T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİYANET GAZETESİ'NİN İNANÇ KONULARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra ZOBA

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ankara-2023

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİYANET GAZETESİ'NİN İNANÇ KONULARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra ZOBA

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Cenksu ÜÇER

Ankara-2023

ONAY SAYFASI

Büşra ZOBA tarafından hazırlanan "Diyanet Gazetesi'nin İnanç Konuları Açısından İncelenmesi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	**Kabul / Red**	**Kurumu**	**İmza**
Prof. Dr. Cenksu ÜÇER		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Prof. Dr. Osman AYDINLI		Ankara Üniversitesi	
Doç. Dr. Fatma BAYRAKTAR KARAHAN		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 26.09.2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri'nde Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Yaşar YİĞİT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 26.09.2023

Büşra ZOBA

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim sürecinde bana hem akademik anlamda hem manevi anlamda sayamayacağım kadar çok şey katan, tevazuunu, yardımını, hoşgörüsünü, güler yüzünü, samimiyetini esirgemeyen pek kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Cenksu Üçer'e; üç yıl boyunca her koşulda yanımda olan ve beni her zaman destekleyen, arkamda olduklarını hissettiren değerli babam Lokman ve annem Hatice ZOBA'ya ve kardeşlerime teşekkür ediyorum.

ÖZET

Diyanet Gazetesi'nin İnanç Konuları Açısından İncelenmesi

Bu çalışma Diyanet Gazetesi'nin inanç konuları bakımından incelenmesini konu edinmektedir. 1968-1990 yılları arasında Başkanlığın süreli dini yayını olarak yayımlanan Diyanet Gazetesi'nin muhtevasında iman esasları, ibadet, ahlak, dini-sosyokültürel hayat, inanç ve birlik beraberlik konuları yer almaktadır. Kanun'da zikredildiği üzere Başkanlığın İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütme görevi çalışmamızı şekillendirmiştir. Ayrıca çalışmada yer verilen inanç, iman, İslâm ve ihtida konuları da Gazete'de hayli üzerinde durulan konular olduğundan ötürü tasnife dahil edilmiştir.

Bu çalışma Gazete'de yer verilen inanç konularını; inanç ve iman esasları, diğer dinler bazı inanç grupları ve noel, hurafe gibi inanışlar olmak üzere tasnif etmekte ve bu konuların Gazete'de yer alışı üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın temel hipotezi Diyanet Gazetesi'nin inançla ilgili konularda kendi bünyesinde ağırlıklı olarak iman esaslarını konu edindiği şeklindedir.

Nitel araştırmayla gerçekleştirilen bu çalışmada Diyanet Gazetesi'nin 1968-1990 yılları arasında yayımlanan sayılarında inanç ve iman esasları, diğer dinler bazı inanç grupları ve inanışlar konuları üzerine kaleme aldığı yazılar üzerinde incelemelerde bulunarak bu konulardaki bakış açısını ve katkısını değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, kapsamı, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Diyanet Gazetesi'nin tarihçesi ve muhtevasından, ikinci bölümde din, iman, İslâm, ihtida başlıklarından oluşan inanç konularından ve iman esaslarından, üçüncü bölümde diğer dinler bazı inanç grupları ve inanışlar konuları hakkında incelemelerde bulunulmuştur.

Diyanet Gazetesi'nde inanç konusu ile alakalı yüz on bir (%28), iman esasları konusu ile alakalı iki yüz kırk dokuz (% 62), diğer dinler bazı inanç grupları ve inanışlar konusu ile alakalı kırk iki (%10) makalenin yer aldığı görülmektedir. Elde edilen bu veriler Gazete'de inanç konularının muhtevasında ağırlıklı bölümün inanç ve iman esasları olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyanet Gazetesi, İnanç Konuları, İman Esasları, Diğer Dinler, Farklı İnanışlar

ABSTRACT

Analyzing the Diyanet Newspaper for Religious Issues

This study examines Diyanet Newspaper in terms of faith-related issues. Between 1968 and 1990, the Diyanet Newspaper served as the Presidency's official religious periodical. Its content covered a wide range of topics, including morality, religion, unity, and religious-sociocultural life. The categorization of our study's subject has been influenced by the Presidency's legal obligation, as stipulated in the law, to address matters related to the faith, worship, and moral principles of the Islamic religion. Furthermore, since the newspaper prominently featured topics related to belief, faith, Islam, and conversion, these topics were classified as such.

This study examines faith-related topics in the newspaper, categorizing faith and its principles, as well as those of other religions and beliefs, along with specific beliefs such as superstition and Christmas. It assesses how well the newspaper covers these topics. As a result, the primary premise of this study is that the Diyanet Newspaper primarily focuses on religious principles when discussing religious subjects.

This study employs qualitative research methods and explores the Diyanet Newspaper's perspective and coverage of these matters by analyzing articles on faith and its principles, other religions and beliefs, and specific beliefs in issues published between 1968 and 1990.

The study comprises an introduction and three sections. The introduction section provides information regarding the subject, goal, scope, methodology, and sources of the research. The first section covers the background and content of the Diyanet Newspaper. The second section covers topics related to faith and its tenets, such as Islam, religion, and conversion. The third section examines various religions and their tenets.

The Diyanet Newspaper appears to have one hundred and eleven articles (28%) about faith, two hundred and forty-nine articles (62%) about faith's tenets, and forty-two articles (10%) about other religions and beliefs. These figures demonstrate that faith and religious beliefs make up the bulk of the newspaper's content related to faith-related themes.

Key Words: Diyanet Newspaper, Belief Topics, Belief Principles, Other Religions, Different Beliefs

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
İÇİNDEKİLER ..... **i**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **iii**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **iv**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **v**
KULLANILAN AYETLER TABLOSU ..... **vi**
GİRİŞ **1**
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı 1
2. Araştırmanın Önemi 5
3. Araştırmanın Amacı ve Hedefleri 6
4. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni 7
5. Araştırmanın Kaynakları 11
BİRİNCİ BÖLÜM **14**
DİYANET GAZETESİ'NİN TARİHÇESİ VE MUHTEVASI **14**
1. Diyanet Gazetesi'nin Tarihçesi 14
2. Diyanet Gazetesi'nin Muhtevası 16
İKİNCİ BÖLÜM **40**
DİYANET GAZETESİ'NDE İNANÇ VE İMAN ESASLARI İLE İLGİLİ KONULAR **40**
1. İnanç Konuları **40**
1.1. Diyanet Gazetesi'nde İman 40
1.2. Diyanet Gazetesi'nde Din 49
1.3. Diyanet Gazetesi'nde İslâm 54
1.4. Diyanet Gazetesi'nde İhtida 60
2. İman Esasları 63
2.1. Uluhiyyet 64
2.1.1. Diyanet Gazetesi'nde Allah'a İman 64
2.1.2. Allah'ın İsimleri 76

2.1.3. Diyanet Gazetesi'nde Kader ve Kazaya İman 79
2.2. Nübüvvet 86
2.2.1. Diyanet Gazetesi'nde Peygamberlere İman 87
2.2.2. Diyanet Gazetesi'nde Kitaplara İman 94
2.3. Sem'iyyât 101
2.3.1. Diyanet Gazetesi'nde Meleklere İman 101
2.3.2. Diyanet Gazetesi'nde Ahirete İman 105
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 114
DİYANET GAZETESİ'NDE DİĞER DİNLER, BAZI İNANÇ GRUPLARI VE İNANIŞLAR 114
1. Diyanet Gazetesi'nde Diğer Dinler ve Bazı İnanç Grupları 114
2. Bazı İnanışlar 124
2.1. Diyanet Gazetesi'nde Noel 124
2.2. Diyanet Gazetesi'nde Hurafe ve Batıl İnanışlar 127
SONUÇ 132
KAYNAKÇA 137

KISALTMALAR DİZİNİ

akt. : Aktaran

a.s : Aleyhisselam

b. : bin, ibn

bk. : Bakınız

b.y. : Basım Yeri Yok

çev. : çeviren

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

ed. : Editör

Hz. : Hazreti

haz. : Hazırlayan

İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi

nşr. : neşreden

s.a.v. : Sallallâhü Aleyhi ve sellem

ts. : tarihsiz

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

ter. : tercüme eden

thk. : Tahkik eden

vb. : ve benzerleri

vd. : ve diğerleri

vs. : vesaire

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. İman ile ilgili yazıların konu başlıkları 41
Tablo 2. Din konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 50
Tablo 3. İslam konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 56
Tablo 4. İhtida konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 61
Tablo 5. Allah'a iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 66
Tablo 6. Allah'ın isimleri konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 77
Tablo 7. Kaza ve kadere iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 80
Tablo 8. Peygamberlere iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 87
Tablo 9. Kitaplara iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 96
Tablo 10. Meleklere iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 102
Tablo 11. Ahirete iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 107
Tablo 12. Diğer din ve inançlar konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 115
Tablo 13. Noel konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 124
Tablo 14. Hurafe ve batıl inançlar konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları 128

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. İman konusuna dair gazetedeki yazıların yıllara göre dağılım grafiği..... 41
Grafik 2. Din konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği..... 50
Grafik 3. İslam konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği..... 56
Grafik 4. İhtida konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği..... 61
Grafik 5. Allah'a iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği..... 66
Grafik 6. Allah'ın isimleri konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği 77
Grafik 7. Kaza ve kadere iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği 80
Grafik 8. Peygamberlere iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği..... 87
Grafik 9. Kitaplara iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılımı..... 96
Grafik 10. Meleklere iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği..... 102
Grafik 11. Ahirete iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği..... 107
Grafik 12. Diğer dinler ve inançlar konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği 115
Grafik 13. Noel konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği 124
Grafik 14. Hurafe ve batıl inançlar konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği 128

KULLANILAN AYETLER TABLOSU

SURE İSMİ	SURE SIRASI	AYET NUMARASI
el-Bakara	2	21, 23, 120, 143, 154, 158-59, 165,170, 171-73, 183-84, 188, 213, 216-19, 222, 225-27, 233, 238, 253, 255-56, 280-83, 285-86
Âl-i İmrân	3	3, 19, 37, 84-86, 97, 102, 159, 188, 190
en-Nisâ	4	9, 54, 58-59, 86, 93, 113, 124-125, 136, 150-151, 163
el-Mâide	5	2, 51, 54, 82-83, 90-91, 105, 110
el-En‘âm	6	50, 86, 89, 93, 115-116, 165
el-A‘râf	7	54, 96-108, 180, 200-202
el-Enfâl	8	10, 29
et-Tevbe	9	5-7, 13, 24-25, 105, 111, 119, 122-123
Hûd	11	61, 69-70, 88
Yûsuf	12	108
en-Nahl	16	22, 80, 125
el-İsrâ	17	1, 9, 23-24, 26-30, 110
el-Kehf	18	46
Tâhâ	20	144
el-Enbiyâ	21	22, 27
el-Hac	22	36-37, 46
en-Nur	24	31, 56,
el-Furkân	25	43-44
en-Neml	27	88
el-Kasas	28	56
el-Ankebût	29	46, 64
er-Rûm	30	26
Lokmân	31	33
el-Ahzâb	33	21, 40
Fâtır	35	1, 28, 128
Yasîn	36	38-40
ez-Zümer	39	53
el-Mümin	40	7-9, 15
Fussilet	41	11, 34, 37
eş-Şûra	42	52
ez-Zuhrûf	43	19
el-Ahkâf	46	13-14
Muhammed	47	17
el-Hucurât	49	6, 11-12, 19
Kâf	50	34
ez-Zâriyât	51	27-28, 35-36, 55-56
en-Necm	53	5-18, 38-42
el-Kamer	54	49
el-Haşr	56	24
el-Hadîd	57	7, 26
el-Münâfıkûn	63	8

et-Teğâbûn	64	9, 11
et-Tahrîm	66	6
el-Mülk	67	3-4
el-Kalem	68	4, 8-13
et-Tekvîr	81	20
el-İnfitâr	82	6-8
el-A‘lâ	87	1-4, 18-191-5
el-Alak	96	1-5
el-Asr	103	1-3
el-İhlâs	112	1-4

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Diyanet İşleri Başkanlığı süreli yayın hizmetini "Reislik Mecmuası"[1] denemesiyle başlatarak "Diyanet İşleri Reislik Mecmuası Ramazan Nüshası" ile devam ettirse de sistematik süreli yayın faaliyetlerinin temeli 1962 yılında Diyanet Dergi'nin yayımlanması ile atılmıştır.[2] 1991 yılına kadar bu isimle devam eden dergi 1991 yılı Ocak ayından itibaren "Diyanet İlmi Dergi" olarak yayın hayatına devam etmektedir.[3] 1968 yılında ise Diyanet Dergi'nin yanı sıra süreli yayına duyulan ihtiyaç dolayısıyla 15 günde bir yayımlanmak üzere 22 Kasımda Diyanet Gazetesi yayımlanmıştır.[4]

Başkanlık, toplumda birlik, bütünlük ve dayanışmayı sağlamak, toplumu din konusunda gerçek kaynaklar ve doğru bilgiler aracılığıyla aydınlatmak için gerçek ve sanal ortamlarda basılı, süreli yayınlar hazırlayıp hazırlatmakta ve lüzum gördüğünde bunları ücretsiz olarak kullanıma sunmaktadır. Diyanet Mecmua, Diyanet İlmi Dergi, Diyanet Gazetesi, Diyanet Çocuk Dergisi, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Avrupa Dergi, Diyanet Aile Dergisi, Diyanet Avrasya Dergisi, Kalem Dergi (Arapça), Nüceym Çocuk Dergisi (Arapça), Diyanet Cim Dergisi, Geçerken Dergisi, Diyanet Arapça İlmi Dergi, Diyanet Bayram Gazetesi, Diyanet Journal (İngilizce) başkanlığın süreli yayın faaliyetleridir. Süreli yayın faaliyetleri günümüzde Diyanet İlmi Dergi, Diyanet Çocuk Dergisi, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Aile Dergisi, Geçerken Dergisi, Diyanet Arapça İlmi Dergi, Diyanet Cim Dergisi, Diyanet Bayram Gazetesi, Kalem Dergi, Nüceym Çocuk Dergisi ve Diyanet Journal olarak yayın hayatına devam etmektedir. Bu çalışmanın konusunu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini yayınları içerisinde yer alan ve 1968-1990 yılları arasında yayımlanan süreli yayını Diyanet Gazetesi'nin inanç konuları açısından incelenmesi ve değerlendirilmesi teşkil etmektedir.

---

[1] Lamia Levent Abul, "Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye", *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Aralık 2015), 28.
[2] Abul, "Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye", 29.
[3] Diyanet İşleri Başkanlığı, günümüzde İlmi Dergi ismiyle bilinen ilk süreli yayınını "Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası Ramazan Nüshası" adıyla 1956 yılında yayımlamıştır. Salman, "Dinî Yayıncılık Bağlamında Başkanlık Yayınları", 10. Dergi ve içeriği hakkındaki bazı değerlendirmeler için bk. Kamil Büyüker, "Mecmua'dan Dergi'ye Sırat-ı Müstakim'den Diyanet'e Süreli İslâmi Yayıncılığa Dair Notlar", *Diyanet Aylık Dergi,* 300 (Aralık 2015), 22-23.
[4] Abul, "Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye", 30.

Diyanet Gazetesi 22 Kasım 1968 yılında yayın hayatına başlamıştır. 1968 yılında Kasım ve Aralık aylarında olmak üzere 2 sayı, 1969 yılında Ocak ve Nisan aylarında olmak üzere 2 sayı, 1970 yılında Ekim ayında 1, Kasım ayında 3, Aralık ayında 2 olmak üzere toplamda 6 sayı olarak yayımlanmıştır. 1971 Ocak ayı itibariyle 1981 yılına kadar 15 günde bir olmak üzere ayda iki kez 16 sayfa olarak, 1981 yılı Aralık ayından itibaren 1990 yılına kadar ise ayda bir kez 32 sayfa olarak yayın hayatına devam etmiştir. Diyanet Gazetesi, 1968 yılında yayımlanmaya başlayan ve 1990 yılına kadar devam eden yayın hayatında inanç, ibadet, muamelat ana başlıkları altında çeşitli yazıların farklı bakış açılarıyla kaleme alındığı süreli yayın faaliyetlerinden birisidir. Gazete'nin muhtevasına baktığımızda; "Başyazı" (1968-1990), "Kur'an-ı Kerim'in Aydınlığında" (1968-1989), "Hadislerin Işığında" (1971-1989), "Hutbe" (1968-1990), "Çocuk Köşesi" (1970-1982), "Kadın ve Aile Köşesi" (1972-1982), "Tarih Sayfalarından" (1978-1990), "Gurbet Sayfası" (1985-1990), "Kültür Sanat Edebiyat" (1968-1990) köşeleri farklı başlıklarla uzun soluklu olarak; "Din Bilgisi Köşesi" (1968-1971), "Hz. Peygamber'in Hayatı" (1968-1971), "İslâm Medeniyeti Tarihi" (1968-1969), "İslâm Büyükleri" (1968-1972), "Serbest Sütun" (1969- 1971), "Amel-i Salih Sohbetleri" (1970-1971), "Dini Bilgiler Sözlüğü" (1970-1972), "Hukuk Köşesi" (1974-1978), "Yurtdışına Açılan Pencere" (1977-1985), "Sorulu Cevaplı Dini Bilgiler", "Meslek Köşesi", "Kürsü Fetva Makamından", "Eğitim ve Gençlik" (1980-1982), "Müftülerimizin Kaleminden İl İl Türkiye" (1980-1983), "Kâinatı Seyrederken" (1982-1985), "Din Bilim Teknik" (1985-1987), "Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim" (1987-1989), "Sanatkâr Meslektaşlarımız", "Röportaj: Seçkin Hafızlarımız", "Konferans", "Hikâyeleriyle Şaheser Camilerimiz" (1986-1988), "Mabetlerimize Ömür Boyu Hizmet Verenler" (1986-1988), "Ansiklopedik Bilgiler", "Tarım" (1968-1971), "Sağlık" (1968-1980), "Sorun Cevaplandıralım", "Her Sayı Bir Kitap", "İdari Mali ve Hukuki Konularda Sorular" (1988-1990) köşeleri ise birkaç yıl süreyle; "Üç Hadis Üç Konu", "İslâm Dünyası", "Türk Çocuğuna İlmihal Dersleri", "Ziraat Köşesi", "İrşad Köşesi", "Anadolu'yu Aydınlatanlar", "Fıkıh", "Dinimizi Öğreniyoruz", "Ortaçağ İslâm Dünyasında Bilginler", "Anadolu Bilginleri" köşeleri ise sadece ay olarak yer almıştır. Başlıklardan da anlaşıldığı gibi Diyanet Gazetesi'nin muhtevası tefsir, hadis, fıkıh, siyer, tarih, sanat, kültür, edebiyat, hukuk, ahlak, coğrafya, ziraat, eğitim gibi farklı konuların ele alındığı geniş bir yelpazeye sahiptir.[5] Gazete çocuk, genç, yetişkin olmak üzere her yaş kategorisinden insana hitap etmektedir.

[5] Cenksu Üçer- Büşra Zoba "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Süreli Yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler", *Journal Of Analytic Divinity* 6/2 (Aralık 2022), 230.

İnanma duygusu insana doğuştan verilmiş bir özelliktir. Bu duygunun etkisiyle insan hem kendisindeki hem de kâinattaki ölçü ve nizamdan hareketle bunları gerçekleştiren bir yaratıcı olduğu bilgisine ulaşır. Sonrasında yaşadığı hayatı anlamlandırabilmek için sorular sorar. İlk peygamber Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar insanlığı hidayete ulaştırmak üzere gönderilen din, bu soruların gayb alemi ile ilgili olanlarına cevap vermiştir. Dinin muhtevasında yer alan gayb alemiyle ilgili bilgilere klasik Kelam kitaplarında Allah'ın varlığından, zatından, sıfatlarından ve kader inancından bahseden uluhiyyet, peygamberlik makamı, peygamberliğin gereği ve delilleri, peygamberlere gönderilen suhuf ve kitaplardan bahseden nübüvvet ve ölümden sonraki hayat ve melekler hakkında bilgilerin verildiği sem'iyyat başlıklarından oluşan tasnif içerisinde yer verilmiştir. Cürcani tarafından "Allah'ın zât ve sıfatlarını, başlangıç ve son bakımından mümkinâtın (evrenin) hallerini, İslâm kanununa göre araştıran bir ilimdir."[6] şeklinde ifade edilmiş ve bu tanım daha sonraki tanımlara[7] öncü olmuştur. İnsan bu bilgilerin doğruluğunu kalpten tasdik ederse iman sahibi olmuş olur. O halde iman esaslarının; Allah'a iman, meleklere iman, peygamberlere iman, kitaplara iman, ahirete iman, kader ve kazaya iman olmak üzere 6 esastan müteşekkil olduğunu Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerden [8], Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu konudaki hadislerinden[9] hareketle söyleyebiliriz.

Hz. Adem'den Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar insanlığa gönderilmiş bütün peygamberler kavimlerine tevhid inancını anlatmışlardır. Allah katında hak din, özünü tevhid inancının oluşturduğu İslâm'dır. Kur'an-ı Kerim'de "Allah katında din kesinlikle İslâm'dır. Kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki hak tanımazlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın ayetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktur."[10] ayeti bu gerçekliğe işaret etmektedir. Zamanla insanlar peygamberlerinin getirdikleri gerçeklerden uzaklaştılar. Böylelikle İslâm'ın özüne aykırı olan Hristiyanlık, Yahudilik, Mecûsîlik, Sabiîlik vs. gibi inançlar, noel ve hurafe gibi İslâm'da olmayan inanışlar ortaya çıktı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra İslâmiyet'in hızla yayılması, kısa zamanda birçok ülkenin İslâm topraklarına katılması ile

---

[6] Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf Cürcâni, *Tarifat,* ter. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 189.

[7] Aynı tanıma sonraki dönemlerde birçok kelam kitabında yer verilmiştir. Bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Açıklamalı İlm-i Kelâm Dersleri* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015), 17 (Ömer Nasuhi Bilmen bu tanıma nübüvvete dair meseleleri de ilave etmiştir); Seyyid Abdülzâde Muhammed Tahir Serkîz Urpîlyân, *Mahzenu'l Ulûm* (İstanbul: 1998), 149.

[8] Kur'an Yolu Meâli, haz. Hayrettin Karaman- Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez- Sadrettin Gümüş (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), el-Bakara 2/177, en-Nisâ 4/136.

[9] Yusuf Şevki Yavuz, "Âmentü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 3/30.

[10] Âl-i İmrân 3/19.

farklı din, inanış ve kültürlerle karşılaşıldı ve bu kültürlere ait pek çok unsur İslâm toplumuna girdi. Müslümanlar yeni fethettikleri ülkelerde karşılaştıkları çeşitli inanç ve kültürden insanla bir arada yaşamaya başladılar. Bunun neticesinde Müslümanlar bu insanların etkisinde kaldılar. Bu etki çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir. Mesela yeni fethedilen bölgelerdeki insanların eski dinlerinden vazgeçip İslâm'a girmeleriyle eski dinlerinin tesirinden tamamen kurtulamayıp İslâm'la ilgili konulara bu tesir altında yaklaşmaları ve eski inançlarından bazılarını bilinçli veya bilinçsiz ya da art niyetle İslâm'a sokup, Müslümanlar arasında yaymaya çalışmaları, yine İslâm'ı mal, mülk, şöhret, makam gibi düşünce ve şahsi çıkarları uğruna kabul edenlerin İslâm'ı içten yıkmak ve eski dinlerini tekrar diriltmek için İslâm'a girmeleri, yine Müslüman olmayıp cizye vermek şartıyla fethedilen topraklarda yaşayan insanlar ile Müslümanlar arasındaki fikir ve görüş alışverişi ile gerçekleşen karşılıklı etkileşim neticesinde Müslümanların arasında ilk kez inançla ile konuların tartışılmaya başlanması İslâm inancının korunmasına yönelik girişimlerde bulunulmasına yol açmıştır. Çalışmada bu konulara diğer dinler bazı inanç grupları ve inanışlar başlığı altında yer verilmiştir. Böylelikle Gazete inanç konuları bakımından üç başlık altında incelenmiştir. İlk olarak Gazete'nin Kanun'un kendisine yüklediği göreve bağlı olarak son derece kuvvetle ele aldığı inançla ilgili iman, İslâm, din, ihtida gibi bazı temel konulardan, ikinci olarak iman esaslarından son olarak da diğer dinler bazı inanç grupları ile noel ve hurafe konularından bahseden inanışlardan bahsedilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın süreli dini yayınlarından olan Diyanet Gazetesi'nin inanç konuları açısından incelendiği bu çalışma belirli bir zaman ve dönemi kapsamaktadır. 1968-1990 yılları arasında 382 sayı olarak yayınlanan Diyanet Gazetesi'nin Diyanet Aylık Dergi gibi gündeminin olmaması ve bütün sayılarının inanç konuları açısından araştırılması çalışmanın zorluğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın bir diğer zorluğunu da gazete sayılarında yer alan inanç konularının kategorize edilmesi oluşturmaktadır. Yazı başlığı ile içerik arasındaki örtüşmezlik konuların kategorize edilmesini zorlaştırmıştır. Çalışmada öncelikli olarak gazetenin bütün sayıları tek tek taranmış, konuyla alakalı mevcut olan yazılar belirlenmiştir. Bu tespit faaliyeti gerçekleştirilirken çalışmanın konusuyla yakından ilgili olan yazılar değerlendirilmeye tabi tutulmuş, başlıkları konuyla ilgili gibi görünse de içeriğinin çalışmanın konusundan uzak olması hasebiyle şiir, hikâye, piyes vb. yazıları barındıran bölümler konunun kapsamına dâhil edilmemiştir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın web sitesinde konuyla ilgili taramalarda mesela Cebrâil, Mîkâil vb. şeklinde tarama yapıp taramalarda farklı konular içinde bunlara yer verilse de doğrudan bu konuları

ele alan yazılar ve makaleler bulunmamaktadır. Bu yüzden taramalarımız makale başlıkları üzerinden yapılmıştır.

2. Araştırmanın Önemi

Kurulduğu 1924 tarihinden 5634 sayılı kanunun çıkarıldığı 1950 tarihine kadar Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından parasız olarak basılıp dağıtılan kitapların sayısı 30'dur.[11] Başkanlığın yayın faaliyetleri 1950'den sonra büyük bir hız kazanmıştır. Ahmet Hamdi Akseki tarafından hazırlanan "Köylüye Din Dersleri, İslâm Dini, Askere Din Kitabı, Yavrularımıza Din Dersleri" kitapları, "Diyanet" isimli süreli yayın, Diyanet Gazetesi, Diyanet Avrupa Dergisi, günümüzde yayın hayatına hala devam etmekte olan Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Çocuk Dergisi, Diyanet Aile Dergisi, Diyanet Arapça İlmi Dergi, Diyanet Cim Dergisi, Geçerken Dergisi, Diyanet İlmi Dergi, yılda iki defa Ramazan ve Kurban Bayramlarında yayınlanan Bayram Gazetesi, Kalem Dergi, Nüceym Çocuk Dergisi, Diyanet Journal Başkanlığın süreli yayın faaliyetleri hususundaki gelişimini gözler önüne sermektedir. Nitekim Başkanlığın 1965 yılında Kanun tarafından kendisine verilen görevi doğrultusunda dini yayın faaliyetlerinden ziyadesiyle yararlandığı görülmektedir. Bu bağlamda Diyanet Gazetesi'nde Kanun'da yer alan inanç esaslarıyla ilgili olarak toplumu bilgilendirme faaliyetinde bulunmuş, farklı boyutlarıyla bu konuları ele almıştır. Çalışma başkanlığın fonksiyonunun Diyanet Gazetesi üzerinden de yerine getirilmesi açısından sözü edilen dönemle ilgili çıkarımlarda bulunma hususunda önem arz etmektedir. Yine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kanun'un kendisine yüklediği görevden hareketle inanç konuları içerisinde yer alan iman esaslarıyla ilgili yaklaşımını ne kadar ortaya koyduğunun görülmesi adına çalışma önemli bir yere sahiptir. Ayrıca literatür taraması yapıldığında Diyanet Gazetesi farklı bakış açılarıyla tetkik edilmiş olmakla birlikte[12] doğrudan konumuzla alakalı yüksek lisans ve doktora çalışması bulunmadığı görülmüştür. Çalışmamızın bu boşluğu dikkate alarak yapılması özgünlüğünü ortaya koymakta ve önem arz etmektedir.

[11] Halit Güler, "Dini Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", *Diyanet İlmi Dergi* 29/2 (Nisan-Mayıs-Haziran 1993), 31.

[12] Selin Şahin, *Din Siyaset İlişkilerine Yönelik Yaklaşımlar Çerçevesinde Diyanet Gazetesi ile İslamcı Dergilerin Mukayesesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020); Hatice Kübra Çelebi, *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi (*Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022); Hafize Esra Kurt, *Diyanet Aylık Dergi'nin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

3. Araştırmanın Amacı ve Hedefleri

Bu araştırmanın amacı, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından çocukları, gençleri, yetişkinleri ve bünyesinde hizmet veren personelini muhatap alarak yayımlanan Diyanet Gazetesi'nin 1968-1990 yılları arasındaki sayılarında inanç ve iman esasları, diğer dinler bazı inanç grupları ve inanışlar hakkında yayımladığı yazı ve makaleler üzerinde incelemelerde bulunarak bu konudaki bakış açısı ve katkısını ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde araştırmanın ilk hedefi Diyanet Gazetesi'nin tarihçesini ve muhtevasını incelemektir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kanun'un kendisine yüklediği görevin bir neticesi olarak inanç konularına eğileceği yadsınamaz. Başkanlığın bu görevi ifa ederken dini yayın faaliyetlerinden yararlandığı görülmektedir. 1954 yılında ilk kez "Reislik mecmuası"[13] ile başlayan yayın faaliyetleri güncellenerek ve çeşitlendirilerek günümüzde de devam etmektedir. Yayın faaliyetlerinden biri de süreli olarak yayımlanan Diyanet Gazetesi'dir. Gazete, yayımlandığı süre boyunca geniş konu muhtevasıyla topluma ışık tutmuştur. İnanca dair konularda Gazete'nin muhtevasında yerini almıştır. İnanç konuları dini ilimler arasında Kelam ve Mezhepler Tarihinin alanına girmektedir. İnanç konularının esasını teşkil eden iman esasları Kelam ilminde ilahiyyat, nübüvvet ve sem'iyyat olmak üzere üç başlık altında ele alınmaktadır. İlahiyyat; Allah'ın zatından, sıfatlarından bahseder. Nübüvvet; peygamberliğe ait meselelerden, sem'iyyat ise dünya ve ahiret bakımından yaratılmışların hallerinden bahseder.[14] Gazete'de ayrıca Başkanlığın üzerine yüklendiği görevin bir neticesi olsa gerek inançla ilgili iman, din, İslâm ve ihtida gibi temel konularında üzerinde kuvvetle durulduğu gözlemlenmiş ve çalışmada bu temel konulara da yer verilmiştir. Bundan ötürü araştırmanın ikinci hedefi; Allah'a iman, meleklere iman, peygamberlere iman, kitaplara iman, ahiret gününe iman, kader ve kazaya iman olmak üzere 6 esastan müteşekkil iman esaslarının ve iman, din, İslâm ve ihtida gibi inançla ilgili temel konuların ele alınış biçimini ve Başkanlığın bu konulara bakış açısını ortaya koymaktır.

Her ilmin olduğu gibi Kelam ve Mezhepler Tarihinin de müstakil mevzuları vardır. Kelam konu olarak dini akaidi ilgilendiren bütün meseleleri içine alır. Ancak bu ilmin konusu İslâm düşünce tarihi boyunca kendisinin kaydettiği inkişafa bağlı olarak değişiklik

[13] Lamia Levent Abul, "Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye", *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Aralık 2015), 28-33.
[14] Saim Kılavuz, *İslam Akaidi ve Kelama Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 75.

arz etmiştir. Bu değişiklik seyrinde konunun gittikçe genişlediği dikkat çekmektedir.[15] Müslümanlar arasında yanlış inanç ve görüşler yaymak suretiyle onları bölmek ve İslâm'ı içten çökertmek isteyen düşmanca fikirleri ayıklayıp, onlara karşı İslâm'ı koruma zarureti; özellikle yeni Müslüman olanların eski dinlerinden aktardıkları ve İslâmi olduğunu zannederek yaymaya çalıştıkları fikirlere karşı İslâm'ı koruma ve İslâm'ın aynı mevzulardaki görüşünü açıklama zarureti ve yine yabancı unsurlar ve tercüme yoluyla Müslümanlar arasında yayılan İslâm itikadına zıt felsefi fikir ve görüşlerin aynı metotla reddedilmesi kelam âlimleri tarafından gerçekleştirilmiştir.[16] Bu çerçevede başta Hristiyanlık ve Yahudilik olmak üzere Mecûsîlik, Seneviyye (düalizm), Maniheizm, Brahmanizm gibi dini; Dehrîlik, Yeni Eflâtunculuk, materyalizm, pozitivizm gibi felsefî görüşlerin reddi kelam literatüründe yer alan konulardandır.[17] Dolayısıyla çalışmanın bir diğer hedefi, diğer dinler bazı inanç grupları ile noel, hurafe gibi inanışları inceleyip ortaya koymaktır.

Araştırmanın bir amacı da bu inanç konularının 1968-1990 yıllarında toplum gündemindeki konumunun tespit edilip bu gündemin o yıllar kapsamında Diyanet Gazetesi'ne yansıması üzerine çalışmaktır.

4. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

"Bu çalışma Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelam ve İtikadi İslâm Mezhepleri Tarihi bilim dalında hazırlanmıştır. Bilindiği üzere İslâm Mezhepler Tarihi disiplini, yazım geleneği ve metodoloji açısından İslâm tarihinde zamanda ve mekanda yaşanan siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel ve ilmi gelişmeler kapsamında siyer, megazi, kelam, fıkıh, tarih, tefsir, hadis vb. diğer ilmî disiplinlerle doğal olarak benzer bir süreç yaşamıştır.[18] Bugün itibariyle İslâm Mezhepleri Tarihi disiplini ve yazıcılığı açısından Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet Dönemi çalışmaları ve gelişmelerinin (yakın dönem) göz önünde bulundurulması yerinde olacaktır. Zira bu dönemde diğer pek çok disiplinde olduğu üzere

[15] Şerafettin Gölcük- Süleyman Toprak, *Kelam –Tarih Ekoller Problemler-* (Konya: Tekin Kitabevi, 2012), 7.
[16] Gölcük- Toprak, *Kelam –Tarih Ekoller Problemler-*, 13.
[17] Yusuf Şevki Yavuz, "Kelam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/196-203.
[18] Cenksu Üçer – Münevver Toköz, "Hasan Onat'ın Alevî Gelenek Hakkındaki Çalışmaları ve Alana Katkısı", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 23 (2021), 16.

İslâm tarihinin en erken dönemlerinde teşekkül etmeye başlayan köklü bir ilmi disiplin olan İslâm Mezhepleri Tarihi alanında da yeniden yapılanma[19] çabası içerisine girilmiştir."[20]

"Osmanlı medreselerinde Milel ve Nihal adıyla ve Dinler Tarihi ile birlikte müfredatta yer bulan İslâm Mezhepleri Tarihi dersi, 1913'te imam ve hatip yetiştirmek için kurulan medreselerde Mezâhib-i İslâmiyye ve Turuk-u Âliyye ismiyle Tasavvuf Tarihi dersi ile birlikte okutulmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi ve 1933'te bu fakültenin dönüştürülmüş hali olan İslâm Tetkikleri Enstitüsü'nde Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi adıyla yer alan bu ders, 1949 yılında kurulan Ankara İlahiyat Fakültesi'nde Mezhepler Tarihi adıyla okutulmuştur. 1991 yılında YÖK kararıyla İlahiyat Fakültelerinde ana bilim dalı olarak kabul edilen İslâm Mezhepleri Tarihi[21] 2002 yılından önce kurulmuş olan 23 İlahiyat Fakültesinde müstakil bir anabilim dalı statüsünü sürdürürken; bu tarihten sonra İlahiyat, İslâmi İlimler vb. farklı isimlerle kurulan fakültelerde genellikle Kelam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı şeklinde Kelam Anabilim Dalı'yla birleştirilmiş,[22] kiminde Kelam ve Mezhepleri Tarihi, kiminde Kelam ve İtikadi İslâm Mezhepleri Tarihi adlarıyla[23] yer almıştır."[24]

Bilindiği üzere "Kelam disiplini ile İslâm Mezhepleri Tarihi disiplini tarihte diğer disiplinlere nazaran birbiriyle daha sıkı bir ilişki ya da işbirliği içerisinde olmuştur.[25] İlk dönem mezhepler tarihi yazarlarının hemen hemen hepsinin kelamcı olması, Kelam ilminin konularına göre mezheplerin görüşlerini incelerken Mezhepler Tarihinin mezheplere ait fikir ve görüşler ile ortaya çıkış süreçlerini ele alması, her iki disiplinin kaynaklarının büyük oranda ortak olması[26] bu işbirliğini zorunlu kılmıştır."[27]

"Bununla birlikte iki disiplin arasında olay ve olgulara bakışta bir zihniyet, yöntem ve yaklaşım farkı olduğu bilinmektedir. Buna göre özellikle klasik dönemlerine dair değerlendirmelerin işaret ettiği noktalara göre Kelam ilmi İslâm inancıyla ilgili konuları zaman, zemin ve toplumsal yapılardan bağımsız olarak ispat edip savunmaktadır. Dolayısıyla bir hüküm veren ve yargılayan yönü bulunmaktadır. Mezhepler Tarihinde ise -

---

[19] Osman Aydınlı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı (*Ankara: Hitit kitap Yayınevi, 2008), 14.
[20] Çelebi, *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi*, 6.
[21] Aydınlı, *İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*, 211-213.
[22] Ali Avcu, "İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı'nda Yapılan Yüksek Lisans Tezlerinin Bir Değerlendirmesi", *İslâmi Araştırmalar* 29/2 (2018), 399-400.
[23] Üçer - Toköz, "Hasan Onat", 16-17.
[24] Çelebi, *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi*, 6.
[25] Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2008), 14.
[26] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, 14.
[27] Çelebi, *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi*, 6.

klasik dönemde zaman zaman savunmacı ve sınıflandırıcı bir tavır görülse de[28]- bir mezhebin görüşlerinin hangi şartlar içesinde nasıl oluştuğu kendi bütünlüğü ve insicamı içerisinde tasviri bir metotla[29] ele alınmaktadır."[30]

"Günümüzde ise Kelam'dan özellikle süreçleri esas alması ve savunmacı bir yaklaşıma sahip olmamasıyla daha da farklılaşan Mezhepler Tarihi disiplini,[31] neden-nasılcı diğer bir ifadeyle araştırıcı ve ictimâî tarih yazıcılığı bağlamında tarihsel süreç, sosyal değişim, fikirlerle olayların irtibatına ilişkin sorgulama; bu bağlamda bilgi ve belgeleri fikirler, zaman, mekân ve olaylarla irtibatını kurarak olay ve olguları tasvir edici, tanımlayıcı (deskriptif) bir tarzda ele alan, tenkidî tarih anlatımını ve analitik davranmayı esas kabul eden[32] bir yöntem benimsemektedir."[33]

Nitel araştırma yöntemi takip edilerek yürütülen bu çalışmada öncelikli olarak bağımlı değişkeni olan inanç konuları ile ilgili olarak konu hakkında endeksler taranarak amaçlı örnekleme ile örneklem tespit edilmiştir.[34] Daha sonra ilgili örnekleme bağlı olarak mutlaka ortaya konulması gereken konular hakkında literatür taraması yapılmış söz konusu literatürün katkısıyla ele alınması gereken konular ortaya konularak analiz edilmiştir. Sonrasında araştırmanın ana bağımsız değişkenleri olarak inanç ve iman esasları konuları içerisinde alt bağımsız değişkenler olan iman, din, İslâm, ihtida ile iman esasları belirlenmiştir. Bu belirlemeden sonra yine bu kapsamda yapılan literatür taraması ile araştırmanın bu merhalesinde ilgili inanç konuları ve iman esasları noktasında veriler toplanmıştır. Araştırma bütün bu çalışmalar neticesinde elde edilen verilerin mukayeseli bir şekilde betimlemeci yöntemle içerik analizine tabi tutularak tamamlanmıştır. Böylece İslâm Mezhepleri Tarihinde son zamanlarda üzerinde sıkça durulan zihniyet analizi yaklaşımıyla konu hakkında Gazete'nin yaklaşımı, bakış açısı ve yorumu ortaya konulmuştur.[35]

Çalışmada makale ve yazı taramaları, Başkanlığın dergi.diyanet.gov.tr adresi ve zaman zaman da kütüphanesi kullanılarak yapılmıştır. Burada ilgili adreste bulunan "ara" ve "arşiv" kısımları kullanılmıştır. İlgili adresin "arşiv" kısmında gazetenin PDF'leri

---

[28] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, 117-118; Kadir Gömbeyaz – Muhammed Mücahid Dündar, "İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş", *İslâm Mezhepleri Tarihi,* ed. Mehmet Saffet Sarıkaya-Mehmet Ümit (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 3.
[29] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, 14.
[30] Çelebi, *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi*, 7.
[31] Hasan Onat - Sönmez Kutlu, "İslâm Mezhepler Tarihine Giriş", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat, Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 25-26.
[32] Onat - Kutlu, *İslâm Mezhepler Tarihine Giriş*, 24-33.
[33] Çelebi, *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi*, 7.
[34] Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2001), 102.
[35] Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Yayınları, 2021), 259.

mevcuttur. Makale ve yazı araması yapılan "ara" bölümü; Dergi Türü, Yayın Başlangıç Tarihi, Yayın Bitiş Tarihi, Gösterilecek Kayıt Sayısı, Makale Başlığı, Konu, Yazar ve İçerik unsurlarından oluşmaktadır.[36]

Çalışmamızda öncelikle Gazete'nin bütün sayıları taranmış sonrasında değerlendirmede incelemeyi kolaylaştırması açısından konular sınıflandırılmıştır. Çalışmada Diyanet Gazetesi'nde yer alan; Hz. Peygamber'in Hayatı, İslâm Medeniyeti Tarihi, İslâm Büyükleri, Çocuk ve Gençlik, Dini Bilgiler Sözlüğü, Edebiyat, hukuk köşesi, İslâm dünyası, Türk çocuğuna ilmihal, yurtdışı meseleleri ve çareleri, gurbet sayfası, soru-cevaplı dini bilgiler, ziraat köşesi, meslek köşesi, kürsü fetva makamından, eğitim ve gençlik, müftülerimizin kaleminden il il Türkiye, kültür dünyası, fıkıh, orta çağ İslâm dünyasında bilginler, sanatkâr meslektaşlarımız, röportaj seçkin hafızlarımız, hikâyeleriyle şaheser camilerimiz, mabetlerimizde ömür boyu hizmet verenler, sağlık, Anadolu bilginleri, sorun cevaplandıralım, her sayı bir kitap köşeleri doğrudan inanç konuları ile alakalı yazılara yer verilmediği için dikkate alınmamış; din bilgisi, hadislerin ışığında, başyazı, Kur'an-ı Kerim'den öğütler, bir ayet bir yorum, hutbe, bir hadis bir yorum, sorun cevaplandıralım, serbest sütun, amel-i salih sohbetleri, hanım köşesi, minberden sesleniş, içimizden bazıları (tek yazı), tarihin içinden, hanımlar için, ayetler hadisler yorumlar, kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim, ansiklopedik bilgiler, kâinatı seyrederken, bir hadis bir yorum, idari ve mali konular (tek yazı), gurbet köşesi (tek yazı), hadislerle gerçekler, dış basından seçmeler (tek yazı), bir hadis, irşad, kadın ve aile, dinimizi öğreniyoruz, din bilim teknik, Kur'an-ı Kerim'in aydınlığında, konferans vs. köşe ve bölümlerindeki tüm makale ve yazılar değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yapılan tarama neticesinde dikkate alınan başyazı, makale, röportaj vs. tüm yazıların hem başlık hem de tema açısından örneklem konularımızla alakalı olanları belirlenerek ilgili tablolara yerleştirilmiştir. Gazetelerin muhtevası hakkında fikir edinebilmek için tablolarda ilgili yazıların hangi köşe ve bölümde bulunduğu, yer aldığı sayı ve sayfa ve kim tarafından yazıldığı da belirtilmiştir.

Tablolardaki sayısal verilere göre grafikler oluşturulmuştur. Daha sonra sözü edilen sayısal verilerden hareketle konu ile ilgili yüzdelik grafiği oluşturulmuştur. Oluşturulan tablolarda yer verilen sayısal veriler baz alınarak grafikler elde edilmiştir. Grafik ve tabloların oluşturulmasında Microsoft Office Excel 2010 programından faydalanılmıştır.

[36] Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü", (Erişim 25 Ağustos 2023).

Araştırma deseni tezin yukarıda ifade edilen gaye ve hedefleri doğrultusunda giriş ve üç bölümden oluşacak şekilde planlanmıştır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, kapsamı, önemi, amaç ve hedefleri, yöntem ve deseni ile kaynaklarından bahsedilmektedir.

Birinci bölümde Diyanet Gazetesi'nin tarihçesi ve muhtevası hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde Başkanlığın Kanun'un kendisine yüklediği görevin bir yansıması olarak üzerinde kuvvetle durduğu iman, din, İslâm ve ihtida başlıklarının yer aldığı inanç konuları ile Allah'a iman, melekler iman, peygamberlere iman, kitaplara iman, ahiret gününe iman, kader ve kazaya iman olmak üzere 6 iman esası ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise; diğer dinler bazı inanç grupları ve inanışlar başlığı altında noel ve hurafelerden bahsedilmiştir. Araştırmamız Gazete'nin taranması ile elde edilen verilerin betimsel olarak analiz edilip değerlendirilmesi ile sonuçlandırılmıştır.

Çalışma içerisinde yer verilen Arapça özel isimlerin ve çalışma sahasına ait terimlerin kullanımında İSAM ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin imla kurallarına riayet edilmiştir. Ancak bazı isimler konusunda Gazete'deki yazım şekilleri aynen aktarılmış olup buna bağlı olarak tez metninde yazım farklıkları oluşmuştur. Dipnot ve kaynakça İSNAD Atıf Sistemi kullanılarak oluşturulmuştur.

5. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmada kaynak olarak Diyanet Gazete sayıları, kitaplar, makaleler, tezler, ansiklopediler, internet sayfası verileri, konu ile ilgili Kur'an-ı Kerim ayetleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisleri kullanılmıştır.

Çalışmada ana kaynak olarak Diyanet Gazetesi sayılarına yer verilmiştir. Konu ile ilgili olarak kullanılan kaynak kitaplar şu şekildedir:

Nûreddin Sâbûnî *"Mâturîdîyye Kelamı"*[37], İbn Kesîr "*es-Sîretü'n-nebeviyye"*[38], Ömer Nesefî "*İslâm İnancının Temelleri Akaid*"[39], Cürcâni "*Ta'rîfât"*[40], Ali Balcı "*Sosyal*

[37] Nûreddin Sâbûnî, "*el-Bidaye fî Usuli'din"* (Maturidiyye Akaidi), çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: DİB yayınları, 1980), 138.
[38] *Ebu'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye, thk. Ali Şîrî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988).*
[39] Ömer Nesefî, *İslâm İnancının Temelleri Akaid*, çev. M. Seyyid Ahsen (İstanbul: Bayrak Yayınları, 1991), 81.
[40] Cürcâni, *Ta'rîfât,* ter. Arif Erkan.

Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler"[41], İmam Mâturîdî "*Tevilât'ül Kur'an"*[42], Osman Aydınlı *"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*"[43], Sönmez Kutlu *"Mezhepler Tarihine Giriş"*[44], Osman Aydınlı "*Akılcı Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mutezile Ekolü"* Şerafettin Gölcük – Süleyman Toprak "*Kelam –Tarih Ekoller Problemler"*[45], Hasan Onat- Sönmez Kutlu *"İslâm Mezhepler Tarihi"*[46], Ömer Nasuhi Bilmen "*Açıklamalı İlm-i Kelam Dersleri*"[47], Saim Kılavuz "*İslâm Akaidi ve Kelam'a Giriş*"[48], Metin Özdemir "*İslâm İnanç Esasları"*[49], Mehmet Akif Ersoy "*Safahat*"[50], Ebu'l Muin en-Nesefi *"Bahru'l Kelam"*[51], Mehmet Evkuran *"Sistematik Kelam"*[52], İmam Mâturîdî *"Kitabu't Tevhid"*[53] Mehmet Saffet Sarıkaya- Mehmet Ümit *"İslâm Mezhepleri Tarihi"*[54], Şener Büyüköztürk vd., "*Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri"*[55], Vechi Sönmez-Hilmi Karaağaç *"İslâm İnanç Esasları"*[56], İmam Azam Ebu Hanife "*el-Fıkhu'l Ekber"*[57].

Çalışmada kullanılan hadis kitapları ise şunlardır: *"Sahih-i Buhârî"*[58], *"Sahih-i Müslim"*[59], "*Sünen-i İbn Mâce"*[60], *"Sünen-i Tirmizi"*[61], *"Sünen-i Ebu Davud"*[62], Hâkim en-

---

[41] Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler.*
[42] Ebu Mansur Mâtürîdî, "*Te'vilâtü'l Kur'an*", thk. Ahmet Vanlıoğlu vd. (İstanbul: Daru'l Mizân, 2005-2007), 1/9
[43] Aydınlı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı.*
[44] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş.*
[45] Gölcük- Toprak, *Kelam Tarih Ekoller Problemler.*
[46] Onat - Kutlu, *İslâm Mezhepler Tarihine Giriş.*
[47] Bilmen, *Açıklamalı İlm-i Kelâm Dersleri.*
[48] Kılavuz, *İslâm Akaidi ve Kelama Giriş.*
[49] Metin Özdemir, *İslâm İnanç Esasları* (Ankara: Bilay Yayınları, 2017).
[50] Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2018).
[51] Ebûl Muîn en-Nesefî, *Bahru'l Kelam Mâturîdî Kelamı*, ter. Yusuf Arıkaner (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 108.
[52] Mehmet Evkuran, *Sistematik Kelam* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2022).
[53] Ebû Mansûr Mâturîdî, *Kitabu't Tehvid,* ter. Bekir Topaloğlu (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 713.
[54] Sarıkaya-Ümit, *İslâm Mezhepler Tarihi.*
[55] Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri.*
[56] Vechi Sönmez-Hilmi Karaağaç, *İslam İnanç Esasları* (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2021), 110.
[57] İmam Azam Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, çev. Hamza Yaman, ed. Fethi Güngör, (Ankara: Beyan Yayınları, 2016), 52.
[58] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîh-i Buhârî,* el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, haz. Sâlih b. Abdülazîz, (Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000).
[59] Ebu'l- Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisâbûri Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh-i Müslim*, el Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, haz. Sâlih b. Abdülazîz (Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000).
[60] Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce,* el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, haz. Sâlih b. Abdulazîz (Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000).
[61] Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî,* el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, haz. Sâlih b. Abdülazîz (Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000).
[62] Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistani, *Sünen-i Ebû Dâvûd,* el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, haz. Sâlih b. Abdulazîz, (Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000).

Nisâburi "*el-Müstedrek ale's sahihayn"*[63], Diyanet İşleri Başkanlığı "*Hadislerle İslam I-VII"*[64].

Çalışmada başvurulan tezler ise: Hatice Kübra Çelebi'nin "*Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi"*[65] ile Hafize Esra Kurt'un "*Diyanet Aylık Dergi'nin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi"*[66] isimli yüksek lisans tezleridir. Tezlerde Diyanet Aylık Dergi'nin inanç ve din eğitimi noktasında incelendiği görülmektedir.

Konu ile alakalı başvurulan makaleler şunlardır: Cenksu Üçer "*Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi - Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örnekleminde-*"[67], Cenksu Üçer - Hatice Kübra Çelebi, "*Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları ve Başyazılarda Yer Verilen Kur'an Ayetleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler*"[68], Cenksu Üçer- Büşra Zoba, "*Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Süreli Yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler*"[69], Cenksu Üçer – Münevver Toköz, "*Hasan Onat'ın Alevî Gelenek Hakkındaki Çalışmaları ve Alana Katkısı*"[70], Halit Güler *"Dini Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları"*[71], Kâmil Büyüker, "*Mecmua'dan Dergi'ye Sırat-ı Müstakim'den Diyanet'e Süreli İslâmi Yayıncılığa Dair Notlar"*[72].

Çalışmada yukarıda zikredilen kaynakların yanı sıra ansiklopedi maddeleri ve sözlüklerden da faydalanılmıştır. Bunlar:

- *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*
- *Kâmûsû'l Muhît Tercümesi*

Çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan *Kur'an Yolu Meâli* isimli çalışmadan da yararlanılmıştır.

---

[63] Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,* thk. Hamdî ed-Demirdâş Muhammed (Mekke: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000).
[64] Mehmet Emin Özafşar vd. (ed)., *Hadislerle İslam* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013).
[65] Çelebi, *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi.*
[66] Kurt, *Diyanet Aylık Dergi'nin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.*
[67] Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dini Söylemi".
[68] Üçer-Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi İle Başyazı Gündem Konuları".
[69] Üçer-Zoba, "Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler".
[70] Üçer-Toköz, "Hasan Onat".
[71] Güler, "Dini Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları".
[72] Büyüker, "Mecmua'dan Dergiye".

BİRİNCİ BÖLÜM

DİYANET GAZETESİ'NİN TARİHÇESİ VE MUHTEVASI

1. Diyanet Gazetesi'nin Tarihçesi

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Diyanet Gazetesi yayınlanma tarihleri olan 1968-1990 yılları arasında sahip olduğu zengin konu içeriğiyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini süreli yayınları içerisinde önemli bir yere haizdir. Bu başlık altında Diyanet Gazetesi'nin tarihçesi ve muhtevasından bahsedilecektir.

30.10.1923 tarihinde kurulan ilk Cumhuriyet Hükümeti'nde yerini koruyan Şer'iye ve Evkaf Vekâleti, 3 Mart 1340 (1924) tarih ve 429 sayılı "Şer'iye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbıye-î Umumîye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun'la" kaldırılmıştır. 429 sayılı söz konusu kanunla; İslâm Dininin inanç ve ibadetlerine ilişkin hüküm ve işlerinin görülmesi ve dinî kuruluşların yönetilmesi için Cumhuriyetin başkentinde bir "Diyanet İşleri Reisliği" makamı kurulmuştur. Bu kanunda Diyanet İşleri Reisliği'nin kuruluş nedeni, görevleri, yetki ve sorumluluklarına yer verilmiştir. Zaman içinde, Diyanet İşleri Reisliği'nin yapısında ve işleyişinde yasal düzenlemeler yapılmasına rağmen, 429 sayılı kanunun Diyanet İşleri Reisliği ile ilgili hükümleri 1965 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Anayasanın öngördüğü doğrultuda, 22.6.1965 tarih ve 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'la Başkanlık yeni bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Bu kanunla, Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevi "İslâm dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" olarak belirlenmiştir.[73]

Başkanlık Kanun'un kendisine yüklediği "toplumu din konusunda aydınlatma" görevini yerine getirirken yayın faaliyetlerini de etkin bir şekilde kullanmaktadır. Kuruluş Kanunu metninde açık olarak dini yayın hizmetine temas edilmese[74] de gerek Başkanlığın kurulduğu 1924 yılına dair ilk bütçesi[75] gerek 1925 yılına dair ikinci bütçesi ile ilgili olarak

[73] Nihat Aytürk vd., "Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi", *Diyanet İlmi Dergi* 15/1 (1989), 32.
[74] Mehmet Bulut, "İlk Cumhuriyet Meclisi'nde Dini Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar", *Diyanet İlmi Dergi* 28/1 (1992), 139.
[75] Bulut, "Dini Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar", 139.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan görüşmelerde[76] Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini eser telif etmesi gerektiği hakkında ileri sürülen görüşler[77] konunun her dönem dikkat çeken bir husus olduğunu ortaya koymaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulduğu 1924 yılından 5634 sayılı Kanunun çıkarıldığı 1950 yılına kadar Başkanlık yayınları, Zat İşleri Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Daha sonra Başkanlık yayınlarının idaresi için Yayın Müdürlüğü kurulmuştur.[78]

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevi Kanun'da da ifade edildiği üzere; İslâm'ın inanç, ibadet, ahlak ile ilgili işlerinin yürütülmesini sağlayarak topluma din konusunda rehberlik etmek ve ibadet yerlerini yönetmektir. Başkanlık bu amacını kurulduğu yıl olan 1924 yılından günümüze kadar gerek cami içinde gerekse cami dışında yürüttüğü hizmetlerle yerine getirmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın topluma din konusunda rehberlik etme görevini yerine getirmesi noktasında cami dışında yürüttüğü hizmetlerden birisi dini yayın faaliyetleridir. Başkanlığın bu hususta çeşitli yayın hizmetleri mevcuttur. Bu yayın hizmetlerinden birisi de dini yayın hizmeti içerisinde önemli bir yeri olan süreli yayınlardır. Süreli yayınlar yayın hayatına ilk kez 1956'da yayımlanmaya başlanan "Diyanet İlmi Dergi" ile başlamıştır. Sonrasında Diyanet Gazetesi (1968), Diyanet Çocuk Dergisi (1979), Diyanet Aylık Dergi (1991), Diyanet Avrupa Dergi (1990), Diyanet Aile Dergisi (2013), Diyanet Arapça İlmi Dergi (2019), Geçerken Dergisi (2020), Diyanet Cim Dergi (2020), Diyanet Bayram Gazetesi (2021), Kalem Dergi (2021), Nüceyme Çocuk Dergisi (2021), Diyanet Journal'in (2023) de eklenmesiyle süreli yayın faaliyeti hayatına artarak devam etmektedir.[79]

Diyanet Gazetesi 22 Kasım 1968 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. 1968 yılında Kasım ve Aralık aylarında olmak üzere 2 sayı, 1969 yılında Ocak ve Nisan aylarında olmak üzere 2 sayı, 1970 yılında Ekim ayında 1, Kasım ayında 3, Aralık ayında 2 olmak üzere toplamda 6 sayı olarak yayınlanmıştır. 1971 Ocak ayı itibariyle 1981 yılına kadar 15 günde bir olmak üzere ayda iki kez 16 sayfa olarak, 1981 yılı Aralık ayından itibaren 1990 yılına kadar ise ayda bir kez 32 sayfa olarak yayın hayatına devam etmiştir.

[76] Mehmet Bulut, "Diyanet İşleri Reisliği (Başkanlığı) 1341 (1925) Malî Yılı Bütçe Müzakereleri", *Diyanet İlmi Dergi* 36/1 (2000), 102-125
[77] Bulut, "Dini Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar", 140-143
[78] Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü" (Erişim 29 Aralık 2021).
[79] Detaylı bilgi için bk. Çelebi, *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi*, 11-15.

2. Diyanet Gazetesi'nin Muhtevası

Diyanet Gazetesi'nin muhtevası zengin bir içeriğe sahiptir. Muhtevada inanç, ibadet, ahlak, kültür, sanat, edebiyat, tarih, coğrafya, hukuk vb. çeşitli alanlarda farklı konulara yer verilmiştir. Gazete'nin zengin muhtevasını gösteren bazı konular şu şekilde sıralanabilir:

1968-1990 tarihleri arasında "Başyazı" ismiyle Diyanet İşleri Başkanları ve yardımcıları (Lütfi Doğan, Dr. Lütfi Doğan, Tayyar Altıkulaç, Doç. Süleyman Ateş, Prof. M. Said Yazıcıoğlu, Halit Güler, Lütfi Şentürk, Niyazi Baloğlu, Hamdi Mert, Halil Sevgin, Ahmet Gürtaş) tarafından hazırlanan köşede; "Başlarken, Bayram ve Hikmetleri, Sevindirici Bir Başlangıç, Ramazana Girerken, Müminler Ancak Kardeştirler, Ramazan Bayramı ve Vazifelerimiz, İçtimai Yardımlaşmanın En Adilini İslâmiyet Kurmuştur, İyi İnsanlar Yeryüzünün Mirasçılarıdır, Helal ve Haram, İslâmiyet Güzel Ameller Manzumesidir, Hakka Saygı Müminin Şiarıdır, Birlik ve Yardımlaşma Her İyiliğin Esasıdır, Kardeşlik Ruhu, Başarının Sırrı Allah İçin Sevmektir, İsraftan Sakınmak, Dinimizde Komşuluk Münasebetleri, İyi Şeylerin Düşünülmesi, Doğruluk, İki Günümüzün Müsavi Olmaması Gerekir, Dini Emirler Cenab-ı Hakkın İkramlarıdır, Çocuklarımıza İyilik Yapma Alışkanlığı Kazandırmalıyız, Cemiyetler Zafere Birlik Sadakat ve Çalışmakla Ulaşır, Miraç, Amellerin Karşılığı Niyetlere Göredir, Rahmet ve Gufran Ayına Kavuşuyoruz, Gönüllerin Şifası, Dini Bayramlarımız, Din Muameledir, İlim Sahiplerinin Sorumlulukları, Nimetlerin Kıymetini Bilmeliyiz, Hac Farizası, Kurban Bayramının Manevi Değeri Büyüktür, Allah'ın Yardımı Sabredenlerle Beraberdir, Kanaat Tükenmez Bir Hazinedir, İnsan İçin Her Çeşit İyiliğin Aslı, Komşu Hakkına Saygılı Olmak Dinimizin Emirlerindendir, Mevlid Kandili Münasebetiyle, Mevlid Kandili Müminlerce Yaşandı, İnancın Verdiği Huzur, Birlik ve Beraberlik Ruhu Yükselmemizin Teminatıdır, Utanma Duygusu İmandandır, İstişarenin Önemi ve Dinimizdeki Yeri, Helal Kazanç Temini İçin Çalışmak Her Müslümana Borçtur, İyi İşler Yapmakta Birbirimizle Yarış Halinde Olmalıyız, Dinimiz Emanetleri Güzel Bir Şekilde Korumamızı Emreder, Mücahede Azmi, Yeni Eğitim Haftası, Cumhuriyet Bayramımız, Büyük Olaylar Karşısında, Sanat, Sanayileşmenin Önemi ve Dinimizdeki Önemli Yeri, Tutumlu Olmak Dinimizin Esaslarından Biridir, İslâm Dini ve Akıl, İslâm ve Ruh Sağlığı, Hicret, Kötülüklerin Anası İçki, Çanakkale Zaferi, Çalışmanın Değeri, Salat Sana Selam Sana Ya Resulallah, Seyahat, İslâm'da Hürriyet Hakkı, Kuvvet, Güven, Sabır, Deniz, Berat, Zaferler Ayı, Okumak, 50. Yılda Cumhuriyet ve Diyanet, Bilgin ve Din, Hac Mevsimi Başladı, Hac Dönüşü, Yeşilay Haftası, Ahlak, Çocuklarımız, Denge, Kızılay, Yollar, Yeryüzünü Korumak, Mübarek Üç Aylar Geliyor, Din Görevlilerine Hitap,

Şeyhülislam Ebu's Suud Efendi, Büyük Olaylar Karşısında Mümin, Şükür, Üniversiteler Açılırken, Sanayi Haftası, Kitap Sevgisi, Hac ve Kurban, Hacıların Kesecekleri Kurban Hakkında Bir Açıklama, Ağaç Sevgisi, Lefkoşa Selimiye Camii'nde Cuma Hutbesi, Peygamberimizi Örnek Almak İnsanlara Örnek Olmak, Sağlık, Peygamberimiz ve Çocuk Sevgisi, İnsani İlişkilerimizin Değeri, Türkiye Diyanet Vakfı'nın Kurulması Dolayısıyla,

İslâm'da Din Hürriyeti, Dua, Müminin İşi, Birlik Nimeti, Kıbrıslı Kardeşlerimize, Allah'ın Rahmeti, İslâm'da İlim Hürriyeti, Allah Sevgisi, Hayat ve Değeri, Din ve Kadın Sağlığı, Tevekkül, Dinimizin Yönelttiği Hedef, Sevgili Peygamberimiz, Mehmetçik'e Selam, Sağlık ve Kadın Eğitimi, Yurt Sevgisi, Hıdrellez, Muhammed İkbal ve Düşüncesi, İstanbul'un Fethi, Güzel Söz, Berat Kandili, İnsan İhtiraslarını Frenlemelidir, İşçi Çocuklarının Eğitimi ile İlgilenmeliyiz, Müslümanların İlme Hizmetleri, Din Görevlisi Arkadaşlarıma, Kaderin Dışında Kalan Hiçbir Şey Yoktur, İşçi Kardeşlerimizin Arasından Geliyorum, Dışarıya Açılmalıyız, Sosyal Adalet, Bugünkü İran, Meşhed Isfahan Şiraz, İslâmiyet'in Kadınlara Getirdikleri, Prof. Dr. M. Tayyip Okiç, Yurdu Güzelleştirmek İçin Ağaç Dikiniz, Dostluğa Çağrı, Mümin Öfkesine Hakim Olmalıdır, Adam Kayırma, Bir Almanın Mektubu, İsrâ ve Miraç, Fatiha Suresi'nin Manası ve Fazileti, Oruçla İlgili Bazı Önemli Meseleler, Çok Hayırlı Bir İşe Davet, Batı Trakya'dan Geliyorum, Rüşvet ve İltimas, Yugoslavya'ya Ziyaretim, İslâm Ülkeleri Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi, Sayın Başbakana Açık Mektup Yerimiz Neresidir?, Körler Haftası, Kızılay'a Kan Vermek, Din Siyasete Alet Edilemez, Din Görevlilerinin Toplumumuzdaki Yeri, Tevhid'in Neresindeyiz?, Feragat ve Sabır İsteyen Meslek, İnsan Sevgisi, Regaip Gecesi, Ramazan ve Özellikleri, İman ile Ahlak Arasındaki Münasebet, Kabir Ziyareti, Din Hizmeti ve Partiler, Din Hizmeti Vahdeti Gerektirir, Din Hizmetinde Strateji Tesbiti, Meslek Ahlakı, Din Hizmetinde Allah Rızası, İlim ve Alim, Çocuk Terbiyesi ve Günümüzdeki Problemler, Dine Saygı Topluma Saygıdır, Din Hizmetinde İnsan Sevgisi ve Hoşgörü, Din ve Toplum, Sevgi ve Saygı, Namaz ve Namazın Yüce Anlamı, Bir Bayram Namazı ve Hatırlattıkları, Hicretin 1400. Yılına Girerken, Hılfu'l Fudul'dan İnsan Hakları Beyannamesi'ne, Çocuk Yılı Değil İnsanlık Yılı, Papanın Ziyaretinden Geriye Kalanlar, Afganistan Düştü veya 1400. Hicret Yılında İslâm Dünyasının Manzarası, Gençlik Sahipsiz, Çanakkale'yi Anlamak, Tek Çıkar Yol Bütünleşmek, 8. Dünya İslâm Kongresi, Örnek İnsan Tipi Yetiştirmek, İstanbul'un Fethi ve Dünya Üzerindeki Etkileri, Köyde Beklenen Önder, Hicretin 15. Asrına Girerken İslâm Dünyasının ve Türkiye'nin Durumu, Mehmet Baydar'dan Şarık Arıyak'a, Merkez ve Taşra Uyum Halinde, DİB 57 Yaşında, Şehit Moralı ve Arı'nın Ardından, Kahramanmaraşlılar Kardeşliklerini Tazelediler, İlahiyat Fakültesince Düzenlenen Din Eğitimi Seminerinde

Belirlenen Görüşler, Aydınlar Ocağı'nın Düzenlediği Milli Eğitim ve Din Eğitimi İlmi Seminerleri Üzerine, Esir Milletler Haftasından Ramazan Bayramına, Malazgirt'ten Büyük Taarruz'a Zaferlerimiz ve Sonrası, İlk Yıl Dönümünde 12 Eylül Harekâtı'nın Bilançosu, İnsan Hakları Haftası Üzerine, Ermeni Terörü Doymak Bilmiyor, Kadir'in Yüceliği, Fitne Hep Var Olmuştur Ama Hizmet Yürüyecektir, Yeni Anayasa Tasarısı ve Din Eğitimi, Fikir ve Laf, İslâm'ı Anlamak ve Anlatmak, Kültür Üzerine, Kalbin ve Özün İhmali, Dini Hizmetler, Oruç Allah İçindir, Gençlik Meselelerinde Yeni Bir Dönem Mi?, 23 Nisan'da Çocuklar ve Biz, Çocuğa Hediye Güzel Terbiye, Kur'an ve Ramazan, Afrika'ya Yardım, Camiler Haftası, Yalnız Sigara Mı?, 2000'li Yıllara Doğru, İlahiyat Meslek Yüksek Okulları Açılırken, Hizmette Yeni Anlayış, Yenilenmek Bir Zarurettir, Milli Kültür Şurası Üzerine, Daha İyiye Ulaşmak İçin, Din İşleri Yüksek Kurulu Oluşurken, Dinimizde ve Toplum Hayatımızda Camilerin Önemi, İslâm'ın İnsanlığa İlk Emri; Oku!" başlıkları altında iman esasları ve inanca, ibadetlere, ahlaka, birlik ve beraberliğe, farklı dini sosyokültürel konulara (Ramazan, Hz. Peygamber, Sağlık, Çevre…) dair konulara yer verilmiştir.

Dr. Süleyman Ateş tarafından 1968-1971 (Ekim) tarihleri arasında hazırlanan "İman ve İbadet" başlıklarından oluşan Din Bilgisi Köşesi'nin iman başlıklı bölümünde; "Allah'a İman, Peygamberlere İman, Meleklere İman, Kitaplara İman, Ahiret Gününe İman, Kader ve Kazaya İman Konularından, ibadet başlıklı bölümünde ise; Namaz (Namazın Farzları), Temizlik, Abdest (Abdestin Farzları, Sünnetleri, Mekruhları, Duaları, Adabı, Alınışı, Faziletleri, Abdestsiz Helal Olmayan Şeyler, Abdesti Bozan Durumlar, Mest Üzerine Mesh, Sargı ve Yara Üzerine Mesh, Kadınlara Mahsus Haller, Özürlülerin Hükümleri, Gusül)" konularından bahsedilmiştir.

M. Asım Köksal tarafından 1968- 1969 tarihleri arasında "Hz Peygamberin Hayatı", 1970-1971 (Ekim) yılları arasında "Resuller Dizisinin Son İncisi", Dr. Mehmet Maksudoğlu tarafından 1971 (Ekim-Aralık) ayları arası "Hz. Muhammed'in Hayatı" isimleriyle hazırlanan köşede, peygamberimizin hayatına dair bilgilere yer verilmiştir.

1968-1969 tarihleri arasında hazırlanan "İslâm Medeniyeti Tarihi" isimli bölümde ise; "Avrupa'da İslamiyet, Türk Mektupları, İslâmiyet İspanya'da" konuları işlenmiştir.

1968-1970 (Kasım, Prof. Dr. M. Tayyip Okiç) 1970 (Kasım)- 1971 (Ekim, Osman Keskioğlu) birkaç sayıda Lütfi Şentürk tarafından, sonrasında tekrar 1972 (Kasım, Osman Keskioğlu) tarafından hazırlanan "İslâm Büyükleri" isimli köşede; "Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Abbas, Hz. Aişe, Zeyd İbn Sabit, Said İbnü'l Müseyyeb, Urve b. Ez-Zübeyr el-Avvam, El-Kasım b. Muhammed b. Ebi Bekr es-Sıddık, Ebu Bekir b. Abdirrahman, Ubeydullah b. Abdullah, Süleyman b. Yesar,

Harice b. Zeyd b. Sabit, İmam-ı Ebu Hanife, İmam Malik b. Enes, İmam Muhammed b. İdris Şafi, Ahmed İbn Muhammed İbn-i Hanbel, İmam Ebu Yusuf b. İbrahim, İmam Muhammed İbn-i Hasan Şeybani, Ebu Suud Mehmet b. Mehmet İmadi, Erzurumlu İsmail Hakkı, İsmail Hakkı Bursalı, Molla Hüsrev Mehmet Efendi, Kâtip Çelebi Mustafa b. Abdullah, Ahmet Şemsüddin İbn Kemal, Alaüddin Ali Kuşçu b. Mehmet, Şah Veliyyullah Dehlevi, Celalüddin Abdurrahman Suyuti, İsmail Gelenbevi b. Mustafa, Nureddin Abdurrahman Mola Camii, Ebu Hamid Muhammed Gazali, Nimetullah Nahcivani, Ebu Abdullah Muhammed Fahruddin Razi, Hızır Bey, Seyyid Şerif Ali Cürcani, Şemsu'l Eimme Ebu Bekir Muhammed Serahsi, Alaüddin Mesud Kasadi, Mahmud Bedreddin Ayni, Abdurrahman İbn-i Muhammed İbn-i Haldun, Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmed Biruni, Muhammed b. Ali Şevkani, Sıddık Hasan Han, Abdülaziz Çaviş, İsmail Hakkı Manastırlı" gibi İslâm tarihinin bazı önemli şahsiyetlerinin hayatlarından ve ilmi kişiliklerinden kısaca bahsedilmektedir. 1971 Ekim ayından itibaren bu köşe isim olarak Diyanet Gazetesi'nin muhtevasında yer almasa da İslâm büyüklerinden bahsedilmeye devam edilmiştir.1972 yılından itibaren köşe tekrar Gazete'nin muhtevasında yer almaya devam etmiştir.

1969-1971 (Nisan) tarihleri arasında hazırlanan "Serbest Sütun" isimli bölümde; "Bir Bilim Adamını Allah'ın Varlığına İnandıran Yedi Sebep, Diyanet İşleri Başkanlığını ve Vazifelerini Biliyor Musunuz?, Ramazan ve Çocuklar, Ramazan ve İnsan, Kolera ve Temizlik, Bayram ve Çocuklar, İngiltere'de Üniversite, İngiltere'de Müslümanlar, İbadetlerin Gayesi, Mühim Vazifemiz, Hakka Uymak, Eğitim İhtiyaçtır, Sabah Namazı Sosyolojisi" başlıklı konular ele alınmıştır.

1968-1971 (Ekim) tarihleri arasında "Kur'an-ı Kerim Meali", 1971 (Ekim) – 1978 tarihleri arasında "Kur'an-ı Kerim'den Öğütler", 1978 (Ağustos) - 1980 (Ocak) tarihleri arasında "Bir Ayet", 1980 (Şubat) – 1981 (Şubat) tarihleri arasında "Bir Ayet Bir Yorum", 1981 (Şubat-Mayıs) ayları arasında "Ayetler, Hadisler, Yorumlar", 1981 (Haziran) – 1984 (Ağustos) tarihleri arasında muhtevada yok, 1984 (Eylül) – 1985 (Nisan) tarihleri arasında tekrar "Bir Ayet Bir Yorum", 1985 (Ağustos) - 1987 (Kasım) tarihleri arasında "Kur'an-ı Kerim'in Aydınlığında", 1989 (Ocak-Aralık) yılında "Bir Ayet Bir Yorum" isimleriyle ve Tayyar Altıkulaç, Doç. Dr. İsmail Cerrahoğlu, Doç. Dr. Süleyman Ateş, Doç. Dr. Hayrani Altıntaş, Bekir Topaloğlu, M. Saim Yeprem, M. Talat Çizmeli, Recep Akakuş, Lütfi Şentürk, İbrahim Özdemir, Dr. Ahmet Baltacı ve çeşitli illerin müftüleri tarafından hazırlanan köşede; "Fatiha Suresi, Bakara Suresi, İslâm'da Kadın (en-Nisâ4/124), Müslüman İzzet ve Şeref Sahibidir (el-Münâfıkûn 63/8), Allah ve Peygamber Sevgisi (et-Tevbe 9/24-25), İslâm ve Diğer Dinlerde Oruç (el-Bakara 2/183), İnsan Çalışmasının

Karşılığını Görecektir (en-Necm 53/38-42), Bozgunculuk (el-Hucurât 49/6), Kabalık (el-Kalem 68/8-13), Emanetleri Ehline Veriniz (en-Nisâ 4/58), Kur'an-ı Kerim ve Müspet İlim (en-Neml 27/88), Kumar (el-Mâide 5/91), İslâm Aklın ve İlmin Değerini Yüceltmiştir (Fâtır 35/28), İslâm Helak Dini Değil, Islah Dinidir (et-Tevbe 9/5-7), Kötülüklerin Anası (el-Mâide 5/90), İslâm'ın Temel Hakikatı (el-İhlâs 112/1-4), Zamanın Değeri (el-Asr 103/1-3), Fakirliğin İlacı İslâm'dır (el-Mâide 5/2), Örnek İnsan (el-Ahzâb 33/21), Peygamber de Bir İnsandı (el- En'âm 6/50), Gıybet (el-Hucurât 49/12), Hac (Âl-i İmrân 3/97), Orta Yol (el-İsrâ 17/26-30), Körü Körüne Taklidin Kötülüğü (el-Bakara 2/170), Anne ve Babaya Hürmet (el-İsrâ 17/23-24), Faydasız Amel Sahte Umut (Âl-i İmrân 3/188), Tevhid ve Hz. İbrahim (en-Nisâ 4/125), İşlerimizde İhlas ve Samimiyet (et-Tevbe 9/105), Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesilmez (ez-Zümer 39/53), Kur'an-ı Kerim'in Üslubundaki Zevk ve İncelik (en-Nahl 16/125), Geçmişten İbret Almak (el-A'râf 7/96-108), Kur'an ve Hz. Muhammed (el- Kalem 68/4), Kur'an-ı Kerim Mucizesi (el-Bakara 2/23), Aile ve Toplum (en- Nahl 16/80), Kur'an'da Son Peygamberlik (el-Ahzâb 33/40), Hz. Peygamber'in İrşad Hayatı (Yûsuf 12/108), İrşad Yolları: Va'z (ez-Zâriyât 51/55), Ramazan ve Oruç (el-Bakara 2/184), Borçluya Kolaylık Göstermek (el-Bakara 2/280), İslâm ve İtaat (en-Nisâ 4/59), İşçi ve Hizmetçilere İyi Davranmak (el-En'âm 6/165), Kan Davası ve Acı Sonuçları (en-Nisâ 4/93), İslâm'da Tevekkül ve Manası (Âl-i İmrân 3/159), Hesap Günü (Lokmân 31/33), Doğruluk Düsturu (el- Ahkâf 46/13-14), İslâm'da Din Adamı Var (et- Tevbe 9/122), Ne Güzel Kumandan Ne Güzel Ordu (el- Mâide 5/54), Okullarımızda Hangi Ahlakı Okutalım (el-Kalem 68/4), Müslümanların İlme Hizmetleri (Tâhâ 20/144, Fâtır 35/128), Cihad (et-Tevbe 9/111), Şehadet Mevkiine Erenler (el-Bakara 2/154), Müslümanın Dostu Yine Müslümanlardır (el-Mâide 5/51), Sabrın Sonu Selamettir (el-Bakara 2/216), Kıblenin Çevrilmesi (el-Bakara 2/143), Noel Yortusu (el-Mâide 5/105), Hakkı Gizlemek (el-Bakara 2/159), Yenilmesi Yasak Edilen Hayvanlar (el-Bakara 2/172-173), Hak Yemek Rüşvet Almak (el-Bakara 2/188), İnsanlar Tek Bir Ümmetti (el-Bakara 2/213), Yemin (el-Bakara 2/225), İçki ve Kumar (el-Bakara 2/219), Yetimler Tanrı Emanetidir (el-Bakara 2/120), Süt Emzirme Müddeti Ne Kadardır? (el-Bakara 2/233), İla (el-Bakara 2/226-227), Orta Namazı Hangisidir (el-Bakara 2/238), Ayete'l Kürsi (el-Bakara 2/255), En Yüce Örnek İslâm (Âl-i İmrân 3/85), Peygamberlerin En Üstünü (el-Bakara 2/253), Dinde Zorlama Yoktur (el-Bakara 2/256), Alınan Borcu Yazdırmak Lazımdır (el-Bakara 2/280-83), İlahi Nizam (el-En'âm 6/115-116), Yurt Savunması (et-Tevbe 9/13), Hidayet (el-İsrâ 17/9), Hüsrandan Kurtulmanın Şartları (el- Asr/1-3), Tabiatın Korunması (Hûd 11/61), Öğrenme ve Öğretme (et-Tevbe 9/122), Tevbe (en-Nûr 24/31), Kur'an'ın Allah'ın Varlığını İspat Metodu (el-

A‘râf 7/54), İslâm’ın Temizlik Görüşü (el-Bakara 2/222), Başkalarına Dua Etmek (el-Mümin 40/7-9), Kalp-Beyin Arasındaki Münasebet (el-Hac 22/46), İbadet ve Anlamı (el-Bakara 2/21), Zekât (en-Nûr 24/56), Müslüman Temizdir, Yiyeceği de Temiz Olmalıdır (el-Bakara 2/171-172), Dünya Çocuk Yılı (en-Nisâ 4/9), Selamlaşmak (en-Nisâ 4/86), Mümin Din Kardeşi ile Alay Etmez (el- Hucurât 49/11), Kur’an’da İnsan (el-İnfitâr 82/6-8), Kur’an-ı Kerim Öğrenme ve Öğretmenin Önemi (el-İsrâ 17/9), Tebliğde Muvaffakiyet Sınırı (Hûd 11/88, el-Enfâl 8/10), Kainât ve Allah’ın Varlığı (Fussilet 41/37), Hicretin Mana ve Önemi (el-Bakara 2/218), Birleşmek Zamanıdır (el-Bakara 2/285), Anarşi (el-Bakara 2/217), İlk Muallim (el- Alak 96/1-5), Çocuk ve İslâmiyet (el-Kehf 18/46), Cemaat ve Cemaatleşme (et-Tevbe 9/119), İslâm’da Umre İbadeti (el-Bakara 2/158), İslâm’da Zaman Kavramı ve Üç Aylar (Âl-i İmrân 3/141), İslâm’da Ruh Sağlığı (el-Mâide 5/90-91), Dünden Bugüne Bayram Kutlamaları (el- Hac 22/36-37), Dünya Ahiret Dengesi Nasıl Sağlanır? (ez-Zâriyât 51/56)” vb. farklı dinî, ahlakî, sosyokültürel konular ele alınmıştır.

1968-1970 (Ekim) tarihleri arasında “Hutbe”; 1970 (Ekim)- 1976 (Temmuz) tarihleri arasında “Minberden Sesleniş”; 1970 (Temmuz)-1990 tarihleri arasında tekrar “Hutbe” isimleriyle hazırlanan köşede; 1968- 1978 (Ağustos) yılları arasında 1 adet; 1978 (Ağustos)- 1982 (Nisan) yılları arasında 2 adet; 1982 (Nisan)- 1990 yılları arasında da 4 adet hutbeye yer verilmiştir. Köşenin muhtevasında; “Ramazan ve Oruç, Kadir Gecesi, İçtimai Yardımlaşma, Hac Farizası, Oruç, Ramazan, Zekatın Hikmeti, Ramazandan Sonra, Temizliğin Önemi, İlmin Değeri, Düğünlerdeki Kötü Adetler, Ağaç Yetiştirmenin Faziletleri, İçki En Büyük Düşman, İslâm Hayati Bir Dindir, Kanser Ve Korunma Çareleri, İsraf Haramdır, Âlemlere İnen Rahmet, Ana Babanın Çocuklarına Karşı Sorumluluğu, Felaket Anında Görevlerimiz, Müşavere, Karşılıklı Vazifelerimiz, Malazgirt Zaferinin 900’ncü Yıl Dönümü, Vatan Müdafaası Büyük Bir İbadettir, Doğruluk, İlköğretim, İrşaddaki Kusurumuz, İslâm’da Cemaatin Önemi, Dinde Hurafe Yoktur, Müslümanlıkta Ticaret Ahlakı, Müslümanlıkta Karaborsacılık Yasaktır, İbadete ve Camiye Hazırlanma, Ahlaklı Olmak, Selamın Fazileti, Mevlid Kandili, Hased İslâmiyetin Kötülediği Bir Huydur, Emanet ve Emanete Hıyanet Etmek, Orduyu Teçhiz, Merhamet, Haya, Ana Baba Hakkı, İslâm ve Sanat, Gıybet ve Su-i Zanda Bulunmak, Taklid, Takva, Kurban Bayramı, İsrâ ve Miraç, Şaban Ayı ve Berat Kandili, Allah ve Resulüne İtaat, Regaib Kandili, İhtikâr, Tevazu ve Kibir, İslâm’da Çocuk Terbiyesi, İslâm’da Aile, Yeşilay, Birlik ve Ayrılık, Akıl ve İnsan, Din, Çanakkale Zaferi, İstanbul’un Fethi, Yılbaşı Gecesi, Din Eğitimi, İslâm’da Vakıf, Sıtma Hastalığı ve Korunma Çareleri, Hayvanların Korunması, Çalışmak ve Helal Kazanç, Yalan ve Yalancılık, Kuraklığa Çağrı, Öfke, Fatiha Suresi, Mekke ve Kâbe’nin Önemi, Kadın ve

Sağlık, Adam öldürmek En Büyük Günahtır, İslâm'da Alışveriş, Dürüstlük, Fetih ve Cihad Şuuru, Hz. Peygamberi Unutmamak, Seyahat, Halık-ı Mutlak Allah'tır, Cami ve Mescitlerimiz, Cuma Namazı ve Hutbe, Ahiret Hayatına Hazırlık, Namazın Önemi" gibi farklı dinî sosyokültürel konular ele alınmıştır.

1970 (Ekim) - 1971 (Ocak) tarihleri arasında Namık Yaz, 1971 (Ocak- Aralık) ayları arası Mahir İz tarafından hazırlanan "Amel-i Salih Sohbetleri" isimli köşede; "Zekât, Şükür, Hüsn-i Muamele, Teavün, Tevekkül ve Kanaat, İlim, Mesuliyet, Hak ve Vazife, İslâm'da Rahiplik Yoktur, İslâmi Hayatın Dört Temeli (İlim, İman, Amel, İhlas), Çalışmak, Tembellik Ve Fakr, Nizamsızlık, Taklit, Cihadın Anlamı ve İsraf, Nefs-i Emmâre, Nifak ve Koğuculuk, Fesatlık, Zulüm, Nafile-Küfür-İlhad, Kul Hakkı, Adab-ı Muaşeret, Ramazan-ı Şerif Münasebetiyle, Aile, Çocuk, Göç" konuları ele alınmıştır.

1970 – 1971 (Mart) tarihleri arasında "Çocuk ve Gençlik" 1971 (Nisan- Kasım) ayları arasında "Çocuk", 1971 (Aralık) – 1972 (Aralık) tarihleri arasında tekrar "Çocuk ve Gençlik", 1973-1974 yılları arasında muhtevada yer almazken, 1974 (Ocak) – 1979 (Mart) tarihleri arasında "Çocuklar İçin" , 1979 (Nisan – Aralık) ayları arasında "Çocuk Dünyası", 1979 (Aralık) – 1982 (Nisan) tarihleri arasında "Çocukların Dünyası" isimleriyle hazırlanan köşede; "Üç Kardeşin Serveti, Bir Kaşık Çorba, His, Yabancı, Bir Rüya, Hıçkırık, Ruh Doktoru, Çocuğa Kulak Ver, Kirli Hasır, Tatlı İkaz, Tatilde Ne Yapalım, Hatıra Defteri, Bismillah, Oduncu Amca ile Misafir, Toprağı Kanla Sulayanlar, İlk Korku, Ölüm, Feylesofun Cevabı, İki Küçük Dost, Bir Olan Allah, Şükür Secdesi, Müslüman Olan Papaz vb. başlıklar altında hikâyelere; Allah, Ef'al-i Mükellefin, Allah Sevgisi, İftar Duası, Dikkat Et, İman, Allah, Kur'an, Allah'ım, Ya Muhammed Mustafa, Yaratan Birisi Var, Ebedi Varsın Allah'ım, Kadir Gecesi, Bismillahirrahmanirrahim, Çalış Allah'ın Aşkına, Rabbim Sana Sığınırım, Muhammed (s.a.s.), Ya Resulallah, Melek, Ramazan Ayı, Hz. Osman, Hz. İsmail, Hz. Ebubekir, Ebu Cehil ve Taşlar, Müslüman Çocuğuyum başlıkları altında şiirlere; Peygamber ve Çocuk, İyi ve Kamil İnsan Olarak Peygamber, Peygamberden Birkaç Güzel Söz, Bir Eğitim Aracı –Televizyon-, Türk Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir, Sanat Tiyatro Ahlak, Yaratılış ve Temel Gaye, Çocuklar ve Siz, Çocuk Sağlığı, Hac ve Kurban, Peygamberimizin Doğumu, Peygamberimizin Çocukluğu, Peygamberimizin Güzel Ahlakı, Peygamberimiz ve Çocuklar, Fatih ve Hocası Molla Gürani, İstanbul Adı, İslâm ve Müslüman, Mekke-i Mükerreme'de İki İbadet; Hac ve Umre, Terbiye ve Davranış, Tozkoparan İskender Destanı, Bedir, Tufan, Fatih'in Fermanı, Anne ve Babaların Çocuklarına Karşı Görevleri" vb. dinî, sosyokültürel konuların anlatıldığı yazılara yer verilmiştir. Çocuk köşeleri bölümünde özellikle 0-4 ve 4-7 yaş çocukların eğitimi hususunda

dile getirilenler gerçekten çok erken dönemde Başkanlığın gündemi yakından takip ettiğini göstermektedir.

1970-1972 (Eylül) tarihleri arasında Gazete'nin muhtevasında yer alan "Dini Bilgiler Sözlüğü" isimli köşede; "Adalet, Adl, Afv, Ahd, Akıl, el-Asl, Azîmet, el-Cehd, el-Cehl, Ebed, el-Eda, Edeb, Emanet, el-Emr-u Bi'l Maruf, Eser, Fariza, Farz, Ferâiz, Fıtr Sadakası, Fitne, Gasb, Gıbta, Gıybet, Hac, Hased, Haya, Hazar, Hilm, Hulûk, Huşû, Istılah, İbaha, İçtihad, İffet, İhlas, İhram, İhtiyat, İkrar, İlham, İmamet, İrhas, İsm, İsra, İsraf, İstical, İstidrac, İstiğfar, İstihsan, İstikamet, İstişare, İtikaf, İtikat, el-İtkan, Kanaat, Kesb, el-Mesair, Mev'ize, Misafir, Muktedi, Mübah, Mücahede, Nebe, Nebi, Nezir, Nübüvvet, Nüsük, Ramazan, Resul, Ruhsat, Sabr, Sabur, Salat, Sebeb, Secde, Sefer, Semahat, Sevab, es-Sünne, Şecaat, Şek, Şekûr, Taharri, Tahir, Tahur, Takva, Tavaf, Tebşir, Tebzir, Tedbir, Tedebbür, Tenebbü, Teravih, Tevekkül, Tevfik, Tezkiye, Ubudiyyet, Umre, Va'z, Vatan-ı Aslî, Vatan-ı İkamet, Vera, Yemin, Yemin Kefareti, Zekat, Zînet, Zulm, Zühd," gibi dini terimlerin kısa açıklamalarına yer verilmiştir.

1968 – 1970 tarihleri arasında "Edebiyat", 1980 (Şubat) - 1981 (Ekim) tarihleri arasında "Sanat Edebiyat Kültür", 1981 (Kasım) – 1982 (Mart) ayları arasında "Sanat ve Edebiyat", 1982 (Nisan-Aralık) ayları arasında "Kültür Sanat Edebiyat", 1983-1987 (Mart) muhtevada yer almazken 1987 (Nisan)- 1990 tarihleri arasında tekrar "Kültür Sanat Edebiyat" isimleriyle hazırlanan köşede; "Kişiler: Elmalılı'nın Kültürümüze Katkısı ve Eğitim Tarihi İçinde Yer Alan Örnek Bir Silsile: Abdal Musa Vahib Ümmi, Türk Esnafının Piri Ahi Evren ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Ahilik Kültürü Üzerine, Akif Bey'in Edebi Şahsiyeti, Akif Bey'in Lisan ve Edebiyattaki Rolleri, Unutulmaması Gereken Bir Manevi Mimar: Akşemseddin ve Göynük, Ölümünün 40. Yıl Dönümünde Âşık Mehmet ve Bir İlahisi, Balıkçızade Hakkı'dan Edebiyat Üzerine, Şair Mütefekkir Tarihçi Bursalı İsmail Beliğ, Bayburtlu Zihni'nin Son Günleri, Eroğlu Nuri, Türk İslâm Büyükleri -Farabi-, Anadolu'nun Gönül Mimarı Hacı Bayram Veli, Şair Bir Padişah Fatih, Mehmet Akif, Mehmet Akif ve Safahat, Nasreddin Hoca ev Fıkralarına Genel Bir Bakış, Razi (M. 925), Hac İbadeti ve Ruhsati'nin Şiirlerinde Hac, Sinan Ümmi, Gönül Çağlayanımız Yunus Emre, Mevlana'nın İlim ve Kültür Hayatına Etkileri. Konular: Anne Sütü ve Türk Dili, Âşık Tarzı Türk Şiirinde Cami, Bilmecelerimizde Ramazan ve Oruç, Bir Halk Şairimizin Diliyle İftar Yemeği, Camilerin Eğitim Hayatındaki Yeri, Çocuklarımız Neler Okuyor, Deyimler ve Çeşitleri, Dünya Çocuk Kitapları Haftası Dolayısıyla, Edebi Akımlar -Klasizm, Romantizm-, Edebi Terimler, Edebiyatımızda Hz. Muhammed Sevgisine Dair Eski Ramazan Alemleri Bayram Tebriği ve Dua Üzerine, En Büyük Sanatkar ve Tesadüf, İslâm'a Göre Şiirde Kadın,

Kitaplar ve Kütüphaneler, Kelimeler Mahşerinde, Kur'an'da Sanat -Ankebut Suresinde Bir Ayet- Şiir Yazmak, Milletimize ve Dilimize Saygı, Müslüman Olan ve Olmayan Şair, On Bir Aydır Beklenen Sevgili veya Şiirlerde Ramazan, Öğretmen ve Öğretmenin Görevi, Regaip Kandili ve Rubaiyyat-ı Arif'ten Kandiller, Safahatın Tahlili, Sanat, Sanat ve Edebiyatta Kıymet Bilmek, Sanatçının Hicreti, Sanatçının Vazifesi, Sohbet, Sosyal Gelişmeler Üzerine, Şiirlerde Bayram, Şiir ve İlham, Tevhid Şiiri'nin İzahı, Türk Anonim Edebiyatı Mahsullerinden Bilmeceler Konusuna Genel Bir Bakış, Türkün İstiklâl Davasında Kılıç ve Kalem, Türk Kültür ve Edebiyatında Hz. Muhammed Sevgisi Üzerine, Yarınını Düşünen Sanatçıya, Yazar ve Çevresi, Yazmak ve Konuşmak" gibi konular ele alınmıştır.

1971 (Nisan) - 1974 (Ağustos) tarihleri arasında "Hadislerin Işığında", 1974 (Ağustos)- 1975 (Ağustos) tarihleri arasında muhtevada yer almazken, 1975 (Ağustos) - 1976 (Temmuz) tarihleri arasında "Hadislerle Gerçekler" , 1976 (Temmuz-Ağustos) ayları arasında "Bir Hadis", 1976 (Eylül)- 1978 (Temmuz) tarihleri arasında "Hadislerin Işığında", 1978 (Ağustos)- 1980 (Ocak) tarihleri arasında "Bir Hadis", 1980 (Şubat)- 1983 (Mayıs) tarihleri arasında muhtevada yer almazken, 1983 (Haziran) – 1984 (Aralık) tarihleri arasında "Hadislerin Işığında", 1985- 1988 yılları arasında yine muhtevada yer almazken 1989 (Ocak) yılında "Bir Hadis Bir Yorum" isimleriyle Prof. Dr. Talât Koçyiğit, Tayyar Altıkulaç, İ. Lütfi Çakan, Ahmet Okutan, Dr. Mücteba Uğur, Doç. Dr. M. Hayri Kırbaşoğlu, Dr. Ahmet Baltacı, Dr. M. Yaşar Kandemir, Doç. Dr. M. Cemal Sofuoğlu ve daha başka isimler tarafından hazırlanan köşede; "İşte İslâm, İşin Hayırlısı İmana Bağlı Olandır, Malın Hayırlısı Hayırlı Yoldan Kazanılandır, Kurtuluş Cimrilikte Mi? Cömertlikte Mi?, Büyük Günahlar, Müslümanların Hak ve Vecibeleri, Niyet, Tevekkül, Halimize Şükretmek, Dünya Hırsı, Dilencilik, İstişare, Bayram, Yetimler, Veren El Alan Elden Hayırlıdır, Ağaç Sevgisi, Sağlığın ve Boş Zamanın Değeri, Çocuk Terbiyesi, Ana-Baba Hakları, Düşmana Karşı Güçlü Olmak, Gıpta Edilecek Kişiler, Tatil ve Çocuklar, Helal-Haram Anlayışımız, İşlerin En Hayırlısı, Miracın Getirdiği Namaz, Nefis Kontrolü, Kur'an Tilaveti, Oruçta İhlas, Cumhuriyetimizin 50. Yılı Münasebetiyle, Akıl ve Nakil, Tanrı ile Kul Arasına Kimse Giremez Sözü Üzerine, Allah İçin İlme Yönelenler, Vicdanlar Hür Müdür?, Gıybet Edenler, Ahlaki Çöküntünün Başlıca Sebepleri, Lâik Ahlak Mı İslam Ahlakı Mı?, Ahlakın Temeli Adalettir, İçki Ticareti, Allah Zulmü Haram Kılmıştır, İslâm'a Davet Metodu, İnançsızlığın Getirdiği Felaketler, Peygambere Bağlı Olmanın Gereği, İlerlemenin Yolu Ameldir, Müslümanlar Aleyhinde Konuşma Yasağı, Vazifenin Yerine Getirilmesi, Kullukta Devamlılık Esastır, Dost Seçimi, Kurban Kanı Sıcaklığı, Başarının Yolu Görevi Benimsemektir, Mümin Uyanıklığı, Arzuların Hürriyeti, İhmal Günahı, Şüpheye Düşüreni

Terk Etmek, Lüzumsuzu Terk Etmek Olgunluğu, Müminin Hali Başkadır, Özür Beyan Etmek, Bütünleşme Gereği, Sınırların Korunması, Huzur İşçiliği, Allah'ın Düşmanları, Başkalarını Aldatmak, Emanet, Kur'an-ı Kerim Öğrenme ve Öğretmenin Fazileti, Alışverişte Yemin, İnsanların Münasebetinde Ölçülü Hareketin Önemi, Komşuya Eza Etmemek, Çocuklarımızın Din Hayatı, Öfkeden Kaçınmak, Allah Teala Verdiği Herhangi Bir Derdin Şifasını Da Verir, Hz. Muhammed ve Eğitim, Yiyeceklerimizde Ölçülü ve Planlı Olmak Bereketi Arttırır, Çocuk Eğitiminde Anne Baba Sorumluluğu, Allah Sevgisi, Kuvvetli Bir İmana Sahip Olma Lüzumu, Peygamberimizin İrşad Metodu ve Örnek Ahlakı, İlim Öğrenmede İlk Prensip, Ölümü İle Arş Titreyen Sahabe Sa'd b. Muaz, İslâm'da Orucun Hikmet ve Fazileti, Kadir Gecesi, İtidâl, Alkollü İçkilerin Zararları ve Yeşilay Haftası, Ölüm, Zekat Vermek, Hac ve Çeşitleri, Dua, Domuz Eti Konusunda, Tefrika İlleti ve Tedavi Çaresi, Çocuğun Manevi Eğitimi, Üç Aylar, Hasta Ziyareti, Kutlu Göç, Vatan Sevgisi ve Askerlik" konuları ele alınmıştır.

1972 (Şubat)- 1973 (Temmuz) tarihleri arasında "Kadın ve Aile Köşesi", 1973 (Ağustos- Aralık) ayları arasında "Hanım Köşesi" 1973 (Aralık) - 1981 (Ekim) tarihleri arasında "Hanımlar İçin", 1981 (Kasım) - 1982 (Eylül) tarihleri arasında "Kadın ve Yuva" isimleriyle hazırlanan köşede; "Her Türlü Başarıya En Büyük Amil Sabırdır, Kadın ve Çiçek, Gusül (Boy) Abdesti, Onun Sevgisine Doğru, Çocuk Sağlığı, Analık Mukaddes Vazife, Kadına Çağrı, Mutlu Sevgi, Peygamber Efendimizin Çocukları, Din ve Gayesi, Peygamberimiz ve Hz. Hatice, Birkaç Hadis, Tarih Boyunca Kadın, Çocuk Hastalıkları, Ruhtaki Mikrop, Mesut Aile İçin 60 Öğüt, İslamiyet Nedir?, Kadının Yaratılışı, Çiçek Hastalığı, Hanımlar Kendinizi Tanıyor Musunuz?, Konuşmayı Biliyor Musunuz?, Tarihte Türk Kadını, Tayyar Rahmiye, Hz. Hatice, Anneler Çocuğunuz Mutlu Mu?, Boşanma Sebepleri, 15 Mayıs, Dolama Kanser, Affetmek, Bir Büyük Üstad, Üvey Anne Üvey Evlat, Arif Nihat Asya'dan Kıbrıs Rubaileri, Çocukta Milli Duygu, Türk Anası, Mübarek Ay, Çocuğunuz Okula Gidiyor Mu?, Törelerimiz, Kitap, Çam Katliamı ve Şuursuz Çirkin Bir Taklitçilik, Büyük Türk ve İslâm Şairi Mehmet Akif, Milli Terbiye, Asya Hocamızı Kaybettik, 6 Nisan, Sanat Derken, Niçin Anneler Günü, Tutuculuk Mu Muhafazakarlık Mı?, Ahilik Üzerine Birkaç Söz, Ölmeyi Bilmek, Türk'ün Silahı, Vazife ve Mesuliyet Duygusu, Ağustos Ayı, Bayramı Hak Edebilmek, Yeterlilik Duygusu, Kendimize Değer Vermek, Çocuklarımızı Birer Yük Olarak Kabul Etmeyelim, Milliyetçilik Hakkında Değerli Bir Kitap, Hayal ve Gerçek, Hanımların Zamanı, Denizcilik Bayramı ve Oruç Reis, Berat Gecesi, Avusturya'dan Bir Ses, Sevgi, Bu Büyük Gece Bu Kutlu Gece, Çocuklar… Çocuklar…, Din ve Ahlak, Noel, İki Konu: Hizmet ve Sıkıntı, En Güzel İnsan, Ezanın

Düşündürdükleri, Kurban ve Faziletleri, İslâm Terakkiye Mani Midir?, Bayramlarımız ve Düşündürdükleri, Küçük Çocuklara Nasıl Davranmalı, İslam Ahlakı, Tövbe ve İnsan, Cennet, Anne ve Çocuk Sevgisi, Çocuk Terbiyesi, Günümüzde Zengin ve Fakir İlişkileri, Oruç ve Sıhhat, Nankör İnsan, Din Dilini Geliştirmek, İnsanın Üstünlüğü, İnsanlar Allah'a İnandıklarında Ne Olur?, Aileye Sahip Çıkmak, Gazali'nin Dilinden Çocuk Terbiyesi, Kur'an'da Değerlendirilen Kadınlık, Peygamberimizin Kadınları Değerlendirişi, Besmele ile Başlarken İşler, Hanımların Zekat ve Fıtır Sadakaları Üzerine Birkaç Söz, İslâm'ın Büyük Kadınlarının Yolunda Olmak, Şükrün Karşılığı, Hz. Fatıma, Hz. Ayşe, Hz. Hafsa, Hz. Amine, Toplum Hayatında Kadının Yeri, Tefriş Anlayışımız ve Hadis-i Şerifler, Kadının Mevkii, Hz. Peygamberin Hayatından Örnekler, Ekmek İsrafımız, Geçmiş Asırlarda Kadın, Büyük İslâm Hanımları, Konuşurken Nelere Dikkat Etmeliyiz?, Çocuk Terbiye Esasları" konularından bahsedilmiştir.

1974 (Kasım) - 1978 (Ağustos) tarihleri arasında "Hukuk Köşesi" ismiyle hazırlanan köşede; "İbadet ve Dini İşlerin Men ve İhlali Suçu, Dini Hissiyatı Tezyif Suçu (Neşriyat Yolu İle), Din Görevlilerine Karşı İşlenen Suçlar, Vasiyetname, Dini Nikâh, Müstehcenin Cezalandırılması, Müstehcen Neşriyatı Yasaklayan Kanun Maddesi, Devlet Memurlarının Hediye Alma ve Menfaat Sağlama Yasağı, Memurların Ticaret ve Diğer Kazanç Getirici Faaliyetlerde Bulunmaları Yasağı, Peygamberimiz ve Adalet, Devamsızlık, Siyasetle İştigal, Din Görevlilerinin Siyasetle İlgilenme Yasağı, Görevde İhmâl ve Terâhi, Vakıf Nasıl Kurulur?, İfşa Suçu, Keyfi Muamele, 1897 Sayılı Kanunun Diyanet İşleri Başkanlığı Mensuplarına Getirdikleri, Kur'an Kursları, Başkanlık Müfettişlerine Tanınan Hak, Tahsil Durumu Değişenler, Tahsil Durumu Değişmeyenler, İntibaklarda Değerlendirilmeyecek Süreler, Memurların İdareye Verdikleri Zarardan Sorumlu Tutulmaları, Camilerin Yakınına İnşa Edilebilecek Binalar, Harcırah Tahakkukunda Yanlış Bilgi Vermek, Mecburi Hizmet Taahhüdünü İhlâl Edenlerin Yeniden Göreve Alınmaları, Memurların Görevden Çekilmiş Sayılması, Grev Yasağı, Disiplin Cezalarına İtiraz Mercii, Davranış ve İş Birliği, Mazeret İzni, Hastalık İzni, Raporları Verecek Hekim ve Sağlık Kurulları, Hastalık Sebebiyle Verilecek Rapor Süresi, Hastalık Halinde Başvurma ve Yürütülecek İşler, Memurun Yurt Dışında Hastalanması Halinde Yapılacak İşlem, Tedavi ve Yol Giderlerinden Yararlanacak Olanlar, Başkanlık Hizmetleri ile İlgili Binaların Mülkiyet Durumları, Dini Tesislerin Hazineye veya Türkiye Diyanet Vakfına Devri, Lojmanlar, Dini Tesislerin Hazineye Devrinde Usul, Başkanlığa Yapılacak Gayrimenkuller Dışındaki Bağışlar, Osmanlı Vergi Hukukunun Mahiyeti, Murakıpların Hukuki Durumları Yeniden Ele Alınıyor, Cezası Tecil

Edilen Memur Görevde Kalabilir Mi?, Okuyucu Mektuplarına Cevaplar" gibi hukuki konulardan bahsedilmiştir.

1988 (Mayıs)- 1990 (Haziran) tarihleri arasında "İdari, Mali ve Hukuki Konularda Sorular-Cevaplar" ismiyle hazırlanan köşede "Dini Hizmetler Kadrosundaki Personele Ödenen Tazminatlar, Resmi Mühürler ile İlgili İş ve İşlemler, Tedavi Yardımı ve Yolluklar, Azami Derecede Riayet Edilecek Tasarruf Tedbirleri, Vergi İadesi Kapsamına Giren Mal ve Hizmet Alımları, Personel ile İlgili Yeni KHK ve Bakanlar Kurulu Kararları, Devlet Memurları ve Diğer Kamu Görevlilerine Memuriyet Taban Aylığı ve Kıdem Aylığı ile Ek Tazminat Ödenmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Memur Maaşları ile İlgili Yeni Düzenlemeler, Memurların Tedavi ve Cenaze Giderleri ile İlgili Konular, Devlet Memurlarının Tedavi Yardımı ve Cenaze Giderleri Yönetmeliği, Devlet Memurları Kanunu Genel Tebliği, Devlet Memurları ile Diğer Kamu Görevlilerinin Aylıklarının Hesaplanmasında Yeni Uygulamalar, Emeklilik Borçlanma ve Vefat İşlemleri, Borçlanma ve Vefat İşlemleri, Tedavi Yönetmeliği, Sigortalı ve Serbest Çalışan Memurun Bakmakla Yükümlü Olduğu Aile Fertleri" başlıkları altında idari, mali ve hukuki konularda bilgi verilmiştir.

"Üç Hadis Üç Konu" ismiyle hazırlanan ve muhtevada düzenli olarak yer almamasından ötürü yukarıda hadislerle ilgili bölümde kendisine yer verilmeyip burada konu edilmiş olan köşede; "Kibir ve Gurur İnsanı Alçaltır, Ameller Niyete Göre Değerlenir, Manevi Enerjinin Üstünlüğü, Orta Yol, Çekişme Kötü Ahlaktandır, Kıymeti Bilinmeyen Nimetler, Kadir Gecesi ve Önemi, İnsan Sorumluluk Duygusu İçinde Yaşamalıdır, İyi İnsan Olmak İçin, Kötü Bir Gelenek, Kişinin Manevi Sorumluluğu, Üç Dua Üç Netice, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Yolunda, İyilik ve Kötülük Arasında, İyi Bir Fert İyi Bir Toplum, İki Kişiden Mükemmel Bir Cemiyete, Cemiyeti Çökerten Davranışlar, Hayır ve Şer Yönüyle Uzun Ömür, Haya Ancak Hayır Getirir, Külfetsiz Nimet Olmaz, Hep İyilik İçin, Kötülüğün Kötüsü, Allah Korkusu Nedir?, Ana-Babaya Hürmet" konularını anlatan hadislerden bahsedilmiştir.

"İslâm Dünyası, İslâm Ülkeleri" başlıklarıyla hazırlanan ve muhtevada düzenli olarak yer almayan bölümde; "Afganistan, Bahreyn, Bangladeş İslâm Cumhuriyeti, Çad Cumhuriyeti, Endonezya, Gambiya, İran, Libya Cumhuriyeti, Mısır, Moritanya İslâm Cumhuriyeti, Nijerya Federal Cumhuriyeti, Pakistan, Senegal Cumhuriyeti, Suudi Arabistan" gibi ülkelerin tarihçeleri, coğrafyaları, beşeri, ekonomik, eğitim ve kültür durumları ele alınmıştır.

M. Saim tarafından "Türk Çocuğuna İlmihal" ve Ahmet Efe tarafından "Çocuklarımıza İlmihal Bilgileri" isimleriyle hazırlanan bölümde; "İbadet, Mükelleflik, Temizlik, Namaz Abdesti, Boy Abdesti (Gusül), Teyemmüm, Namaz, Namazın Farzları, Namazın Rükunları, Namazın Vacipleri, Namazın Sünnetleri, Namazda Mekruh Olan Şeyler" gibi fıkhi konulardan bahsedilmiştir. Bilindiği üzere din dersi okullarda 1949 ile 1982 yılları arasında seçmeli olarak okutulmuş, 1982 yılından itibaren ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasına dahil edilmiştir. Din dersinin bu tarihler arasında seçmeli olarak okutulması Gazete'nin İslâm dininin temel inanç esasları hakkında bilgi vermek amacıyla ilmihal ve Türk çocuğuna din dersleri köşesine yer verdiği görülmektedir.

1977 (Aralık) - 1978 (Temmuz) tarihleri arasında "Yurtdışı İşçi Meseleleri ve Çareleri", 1982 (Mayıs) - 1985 (Mart) tarihleri arasında "Yurtdışına Açılan Pencere" isimleriyle hazırlanan köşede; "Kültürde Yozlaşma, Şikâyet Konuları -Konsolosluklarla İlişkiler, Gümrük Kapıları Konusundaki Yakınmalar, Trafik Personeli ile İlgili Şikâyetler, Tapu Daireleri, Belediyeler ve Nüfus İdareleri Hakkındaki Yakınmalar-, İsviçre'den Mektup Var, Kültür ve Eğitim Hizmetleri, Çocukların Eğitimi - Güçlükler, Avrupa'daki Türk İşçi Çocuklarının Din Eğitimi, Eğitim Meselesinin Ele Alınışı, Son Zamanlardaki Gelişmeler, Kültür ve Eğitim Hizmetleri ile İlgili Sonuç ve Teklifler, Kütüphane ve Kitap Seksiyonları, Konferans, Film ve Tiyatro Hizmetleri, Çocukların Din Eğitimi Yönünden Alınacak Tedbirler, 0-4 Yaşları Arasındaki Çocukların Problemleri, 4-7 Yaşları Arasındaki Çocukların Problemleri, Tahsil Çağındaki Çocukların Problemleri, Mevcut İbadet Yerleri, İbadet Mekanları, Kur'an Kursları, Din Hizmetlerine Duyulan İhtiyaç, Gurbette Çalışan Türk İşçilerine Sahip Çıkılmalıdır, Mekke-i Mükerreme'de Yapılan Hafızlık Yarışmasında Dünya Üçüncüsü Olan Bursa Yüksek İslam Enstitüsü Öğrencisi Emin Aşıkkutlu ile Bir Mülakat, Yurtdışındaki İşçi Derneklerinin Başkanlığımızdan Din Görevlisi Talepleri Devam Ediyor, Yurtdışındaki İşçilerimizin Dini Problemleri, Ramazan Ayı Yurtdışında da Feyizli ve Bereketli Geçti, Avrupa'daki İşçilerimizin Dini Problemleri, Hac Organizasyonu Üzerine Bir Mektup, Avrupa'daki İşçilerimiz ve Din İşleri, Yabancılardan Ürkmek Mi?, Federal Almanya'daki Türk İşçi ve Çocuklarının Din Eğitimi Meselesi, Belçika'da İslamiyet" gibi yurtdışında yaşayan işçilerin çeşitli meselelerine ışık tutan konular ve yurtdışından haberlerden bahsedilmiştir.

1985 (Ağustos) – 1988 (Aralık) tarihleri arasında "Gurbet Sayfası" , 1989 (Ocak-Aralık) ayları arasında "Gurbet Köşesi" 1990 (Ocak-Aralık) ayları arasında tekrar "Gurbet Sayfası" isimleriyle hazırlanan köşede; yurtdışında yaşayan yurttaşlara seslenilmiş, onların

manevi sıkıntı ve meselelerine imkân dahilinde yardımcı olunmaya çalışılmış, yurtdışında yaşanan gelişmelere ve yurttaşlardan gelen mektuplara yer verilmiştir. Gazete'de yurt dışı köşelerine yer verilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışında yaşayan vatandaşların her türlü problemine dair gösterdiği ilgi ve yaptığı bilgilendirmenin ve buralarda yapmış olduğu hizmetin son derece önemli olduğu göstermektedir.

1978 (Ağustos) – 1980 (Ocak) tarihleri arasında "Sorulu-Cevaplı Dini Bilgiler" ismiyle hazırlanan bölümde; yurtiçi ve yurtdışındaki yurttaşların Din İşleri Yüksek Kurulu'na sordukları dini sorular cevaplandırılmıştır. Kurul'a yöneltilen sorulardan bazıları şu şekildedir: "20 sene evvel aldığım ve sahibini bulamayıp ödeyemediğim borcumu kime ve ne miktarda ödemem gerekir?, Kendisi yabancı ülkede çalışan bir Müslüman, vekalet vermek suretiyle memleketinde kurban kestirebilir mi?, Herhangi bir zarardan muhafaza için bazı beldelerde ölümden sonra cenazeyi yalnız bırakmak mahzurlu mudur?, Tayyar Altıkulaç'ın tüp bebek hakkında açıklaması, vaktinden önce okunan ezan ve kılınan namaz caiz midir? Yoksa iadesi gerekir mi?, 90 km'lik mesafeyi yaya değil de otobüsle veya uçakla kimse seferi midir?, Cüz başına para takdir etmek veya pazarlık yaparak Kur'an okumak veya okutmak caiz midir?, Dinen zengin sayılan kimselerin zekat ve fitre almaları caiz olmadığı gibi devire oturmaları ve oradan istifade etmeleri caiz midir?, Ölü için kesilen kurbanın ne zaman kesilmesi gerekir?, Eti yenen hayvanlardan sığır ve davarın İslâmi usule göre kesimi nasıl olur?, Ramazan günlerinin birinde niyet etmemek şartıyla tutulmayan orucun kazası mı yoksa kefareti mi gerekir?, Hastalık sebebi ile Ramazan orucunun tutulmaması dinen uygun mudur?, Tutulamayan Ramazan orucunun fidyesini fakir ve muhtaç olan kız kardeş ve enişte gibi yakın akrabaya verilmesi dinen caiz midir?, Hac yapmamayı mazur kılacak haller zuhur ettiğinde (savaş, salgın hastalık vs.) bu farizayı yerine getiremeden ölen bir kimsenin varisleri bir vekil tutarak onun adına hacca mı yollamalıdırlar yoksa hac için harcanacak parayı bir hayır işine mi yatırmalıdırlar?, Bir erkeğin birden fazla kız kardeşi aynı anda nikahı altında bulundurması dinen caiz midir?, Mazerete binaen diş taktırtmak, kaplatmak ve doldurmak Hanefi Mezhebince caiz midir ve gusle mani midir?, Temiz pijama ile namaz kılmak caiz midir?, Gece çalışıp gündüz uyumak zorunda olan Müslümanların orucu uykuda geçirmelerinin dini açıdan bir mahzuru var mıdır?, Ölünün gömülmesinden sonra 7'nci, 40'ıncı ve 52'nci günlerinde yemek verilmesinde dinen bir sakınca var mıdır?, 'Şart olsun ki bu işi yapmayacağım.' diyen bir kimsenin, o işi yaptıktan sonra yemin kefareti vermesi gerekir mi?, Eğer bu yeminle karısını boşamayı kastetmişse karısı boş düşer mi?, Cenaze bulunduğu odada henüz yıkanmadan huzurunda Kur'an-ı Kerim okunabilir m,? Cenazenin bulunduğu evde yemek yenir mi?,

Nikah düşen bir kimsenin kirvelik yapması evlenmeye mani bir sebep midir?, Ehl-i Kitabı kestiği (kurbanın) hayvanın eti yenir mi?, Hayatında ilk kurban kesen kimsenin bu ilk kurbanını koç olarak kesmesi diye bir şart var mıdır? Yoksa kesilmesi dinen caiz olan diğer hayvanları da kesse olur mu?, Zarurete binaen birinci gün kılınamayan bayram namazı bayramın ikinci günü kılınabilir mi?, Namaz kılmada oruç tutulur mu?, Ailede dinen zengin sayılan herkesin kurban kesmesi mi gerekir yoksa aile reisinin kesmesi ile diğerlerinden kurban sakıt olur mu?, Anneannesini küçükken emen bir kimsenin teyze kızıyla evlenmesi dinen caiz midir?, 6 ay gece 6 ay gündüz olan kuzey kutbunda ve güney kutbunda orucun başlama ve bitirme vakti nasıl olacaktır?...” Yöneltilen sorulara bakıldığında günlük hayatta karşılaşılan problemlerle alakalı olanların yoğunlukta olduğu görülmektedir.

1989 (Ocak) – 1990 tarihleri arasında “Sorun Cevaplandıralım” ismiyle hazırlanan köşeye okuyucuların Diyanet Gazetesi’nde dini soruların cevaplandırılacağı bir köşe bulunsun isteği üzerine yer verilmiş olup okuyuculardan gelen dini sorular Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi İrfan Yücel tarafından cevaplandırılmıştır. Köşede cevap verilen sorulardan bazıları şu şekildedir: “Emekli olan memurlara görev yeri ile emekliliğinden sonra yerleşeceği yer arası için harcırah ödeniyor. Bazı kimseler gerçek ikamet edeceği mahal yerine daha uzak bir yeri ikamet yeri olarak beyan etmek suretiyle daha fazla yolluk alıyorlar. Yakında emekli olacağım. Anlattığım husus caiz ise bende yapacağım?, Bu ülkede, mezbahalarda hayvan kesimi, özel bir tabanca ile hayvan başından yaralanarak veya elektro-şokla bayıltılarak yapılıyor. Özellikle büyükbaş hayvanlarda buna zaruret de var. Hayvanlar çok büyük (azman) olduğu için, aksi halde kesim çok zor oluyor. Ayrıca kesim işini yapanlar da genellikle Müslüman değil. Burada et ihtiyacımız için zaman zaman kendimiz hayvan kesebiliyoruz. Fakat bu her zaman mümkün olmuyor. Çevremizdeki Türk kasaplar da, genellikle mezbahalarda kesim yaptıkları için, onlar da buranın kesim usûlüne uyuyorlar. Bu duruma göre Türk ve Alman kasaplardan et alabilir miyiz?, Bir kitapta, Kur'an-ı Kerim'de kendilerinden söz edilen peygamberlerin isimlerini okudum. Hepsinin erkek olduğunu gördüm, Hiç hanım peygamber yok mudur? Eğer yoksa, niçin olmamıştır?, Peygamber Efendimizin okuyup yazmayı ve ilim tahsilini teşvik eden pek çok hadis-i şeriflerini okuyoruz. Ayrıca ilk inen âyet de "Oku" emri ile başlıyor. Oysa Peygamber Efendimizin ümmî, yani okuyup yazma bilmediği söyleniyor. Bunun sebebini açıklar mısınız?, Va'z ve hutbelerde: Dinimiz okuyup öğrenmeyi emretmiştir. İlim öğrenmek farzdır, deniliyor ve bu konuda ayet ve hadisler naklediliyor. Günümüzde pek çok ilim dalı var. Bunların hepsinin bir insan tarafından öğrenilmesi, insan ömrüne sığmaz. Acaba ayet ve hadislerle emir ve teşvik edilen ve öğrenilmesi farz olan sadece dini ilimler midir?, Ben on iki yasındayım.

Annem babamla birlikte Almanya'da bulunuyoruz. Ramazan ayında Müslümanların oruç tuttuğunu biliyorum. Bana sen çocuksun, diye tutturmuyorlar. Dinimizde oruç nedir? Kimlerin tutması gerekir? Nasıl tutulur ?, Ramazan'da oruç tutmanın farz olduğunu bildiğim ve kabul ettiğim halde, önemli bir mazeretim de olmadığı halde, gençliğimde Ramazan'da bazen üç beş gün, bazen devamlı oruç tutmadığım zamanlar oldu. Şimdi borçlarımı ödemek istiyorum ve bundan vicdan azabı duyuyorum. Oruç borçlarımı ödemek için, sadece tutmadığım gün sayısınca mı kaza edeceğim, yoksa mazeretsiz olarak tutmadığım için, ayrıca keffâret de gerekiyor mu? Beni bu konuda aydınlatır mısınız?, Sekiz sene önce, komşumuzun kızıyla evlendik. Şimdi üç çocuğumuz var. Bir sohbet esnasında kayınvalidem, henüz ben altı aylık bebek iken, annemin rahatsız olduğu bir gün beni iki üç defa emzirdiğini söyledi. Ancak ben, kayınvalidemin, benimle süt emen kızıyla değil; ondan üç sene sonra doğan küçük kızıyla evliyim. Süt kardeşlerin birbirleriyle evlenmelerinin dinen haram olduğunu biliyorum. Ancak, bir kişi, sütünü emdiği kadının (süt annesinin) bütün çocuklarıyla mı, yoksa sadece birlikte süt emdiği çocuğu ile mi süt kardeş oluyor? Ayrıca evlenip çocuk sahibi olduktan sonra, süt kardeş oldukları söylenen kan-kocanın dinî hükümlere göre ne yapmaları gerekir? Bu sorularımı açıklar mısınız?, 'Cenab-ı Hak, zaman ve mekândan münezzehtir.' diyoruz. Bazen da 'Allah her yerde hâzır ve nazırdır.' diyoruz. 'Allah her yerdedir' demek, bir bakıma O'na mekân isnat etmek olmuyor mu? Beni bu konuda aydınlatır mısınız?, Aralarında bir anlaşmazlık bulunan yaşlı-başlı iki kişi, tartışma esnasında, işi ileri götürerek, biri diğerinin sakalına sövdü. 'O nasıl söz, sen Müslüman değil misin?' diye ikaz edenlere de 'Değilim, ne olacak?' diye karşılık verdi. Hadiseye şahit olanlardan bir kısmı, bu adamla konuşulmaz. Onda din, iman, nikâh... hiçbir şey kalmadı. İbadetleri hep boşa gitti... diyerek oradan ayrıldılar. Bu konuyu aydınlatır mısınız?, Zemzem suyu ile abdest ve boy abdesti alınabilir mi? Bazı kimseler, günah işleme korkusu ile, kendilerine ikram edilen zemzemi içmek istemiyorlar. Günah işleme ihtimali olanlar, zemzem içmezler mi?, Hepsinde değil ise de bir çok cezaevinde, hükümlülerin ibadet edebileceği mescitler var. Cezaevi görevlileri veya hükümlüler arasında, namaz kıldıracak ehliyette, dinî hükümleri oldukça bilen kimseler de bulunmakta. Buralarda beş vakit namaz ve teravih genellikle cemaatle de kılındığı halde, cuma ve bayram namazları kılınmıyor. Cezaevinde cuma ve bayram namazları kılınamaz mı? Kılınamazsa, sebebi nedir?..." Köşeye gelen soruların genellikle günlük hayatta karşılaşılan problemlerle ilgili olduğu görülmektedir.

1968-1969 tarihleri arsında "Tarım", 1970- 1971 (Ekim) tarihleri arasında ise "Halkımız İçin Faydalı Bilgiler" isimli köşede; "Tarım ve Teknik Çiftçilik, Çiftçilerimizin

Çok Kazanmaları İçin Tavsiyeler, Milletçe Fakirliğimizin Sebepleri ve Çareleri, Toprak ve Bitki Münasebetleri, Ağaç ve Orman, Hayvanların Bakımında Önemli Hususlar, Hayvanların Temizliği, Topraklarımızın Beslenmesi, Bir Elmanın Hikayesi, Meyve Suları, Farz ve Karz- ı Hasen, Standart Nedir?, Alkol ve Beynimiz" konuları ele alınmıştır.

1979 (Haziran-Kasım) ayları arasında "Ziraat Köşesi" ismiyle hazırlanan köşede; "Aşı Nedir? Çeşitleri ve Yapılması, Arıcılığa Başlanırken İlk İhtiyaçlar Nelerdir?, Arıların Zehirli İlaçlamalarla İlgisi ve Korunma Yolları, Çeşitli Meyve Ağaçlarının İstediği Toprak Tipleri, Aşılar, İdeal Bir Kümes Nasıl Olmalıdır?, Hangi Gübreyi Ne Kadar, Nasıl ve Ne Zaman Kullanmak Gerekir?, Ağaç Dikmenin Ormanları Korumanın Önemi" konularından bahsedilmiştir. Diyanet Gazetesi'nde yer alan Ziraat köşesi 1986 yılı Mart ayından[80] önce Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ziraatle ilgili herhangi bir basılı yayınının olmaması dikkate alındığında Başkanlığın bu alanda da bir sorumluluk üstlendiğini ve bir kamu kurumu olarak ülkenin farklı alanlardaki ihtiyaçlarını dikkate alarak bir hizmet yürüttüğünü ve bu durumun ne kadar önemli ve kıymetli olduğunu açıkça göstermektedir.

1980 (Şubat) - 1981 (Mart) ayları arasında "Meslek Köşesi" ismiyle din hizmeti yapan kişilerin mesleklerinin kutsiyeti, ehemmiyeti, cemiyet üzerindeki tesirini anlatmak gayesiyle hazırlanan köşede; "Din Hizmetinin Ehemmiyeti, İmam, Söz ve Davranışlarımızda Ölçü, Ebu Ubeyde'si Olmayan Dargınlık, Kur'an'da Birleşmek, Soruşturmalarda Dikkat Edilecek Bazı Hususlar, Tefsirde İsrâiliyyat, Huzura Kavuşma Yolu, Din Görevlisinin Toplum İçindeki Yeri, Taharette Edep, Mütenevvia (Çeşitleme), Hak Aşığı Odur Ki, Din Hizmeti, Görevi Yaşamak, Aileye Sahip Çıkmak, Peygamberimizin İlk ve Genç Davetçisi Mus'ab b. Umeyr, İnsan ve Değeri" konuları ele alınmıştır.

1980 (Şubat) – 1981 (Mart) tarihleri arasında "Kürsü Fetva Makamından" ismiyle hazırlanan bölümde; "Din Hizmeti, Din Görevlisi ve Özellikleri, Din Hizmetinin Önemi, Güzel Hizmetlerimizle Milletimize Örnek Olmalıyız, Din Görevlilerimizden Beklenen, İslâm'da Güzel Ahlakın Önemi, Milletimizi Perişan Eden Bir Maraz İsraf, Mektupla İrşad, Hakka Çağrının Önem ve Metodu, Görev ve Bedeli, Madde ve Bunalım, İbadette Manevi Haz, Haram Kazanç ve Tehlikeleri, Hakikat Güneşi, Beş Tavsiye" konuları anlatılmıştır.

[80] Tarım ve Orman Bakanlığı'nın süreli yayın faaliyetlerinden birisi olan 1986 yılı Mart ayında yayımlanmaya başlayan ve günümüzde hala yayın hayatına devam etmekte olan Tarım Orman ve Köyişleri Dergisi zaman içerisinde "Tarım Orman Köy, Tarım ve Köy, Türk Tarım" isimlerini almış olup son olarak da Türk Tarım Orman ismiyle yayın hayatına devam etmektedir. Dergi ilk zamanlar aylık periyotlar halinde yayımlanırken 1994 yılından itibaren iki aylık periyotlar halinde yayımlanmakta olup 277. sayısına ulaşmıştır. Bk. Türk Tarım ve Orman Dergisi, 17 Eylül 2023, http://www.turktarim.gov.tr/Hakkimizda.

1980 (Şubat) - 1982 (Mart) tarihleri arasında "Eğitim ve Gençlik" ismiyle hazırlanan köşede; "Şiddet Olayları ve Sonuçları, Eğitim ve Anarşi İlişkisi, Genç Okuyucuya Bir Mektup, Genç Olmak, Hz. Ebubekir'i Öğreniniz, Anarşi, Her Zerre Allah'ın Emrindedir, Şurada Biz Bizeyiz, Arkadaş Seçimi, Hicret ve 1400. Yıl, İçimiz… Dışımız, Doğrunun Kendinde Olduğunu İddia Etmek, Gençlik ve Hayat, Milli Birlik, Hep Şikayetçiler, Dinsizlik Daima Bozguna Mahkumdur, Niçin Okumalıyız, Düşüncenin Fazileti, Merhamet, Hayatta Disiplin, Güçlü Olmak, Dört Prensip ve Huzur, Çocuk Kitapları ve Düşünce Kıyamı, Genç Kardeşim, Okumuşlar Çoğaldıkça Terörde Artıyor Mu?, Ahilik ve Kaybolan Gençliğimiz" konularından bahsedilmiştir.

1980 (Haziran) – 1983 (Nisan) tarihleri arasında "Müftülerimizin Kaleminden İl İl Türkiye" ismiyle il müftüleri tarafından hazırlanan köşede; "Adıyaman, Ağrı, Amasya, Aydın, Bilecik, Burdur, Bursa, Çanakkale, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, İçel, Kastamonu, Kırşehir, Muş, Siirt, Tekirdağ, Yozgat" illerinin dini, tarihi, kültürel ve sosyal durumları hakkında bilgi verilmiştir.

1982 (Şubat – Aralık) ayları arasında "İrşad Köşesi" ve "İrşad" isimleriyle hazırlanan köşede; "İrşad ve Davet Nedir?, İslâm Davetçisi Hz. Muhammed, Hutbe ve Hatibin Özellikleri, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in İrşad ve Davet Usulü, Peygamberimizin Üstün Şahsiyeti, Peygamberimizin Üstün Vasıfları, Hatip ve Hutbe, Amellerde İhlas, İrşad Görevi" konularına dikkat çekilmiştir.

Kültür Dünyası köşesinde; Anadolu'yu aydınlatanlar başlığı altında "Akşemseddin, Âşık Paşa, Emir Sultan, Eşrefoğlu Rumi, Süleyman Çelebi, Yunus Emre" gibi şahsiyetlerin hayatları ve ilmi kişiliklerine yer verilmiştir.

1982 (Mart) – 1983 (Ocak) ayları arasında "Fıkıh" ismiyle hazırlanan köşede; "Sevabını Geçmişlerimize Bağışlamak Üzere Başkasına Kur'an Okutma ve Hatim İndirtmenin Hükmü, Namaz Vakitlerinde Temkin, Mezhep Farkı Cemaati Terk Etmeyi ve Ayrı Cemaat Oluşturmayı Gerektirmez, Kur'an-ı Kerim Yeni Harflerle Neden Hatasız Okunup Yazılamaz, Tedavisinin İmkânsızlığı Nedeniyle Öldürülmesini İsteyen Hasta Doktor Tarafından Öldürülemez, Haram Mal ve Kazancı Elden Çıkarma Yolu, Yemin ve Hükümleri, Zekât Verilmesi Gerekli Mal ile İlgili Fetva, Ölmüş Kimselerin Organlarından İstifade Etmenin Dini Hükmü" konularına yer verilmiştir. Köşede güncel konuların ele alındığı ve böylelikle ülkede meydana gelen güncel gelişmelerin yakından takip edildiği görülmektedir.

1982 (Mayıs) – 1983 (Mart) tarihleri arasında "Dinimizi Öğreniyoruz" ismiyle hazırlanan köşede; "İnsan ve Din, İslâm'ın Beş Şartından Biri Oruç, İslâm'ın Beş Şartından

Biri Namaz, Din ve Cemiyet, Din ve İlim, Din, İnsan ve Akıl, Ailede Din Eğitimi ve Önemi, Din ve Gelişen Hayat, Dinde Hoşgörü ve Sınırları" konularından bahsedilmiştir.

1983 (Kasım) - 1983 (Mart) tarihleri arasında "Orta Çağ İslam Dünyasında Bilginler" ismiyle Dr. Oğuz Kınıklı tarafından hazırlanan bölümde; "İbn-i el-Fakih, İbn-i Havkal, İbn-i Hordâdbih, İbn-i Türk, İbn-i Urak" gibi bilginlerin biyografilerine yer verilmiştir.

1982 (Şubat) – 1985 (Haziran) tarihleri arasında "Kâinatı Seyrederken" ismiyle Dr. Haluk Nurbaki tarafından hazırlanan köşede; "Allah'a İman, Maymun Hikâyesinin Ardından (Evrim Konusu), Allah'ın Varlığının İlmi Delilleri, Bozulan Kurallar, İlahi Mucize; Anne Sütü, Ölüm ve Mahşer (Ölüm ve Dönüşümleri, Yıldızlar ve İnsanda Ölüm, Ruhun İlmi Delilleri, Mahşer ve Diriliş), Arz ve Atmosferi, Evrenin Gizli Sırrı Zıt Eşler, Samed Sırrı, Ahad Sırrı, Kur'an Sırrındaki İlmi Hikmetler, Oruç ve Sağlık, Akılları Durduran Mucize (İlkah), Kur'an'ın Yeni Hayranları, Mahşere İnanmayanlar, Evrim Çıkmazı, Ruh ve Beyin, Yedi Kat Gökler, Kaderin Bilimsel Hikmetleri, Elmanın Öyküsü, Asrımızın Hastalığı ve Sureyi Asr, Namaz ve Ruh Sağlığı, Orucun Ruh Sağlığına Etkisi, Güvensizlik Bunalımı, İlahi İrade, Su ve İnsan, Rüzgârın Taşıdığı Sırlar, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, İlmi Açıdan Terbiye Meseleleri, Efendimizin Dünyaya Teşrifleri, Unutulan Yıllar, Domuz Etinden Gelen Sağlık Problemleri, Yüce Peygamberin Sağlık Konusunda Gösterdiği Hedefler, Fatih'in Şahsında Türk-İslam Sentezi, Gençlik Sorunlarının Temelindeki Gerçek" konularına dikkat çekilmiştir.

1985 (Ekim) – 1987 (Kasım) tarihleri arasında "Din Bilim Teknik" ismiyle Dr. Haluk Nurbaki tarafından hazırlanan köşede; "Resûlallah'ın Rahmet Sırrı, İçtiğimiz Suyun Hikmetleri, Efendimizin Penceresinden, Efendimizin Bilime Getirdiği Hayat Unsuru, İslâm ve Kadın Hakları, Alkol Uygarlık Duvarını Aştı, Efendimizin Çocuklara ve Gençlere Verdiği Önem, Oruç, Kur'an'ı Anlamak ve Yaşamak, Hoş Geldin Antony Quin, Yeni Bir Eğitim Yılına Girerken, Ruhsal Sağlığımız ve İnfak, Kalbin Yumuşaması, Aids Hastalığı, Gönüllerde Ramazan Hücrelerde Bayram, Yaratılmışların En Şereflisi Efendimize Karşı Olanlar, İlim Münafıkları" konuları ele alınmıştır.

1987 (Mayıs) – 1989 (Temmuz) tarihleri arasında "Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim" ismiyle Ahmet Okutan tarafından hazırlanan köşede; "Kur'an-ı Kerim'i Okumak ve Anlamak, Kur'an-ı Kerim'in Tespiti, Tertibi ve Çoğaltılması, Kur'an-ı Kerim'in Resmi Hattı, Kur'an-ı Kerim Kendi Yazısı Dışında Bir Yazı İle Yazılıp Okunabilir Mi?, Surelerin Sayısı Tertibi ve Kısımları, Ayetlerin Tertibi ve Sayısı, Kur'an'a Nokta Hareke ve Secavend Konması, Tecvid İlmi ve Kur'an-ı Kerim'in Okunmasında Tecvidin Önemi, Kur'an Okurken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar, Kıraat Hataları ve Namaz, Kur'an-ı Kerim'i

Okuyuş Şekilleri, Vakf ve İbtida, Kur'an'da Secde Ayetleri ve Tilavet Secdesi, Hatim Tekbir ve Dua, Kur'an-ı Kerim Geçim Aracı Yapılır Mı?, Mushafları İnceleme Kurulu ve Kur'an-ı Kerim'in Basımındaki Rolü, Ülkemizde Basılmakta Olan Mushaf-ı Şeriflerin Hattatları, Kur'an-ı Kerim ile İlgili Ayetler, Kur'an-ı Kerim ile İlgili 40 Hadis-i Şerif, Kur'an-ı Kerim ile İlgili Bazı Yabancı Düşünürlerin Görüşleri" konuları ele alınmıştır.

1988 (Ocak-Aralık) ayları arasında "Meslektaşlarımız" ismiyle hazırlanan köşede; "Birçok Minber ve Kürsüye İmzasını Atan Sanatkâr Aziz Bilge, 25 Yıllık Makrama Ustası Turan Uygur, Neyzen Müezzinimiz Hamdi Delil, Hattat Vaizimiz Şerafettin Bilgili, Sedef İşleme Ustası Fikret Çiçek, Ağaç Oymacılık Ustası Muzaffer Yılmaz, Hattat, Edip ve Şair Mustafa Necati Bursalı, Hünerli Ellere Sahip Bir Görevlimiz Şükrü Sali, Maharetli Bir Müezzinimiz Hüsnü Çakmak, Dağlama Ustası Mehmet Zihni Karşı, Mücellit Şaban Yığcı, Hattat Tezyinat Ustası Mustafa Bektaşoğlu" gibi isimlerle yapılan röportajlara yer verilmiştir.

1989 (Ocak) – 1990 tarihleri arasında "Röportaj Seçkin Hafızlarımız" ismiyle Bayram Altan tarafından hazırlanan köşede; "Gönenli Mehmet Efendi, Harun Soydaş, Abdurrahman Gürses, Ahmet Hızal, Ali Güran, Mehmet Gürgür, Nazif Şehidoğlu, Yusuf Esengün, Hilmi Yıldız, Mustafa Özdemir, Hacı Hafız Abdullah Nazırlı, Mehmet Aydın, Fikri Aksoy, S. Ahmet Fırat, Mehmet Fırat, Tahsin Yaprak, Kadir Temel, Ali Rıza Önal, Mustafa Otyakmaz" isimli hafızların hayatlarına yer verilmiştir. Gazete'de bu köşeye yer verilmesi, Başkanlık tarafından hafızlığın önemsendiği ve örnek kişiler üzerinden konunun topluma anlatılmaya çalışıldığı görülmektedir.

1989 (Şubat) – 1990 (Temmuz) ayları arasında "Konferans" ismiyle hazırlanan köşede; "Hz. Muhammed'in Örnek Yaşayışı, İslam'da Davet Metodu, 2000'li Yıllara Doğru Gençlik, İnsan ve Din, Mehmet Akif Bey'in Türkiye İdeali, Toplum Kalkınması ve Mahalli İdareler, İslâm ve Organ Nakli, İslâm Dini ve Sosyal Adalet, Kültürümüz ve Camiler, Günümüz Şartlarında Tebliğ, Kıbrıs'ta Kanlı Noel Olayları, Avrupa Topluluğu ve Türk Kültürü, İslâm'da Din ve Vicdan Hürriyeti, Doğu Bloğundaki Son Gelişmelerin İslâm Dünyası ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri, İslâm ve Çağdaş Temsilcileri" konularından bahsedilmiştir.

1986 (Haziran) – 1988 (Kasım) tarihleri arasında "Hikâyeleriyle Şaheser Camilerimiz" ismiyle hazırlanan köşede; "Süleymaniye (İstanbul), Beyazıt Cami (İstanbul), Fatih Cami (İstanbul), Piyale Paşa Cami (İstanbul), Eyüp Sultan Cami (İstanbul), Şehzade Cami (İstanbul), Rüstem Paşa Cami (İstanbul), Eski Valide Cami (İstanbul), Mihrimah Cami (İstanbul), Sultanahmet (İstanbul), Yeni Cami (İstanbul), Ayasofya (İstanbul), Hacı Bayram

Cami (Ankara), Bursa Ulu Cami, Emir Sultan Cami (Bursa), İznik Yeşil Cami (Bursa), Selimiye Cami (Edirne), Üç Şerefeli Cami (Edirne), Alaeddin Camii (Konya), Selimiye Cami (Konya), Sahip Ata Cami (Konya), Karapınar Selimiye Cami (Konya), Şerefeddin Cami (Konya), Aziziye Cami (Konya), Beyazıd Cami (Amasya), Gedik Ahmet Paşa Cami (Afyon), Yivli Minare Cami (Antalya)" isimli camilerimizin tarihinden bahsedilmiştir.

1986 (Ekim)- 1988 (Ekim) tarihleri arasında "Mabetlerimizde Ömür Boyu Hizmet Verenler" ismiyle hazırlanan köşede; "Abdurrahman Gürses Hoca ile Mabedde 40 Yıl Üzerine, Sofular Camii İmam Hatibi Ali Rıza Altunbay ile Sohbet, Erzurum Şeyhler Camii İmam Hatibi Naim Gölleroğlu ile Mülâkat, Edirne Eski Camii İmam Hatibi Abdullah Yılmaz ile Bir Mülâkat, Kasımpaşa Camii Kebiri İmam Hatibi Mehmet Fakihoğlu Hocamızla Sohbet, Kayseri Camii Kebir Emekli İmam Hatibi Eyüp Kuruköse ile Mülâkat, Çorum Ulu Camii İmam Hatibi Recep Camcı ile Mülâkat, İstanbul Nuruosmaniye Camii İmam Hatibi Enver Galip Ceylan ile Mülâkat, Kâtip Sinan Camii İmam Hatibi Kemal Sarıgüzel ile Bir Sohbet, Eskişehir Çarşı Camii İmam Hatibi Mehmet Sarıcaoğlu ile Bir Sohbet, Giresun Merkez Hacı Miktat Camii İmam Hatibi Musa Usta ile Bir Sohbet, Akçaabat Karaman Şimli Camii İmam Hatibi Mustafa Tütüncü ile Bir Sohbet, Aydın İncirliova Çarşı Camii Emekli İmam Hatibi Şehabettin Varol ile Mülakât, Uşak Mermez Cinibiz Camii İmam Hatibi Mehmet Ali Paköz ile Mülâkat, Bilecik Merkez Orhan Gazi Camii İmam Hatibi Mehmet Ali Çetin ile Mülâkat, Adıyaman Hoca Ömer Camii Emekli İmam Hatibi A. Fehmi Bilgin ile Mülâkat, Gölpazarı İmam Hatibi Hidayet Çelik ile Bir Sohbet, Çankırı Merkez Buğday Pazarı Camii İmam Hatibi Mehmet Gök ile Yapılan Mülâkat, Fatih Büyük Camii Eski İmam Hatibi Nurettin Durmuş, Siirt Merkez Ulu Camii İmam Hatibi Bedrettin Sancar, Boyacı Ali Camii İmam Hatibi Mustafa Ercan ile Mülâkat, Balıkesir Zağnos Paşa Camii İmam Hatibi Mahmut İnan, Gönen Çarşı Camii İmam Hatibi Abdullah Uyar" başlıkları altında yapılan sohbet ve mülâkatlar anlatılmıştır.

1978 (Ağustos) -1982 (Nisan) tarihleri arasında "Tarihin İçinden", 1986-1988 tarihleri arasında "Ayın Tarihi Olayı", 1989 yılında "Tarihte Bu Ay", 1990 yılında "Tarih Sayfalarından" isimleriyle hazırlanan köşede; "Bilmeceli Bir Telif Tarihi, Onlar Dinleyip İtaat Ederlerdi, Ecdadımızda Hocaya Hürmet, Ecdadımızda İlme Hürmet, Ebced Hesabı ile Tarih Düşünme Sanatı, Hatib b. Ebi Belta, Hayatın Gayesi, Demek Türkiye'de Böyle Müftüler de Var, Antakya Patriği Mihail ile İbn Kesir'in Görüşmesi, Ebu Hureyre'nin Gözler Yaşartıcı Bir Hatırası, Osmanlı Devleti Nasıl Gelişti, Yunus Emre ve Biz, İstiklal Marşı'ndaki Görüşler, Osman-ı Gazi'nin Vasiyetleri, Büyük Millet Meclisi'nin Açıldığı Gün, İstanbul'un 526. Fetih Yıldönümü, Ebu Bekir'in (r.a.) Bir Şiiri, İmam Ebu Hanife'ye

Tokat Atılmıştı, Niçin Müslüman Oluyorlar?, Bir İngiliz Alimi Kahire'de Müslüman Oldu, Avrupalı Vaftizciler Kongresi, Ebu'd Derda'dan Hikmetli Sözler, Muvakkitlik ve Son Muvakkitlerimizden Yusuf Ziya Tokcan, I. Abdülhamid'in Kâbe'ye Saygısı, Na'tlarıyla Tanınmış Olan Şair Nazım ve Bir Şiiri, Melikşah, Bağdat Kapılarında, Sırpsındığı Zaferi ve I. Murad, Moskof Emperyalizmine Karşı Gelen Kafkas Kartalı, Tuğrul Bey'in Bağdat'a Girişi, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Darü'l-aceze'nin Kuruluşu, Kuruluşunun 66. Yılı Dolayısıyla Türkiye Yeşilay Cemiyeti, Mimar Sinan, Fatih ve İstanbul'un Fethi Olayı, İbn-i Sina, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a Çıkışı, Sakarya Meydan Muharebesi, Yavuz Sultan Selim Han Kişiliği ve Vefatı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, Milli Mücadelenin Hazırlık Safhası, Hatay Meselesi, Dünden Bugüne Kıbrıs, 1071 Malazgirt'ten 1922 Büyük Taarruz'a, Preveze Zaferi, Cumhuriyete Doğru, Atatürk'ten Mesajlar, Plevne Müdaafası, Maraş'ın Kurtuluşu, Çanakkale Zaferi, I. Kosova Meydan Muharebesi, Mudanya Mütarekesi, Kıbrıs'ın Fethi, Miryokefalon Muharebesi, Mudanya Mütarekesi, Mevlana Celâleddin-i Rumi, İstanbul'da İlk Matbaanın Açılışı, Veda Hutbesi, İstiklal Marşı'nın Kabulü, Şanlıurfa'nın Kurtuluşu, Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Viyana'dan Dönüş, Çaldıran Muharebesi, Ridaniye Muharebesi ve Zaferi, Cihan Devleti'nin Doğuşu Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu, Cem Sultan Olayı, Genç Osman'ın Tahttan İndirilişi, Kıbrıs 20 Temmuz 1974 Harekatı ve Bazı Gerçekler, Türk Tarihinde İnsan Hakları" konuları ele alınmıştır. Tarihin içinden köşesinde ele alınan konularla bir tarih bilinci oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Kısa süre Gazete'nin muhtevasında yer alan bölümlerden birisi 1968-1969 yılları arasında muhtevada yer alan "Ansiklopedik Bilgiler" bölümüdür. Burada; "Diyanet, Hak, Oruç, Niyet, Tevbe, İlim, Tevazu, Kur'an-ı Kerim, Tevhid, Karz-ı Hasen, Sadaka" gibi terimlerin kısa tanımlarına yer verilmiştir.

1968 (Kasım)- 1969 (Nisan) tarihleri arasında "Sağlık", 1972 (Haziran)- 1973 (Temmuz) tarihleri arasında "Tıp", 1974 (Kasım)- 1975 (Nisan) tarihleri arasında "Doktorunuz Sizinle", 1975 (Haziran) – 1076 (Mayıs) tarihleri arasında "Sağlığınız İçin", 1976 (Temmuz-Ekim) ayları arasında yeniden "Doktorunuz Sizinle", 1977 (Ocak)- 1978 (Mayıs) tarihleri arasında yeniden "Sağlığınız Sizinle", 1980 (Ocak) – 1990 (Ağustos) tarihleri arasında "Sağlığımız" isimleriyle hazırlanan köşede; "Sıhhat, Hastalık ve Tedaviler Hakkında Çok Lüzumlu Esaslar, Alkol ve Tıp, Mikrop, Şeker Hastalığı -Diabet Mellitus-, Damar Sertliği, İshal, Kalbimiz, Temizlik, Çocuk Felci, Hastalık ve Şifasını Bilmenin Önemi, Boğmaca, Kolera, Artroz -kireçlenme-, Çocuk Hastalıkları, Difteri, Grip -İnfluenza-, Paçavra Hastalığı, Alkol- Alkol Zehirlenmesi- Alkolizm, Mide -Duadenum- (12 Parmak),

Kanser, Beslenme -II- Sarılık -Enfeksiöz Hepatit-, Safra Kesesi İltihabı, Bulaşıcı Sarılık (İnfeksiyöz Hepatit), Pamukçuk, Vücudu Yıkayan Kan, Şişmanlık (obesite) ve Sorunları, Şişmanlığın Tedavisi, Yatağına İşeyen Çocuklar Problemi, Sarılıktan Korunmak İçin, Sistit, Tedavi Edilmediği Takdirde Bağırsakta Büyük Yaralara Yol Açan Kolit, Çevre Sağlığı ve Koruyucu Hekimlik, Faydalı Sebze ve Meyveler, Arpacık, Aklınızda Bulunsun -Aşırı Yorgunluk, Peklik ve Tedavisi, Ateş Nasıl Düşürülür, Damar Sertliği ve Felçler- , Kızamık, Tümörler, Allah'ın İnsanlara Bahşettiği Nimet Sıhhat, Ruhsal Dengemizi Bozan Bir Hastalık Yersiz Korku, Psikiyatri ve Akıl Hastalıkları, Tetanoz, Veremle Savaş, Vitaminler, Çocukluk Çağında Aşılamalar ve Yararları, Aşı ve Bağışıklık, Kuduz, Kolera Salgını, Çocuk Rahatsızlığını Nasıl Belli Eder, Çocuk Hastalıkları Boğaz İltihapları, İştahsızlık, Romatizma, Çocuklarda Demir Eksikliği, Hastalıklardan Korunma, İçme Sularında Aranılan Özellikler, Diş Çürüklerinin Oluşu ve Önlenmesi, Bulaşıcı Hastalıklar ve Korunma, Kız Çocuklarının Bazı Problemleri, Kızlarda Buluğ Çağı ve Sorunları, Sağlık Çevre Sağlığı ve Hastalık, Burun Kanamaları, Anne Sütü ile Beslenme, B Vitaminleri, Sağlığımız için" başlıkları altında sağlıkla ilgili bilgiler verilmiştir. Bu köşe muhtevada düzenli olarak yer almamıştır. Bunun yanı sıra Sağlık Bakanlığı'nın Gazete'nin yayımlandığı yıllarda halkı bilgilendirmek amaçlı basılı yayınının olmadığı bilinmektedir. Bu durum Başkanlığın söz konusu hizmetinin devlet ve millet açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

1971 (Kasım-Aralık) ayları arasında Dr. Lütfi Doğan tarafından hazırlanan "Anadolu Bilginleri" isimli köşede; "İmam Birgivi, Mevlana Müfti Ebu Said el-Hadımi, Mütercim Asım Efendi" gibi bilginlerin hayatlarından ve ilmi kişiliklerinden bahsedilmiştir.

1976 Temmuz- 1977 Eylül tarihleri arasında hazırlanan "Her Sayı Bir Kitap" isimli köşede; "Dini Felsefi Sohbetler (Prof. Ferit Kam), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (Prof. Dr. Fuat Köprülü), İslâm İnançlar ve Felsefesi (Diyanet İşleri Başkanlığı), Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku (Diyanet İşleri Başkanlığı), Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli (Diyanet İşleri Başkanlığı), İslâm'a Yönelen Yıkıcı Hareketler (Muhsin Abdülhamid, M. Saim Yeprem, Hasan Güleç), Yehova Şahitleri (Doç. Dr. Hikmet Tanyu), Namaz Vakitleri Takvimi (Diyanet İşleri Başkanlığı), Köle Kadın (Hasan Demir), İman İbadet Ahlak (Doç. Dr. Talât Koçyiğit), Gönül Doktoru (M. Yaşar Kandemir), İslâm Medeniyeti Tarihi (Prof. Dr. W. Barthold, Fuat Köprülü), İlim İman Etmeyi Gerektirir, Anglikan Kilisesine Cevap (Abdülaziz Çaviş), Hz. Muhammed Hakkında Konferanslar (Seyyid Süleyman Nedvi, Osman Keskioğlu), Hz. Peygamber'in Hayatı (Osman Keskioğlu), En Güzel Hikaye Kitapları, Cep İlmihali (Diyanet İşleri Başkanlığı), Zekât (İsmail Ezherli),

Mevzu Hadisler (M. Yaşar Kandemir), Kıyas İstihsan Istıslah (Dr. Abdulkadir Şener), Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Kur'an-ı Kerim" başlıkları altında eser tanıtımı yapılmıştır.

Gazete'nin muhtevasında yukarıda bahsedilen bölüm ve köşeler haricinde inanç, ibadet, kültür, sanat, edebiyat, ahlak… vb. konularda çeşitli yazılara da yer verilmiştir. Görüldüğü üzere Diyanet Gazetesi yayın hayatına devam ettiği süre boyunca zengin bir içerik ve geniş bir perspektifle okuyucusunun hayatında yer almıştır. Gazete hayatın her yönünün dine taallûk eden kısımlarında mutlaka bir şeyler söyleme gayretinde olmuş ve büyük bir ihtiyacı karşılamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİYANET GAZETESİ'NDE İNANÇ VE İMAN ESASLARI İLE İLGİLİ KONULAR

1. İnanç Konuları

Allah insanı mahlûkat içerisinde şerefli bir konumda yaratmış, kendisine halife tayin etmiştir. İnsan sahip olduğu akıl ve irade ile diğer canlılar arasında üstün bir konumdadır. "And olsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık."[81] ayeti insanın üstün oluşuna dikkat çekmektedir. Bu özelliklerin yanı sıra onun yaratılışına inanma duygusu yerleştirilmiştir. İnsan fıtri olan bu inanma ihtiyacıyla onu korkularından arındıracak, zor zamanlarında ona yardım edecek, dünya hayatında yaşamış olduğu sıkıntıların elbette bir karşılığı olduğunu bildirerek onu rahatlatacak, güvende hissettirecek bir varlığa inanmak ister. İnsan inanma noktasında hür bırakıldığı için bu ihtiyaç onu kimi zaman Allah'a inanmaya sevk ederken kimi zamanda Allah'tan başka varlıklara inanmaya sevk eder. Doğru inanca ise Allah'ın göndermiş olduğu peygamberlerin rehberliği ve onların getirdiği ilahi mesaj ile ulaşabilir.

1.1. Diyanet Gazetesi'nde İman

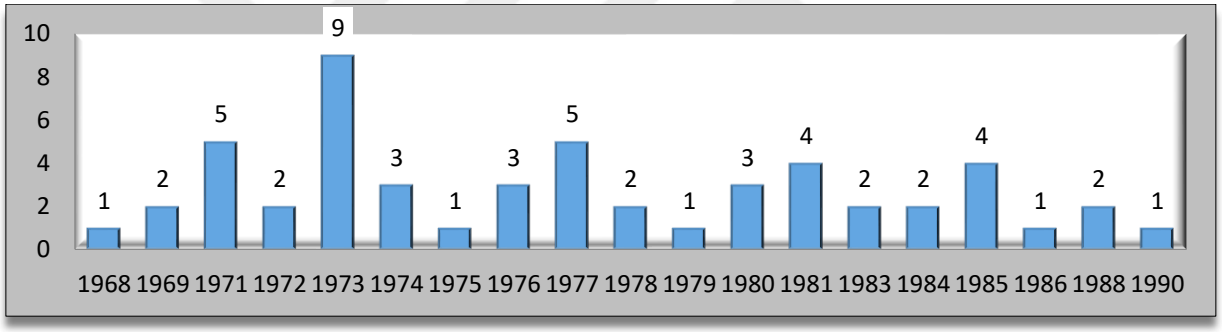
İman kelimesi Arapça bir kelime olup sülâsi ا-م-ن (e-m-n) fiil kökünün if'âl bâbından masdarı olup lügatte tasdik, güvenlik, korkuyu kaldırmak, kişinin kendini her türlü korku karşısında emniyete alması, huzura kavuşması gibi anlamlara gelir.[82] Dini bir terim olarak; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen ve zarûrât-ı diniyye denilen İslâmi esasların, hükümlerin ve haberlerin doğru ve gerçek olduğuna tereddütsüz inanmaktır.[83] İman sahibi kişi de "mümin" olarak isimlendirilir. İmanın rükunları noktasında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Hariciler, Mutezile, Zeydiyye, İmamiyye ve Ehl-i Hadis

[81] el-İsrâ 17/70.
[82] Mustafa Aykaç, "İman Kavramı", *Sistematik Kelam*, ed. Mehmet Evkuran (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2022), 311.
[83] Gölcük- Toprak, *Kelam*, 110.

imanın rükunları olarak tasdik, ikrar ve ameli kabul ederken[84] Eş'arî ve Mâturîdîler imanın asıl unsuru olarak kalp ile tasdiki kabul etmekte dil ile ikrar ve uzuvlarla ameli imanın asında olmayan feri unsurlar olarak değerlendirmişlerdir. Bu rükunlardan kalp ile tasdik olmazsa imanda mevcut olmaz. Dil ile ikrar ise kişinin Müslümanca muamele görmesi için gereklidir.[85]

Diyanet Gazetesi'nde inanç başlığı altında yer verilecek konulardan biri imandır. Gazete'nin "iman" konusundaki yazıları incelendiğinde "inanmanın gerekliliği, iman ile küfür, inkârcılığın sebepleri, inkârcı akımlar (materyalizm, Darvinizm, pozitivizm, Froydizm gibi)" konuları çerçevesinde konu Gazete'de yer almaktadır. Ayrıca Gazete'de iman hususundaki konulara "Din Bilgisi, Hadislerin Işığında, Kur'an-ı Kerim'den Öğütler, Bir Ayet Bir Yorum, Hutbe" köşelerinde yer verilmiştir.

Gazete'de yapılan incelemeler neticesinde konuyla alakalı yazılan yazı ve makalelerin 1968-1990 yılları arasında yer alış şekli aşağıda bulunun grafikteki gibidir:

Grafik 1. İman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere iman konusuyla alakalı yazı ve makalelere en fazla dokuz yazı ve makale olarak 1973 yılında yer verilirken, 1971 ve 1977 yıllarında beş, 1980, 1981, 1985 yıllarında dört, 1974, 1976, 1983, 1990 yıllarında üç, 1969, 1972, 1978, 1984, 1986, 1988 yıllarında iki, 1968, 1975, 1979, 1982, 1989 yıllarında bir yazı ve makale şeklinde

[84] Aydınlı, *Akılcı Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mu'tezile Ekolü*, 42-43; Hasan Onat – Orhan Ateş, "Haricilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 66-68; Mustafa Aykaç, "İman", 337-340; Mehmet Ümit, "Zeydîlik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 137.

[85] Temel Yeşilyurt vd., *Başlangıcından Günümüze Kelam Tarihi* (Kayseri: Kardeşler Form Ofset Baskı, 2014), 202-252. Bk. Sönmez Kutlu, "Mâturîdîlik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 385-387; Mehmet Kalaycı, "Eş'arilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 413-415; İhsan Timur, "Mâturîdîlik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 248-250; Mehmet Keskin, " Eş'arîlik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 264.

1968-1990 yılları arasında toplamda 53 yazı ve makaleye yer verilmiştir. 1970, 1982, 1987 ve 1989 yıllarında konuyla alakalı gazetede yazı ve makale yer almamıştır. Bu sayılarda yayımlanan iman konusu ile ilgili yazı ve makaleleri gösteren tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. 1968-1990 yılları gazetelerindeki iman ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale	Yazar
1968	Kasım	2	Din Bilgisi (İman)	İman, Tafsili ve İcmali İman, İmanın Rüknü	Dr. Süleyman Ateş
1969	Ocak	2	Din Bilgisi (İman)	İman ve Amel Arasındaki Münasebet, Sahih İman	Dr. Süleyman Ateş
1969	Nisan	2	Din Bilgisi (İman)	Sahih İman	Dr. Süleyman Ateş
1971	Nisan (2)	3	Hadislerin Işığında	Başlık yok. Muhtevası: İmanın mahiyeti ve imanda artma eksilme	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1971	Mayıs (1)	3	Hadislerin Işığında	Başlık yok. Muhteva: İmanda artma eksilme	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1971	Mayıs (1)	12	Din Bilgisi (İman)	Dinlerde Bir Olan Esaslar	Dr. Süleyman Ateş
1971	Haziran (1)	3	Hadislerin Işığında	Başlık yok. Muhteva: İmanın tadı	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1971	Haziran (2)	3	Hadislerin Işığında	Başlık yok. Muhteva: İmanın Tadı	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1972	Mayıs (2)	1	Başyazı	İnancın Verdiği Huzur	Lütfi Doğan
1972	Haziran (1)	3	Hadislerin Işığında	İşin Hayırlısı İmana Bağlı Olandır	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1973	Mayıs (1)	5		Neden İnanmadılar? -I-	Ahmet Lütfi Kazancı
1973	Mayıs (2)	11		Neden İnanmadılar? -II-	Ahmet Lütfi Kazancı
1973	Haziran (1)	13		Neden İnanmadılar? -III-	Ahmet Lütfi Kazancı
1973	Temmuz (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Gerçeğe Erip Onu Yaymak	M. Saim Yeprem
1973	Temmuz (2)	9		Neden İnanmadılar? -IV-	Ahmet Lütfi Kazancı
1973	Eylül (2)	10		Neden İnanmadılar? -VI-	Ahmet Lütfi Kazancı
1973	Kasım (1)	3	Hadislerin Işığında	Radyodaki Bir İftar Sohbeti Münasebetiyle: Akıl ve Nakil	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1973	Kasım (1)	4		İman ile Küfür Arasındaki Sınır –I-	Bekir Topaloğlu
1973	Aralık (1)	7		İman ile Küfür Arasındaki Sınır –II-	Bekir Topaloğlu
1974	Mayıs (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Gerçeği Duyurma Görevi	İsmail Lütfi Çakan
1974	Temmuz (1)	3	Hadislerin Işığında	İnançsızlığın Getirdiği Felaketler	Doç. Dr. Talât Koçyiğit

Tablo 1 (devam).

1974	Ağustos (1)	3	Hadislerin Işığında	İnançsızlığın Başlıca Sebebi: Tefekkürden Uzaklık	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1975	Temmuz (1)	7		İnsan ve İman	Osman Keskioğlu
1976	Nisan (2)	10		İman Gemisi	Osman Keskioğlu
1976	Ekim (2)	10		İnancın İnsana Kazandırdıkları	Hüsâmettin Cemal
1976	Kasım (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Hidâyet	İsmet Ersöz
1977	Nisan (1)	3	Hadislerin Işığında	Kuvvetli Bir İmana Sahip Olma Lüzumu	İbrahim Koçaşlı
1977	Mayıs (2)	4		İnanmanın Kuralları	Ali Serter
1977	Haziran (1)	8		İnanmanın Kuralları 2	Ali Serter
1977	Haziran (2)	6		Allah'ın Varlığına İnanmak	Necat Yılmaz
1977	Ekim (1)	7		İrtidâd (Dinden Dönme)	Yaşar Kaya?
1978	Nisan (1)	8		İman ve İslâm	Abdulkadir Şener
1978	Haziran (2)	10		Putlara Sövmeyiniz	Ahmet Baltacı
1979	Aralık (2)	7		Çocuk ve İman	Dr. Hayrani Altıntaş
1980	Ocak (1)	7		İmanın Günlük Hayatımızdaki Yeri	İbrahim Özdemir
1980	Nisan	2	Bir Ayet Bir Yorum	Kötülüğe Mani Olunuz	Şaban Sadan
1980	Temmuz (1)	10		İnancın Önemi	Ünal Tayfur
1981	Mart	6		Tarihi ve Çağdaş İnkâr Hastalığının Teşhis Yolları	Hüseyin Erdoğan
1981	Temmuz (2)	12		İslâm'da Tekfir	Dursun Ali Zorlu
1981	Eylül	8		Hak ve Batıl	Rafet Bülbül
1981	Ekim	20		İnsanın Değeri İmanladır	Osman Keskioğlu
1983	Kasım	10		Çocukta İnanç Duygusu	Niyazi Baloğlu
1983	Kasım	21	Hutbe	İman ve İnkâr	Mustafa Karmış
1984	Ekim	2		Makalât'a Göre Hacı Bektaş Veli'nin İman Anlayışı	Doç. Dr. S. Hayri Bolay
1984	Ekim	18		Psikoloji Açısından İman	Hasan Bacanlı
1985	Mart	14		Niçin İnanmıyorlar?	Yrd. Doç. Dr. Bekir Topaloğlu
1985	Nisan	4		Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu	Doç. Dr. Beyza Bilgin
1985	Nisan	10		Niçin İnanmıyorlar?	Yrd. Doç. Dr. Bekir Topaloğlu
1985	Ağustos	10		Gençlerde Dini İnancın Gelişimi ve Düşündürdükleri	S. Savaş Büyükkaragöz
1986	Eylül	4		İnanç İhtiyaçtır	Kemalettin Erdil
1988	Mayıs	4		İnanmak Ruhumuzun İhtiyacıdır	M. Nuri Yılmaz

Tablo 1 (devam).

1988	Temmuz	16		Hayra Davet Eden Topluluk	Sadık Eraslan
1990	Mayıs	2		Gazetemizin Açtığı Makale Yarışmasında Dereceye Girenler: 3. Olan Makale İnsanın İnanma İhtiyacı	Vahdettin Akgün

Tablodaki yazılar incelendiğinde iman konusunda imanın tanımı, mahiyeti ve çeşitleri öne çıkan tema olmaktadır. İman kavramı sözlükte; şüphe etmeden kesin bir şekilde inanmak, tasdik etmek anlamlarına gelir. Dini bir terim olarak ise; Allah'a, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğine ve O'nun Allah'tan getirdiği emirlere kalpten inanmaktır. Cibril hadisinde Cebrail'in Hz. Muhammed (s.a.v.)'e "iman nedir?" sorusunu yönelttikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu soruya "Allah'a, meleklere, peygamberlere, ahiret gününe inanmaktır." cevabını vermesi imanın mahiyeti noktasında bize bilgi vermektedir. Hz. Adem'den Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar gönderilmiş bütün peygamberler Allah'a, meleklere, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, kader ve kazaya inanmayı tebliğ etmişlerdir. Dolayısıyla bu esaslar bütün ilahi dinlerde müşterektir.

Gazete'de yer verilen yazıların çizdiği çerçeveye göre iman; tafsili ve icmali iman olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İcmali iman; Hz. Muhammed (s.a.v.)'in haber verdiklerinin hepsine toptan inanmaktır. Tafsili iman ise; Hz. Muhammed (s.a.v.)'in haber verdiklerini ayrıntılı bir şekilde öğrenip kabul etmektir. İmanın kalp ile tasdik, dil ile ikrar olmak üzere iki rüknü vardır. Ama asıl rüknü kalp ile tasdiktir. Kalpte tasdik olmadan kişi iman sahibi olamaz. Ama kalpte olan imanın bilinebilmesi için de dil ile ikrar gereklidir. Çünkü kalpte olan imanın dil ile ikrar edilmesi Müslüman olarak muamele görülmesi hususunda gereklidir. Gazete'de yer verilen imanın rükunları hususundaki yazıların Eş'arî ve Mâturîdî geleneğin ilkeleriyle uyuştuğu görülmektedir.[86]

İmanın sahih olabilmesi için; korku halinde gerçekleşmemesi, iman sahibinin yalan ve inkâr olarak nitelenebilecek davranışlarda bulunmaması, inancını ameli ile göstermesi gereklidir. İslâm'da insanlar inanç hususunda mümin, kâfir ve münafık olmak üzere üçe ayrılır. Allah'ın emirlerine kalpten kesin bir inançla inanan kimseye mümin, Allah'a ve onun

[86] el-Mâtûrîdî, *Kitabu't Tehvid,* ter. Bekir Topaloğlu, 713; en-Nesefî, *Bahru'l Kelam*, ter. Yusuf Arıkaner, 108; Cürcani, *Şerhu'l Mevâkıf*, çev. Ömer Türker, 3/614.

bildirdiklerine inanmayan kimseye kâfir, görünüşte iman sahibi olarak görünen fakat kalbinde iman bulunmayan kimseye münafık denir.[87]

İman ile amel arasındaki ilişki hususunda mezheplerin farklı görüşler ortaya attıkları görülmektedir. Hariciler, Mutezile, Şia ve Ehl-i Hadis ameli imandan bir cüz olarak kabul etmişlerdir. Bunlara göre amel imandan bir cüz olduğu için iman artar ve eksilir. Ehl-i Sünnet'e göre (Eş'arîler ve Mâturîdîler) amel imandan bir cüz değildir. İman ile amel arasında sıkı bir ilişki vardır. Amel imanın geçerlilik şartı kılınmıştır. Kişi iman edip, imanın alameti olan ibadetleri yerine getirmese de mümin sayılır. Eş'arîlere göre iman artar ve eksilir ancak bu tasdik bakımından olmaz. Kişinin Allah'ın emirlerini yerine getirip yasakladıklarından kaçınması ile imanının artacağını, emirlerinden yüz çevirip, yasakladıklarına meylettiğinde imanının eksileceğini söylemişlerdir. Mâturîdîlere göre ise; tasdik ve inanç esasları bakımından imanda artma eksilme olamaz ancak her an iman etmeye devam etmek yahut imanda güç, itminan ve nurun artıp eksilmesinden bahsetmek caizdir. [88]

Gazete'de iman bahsi noktasında yer verilen konulardan biri; inançsızlığın sebepleridir. 1973 Mayıs/1 "Niçin İnanmadılar?"[89], 1973 Mayıs/2 "Niçin İnanmadılar?"[90], 1973 Haziran/1 "Niçin İnanmadılar?"[91], 1973 Temmuz/2 "Niçin İnanmadılar?"[92], 1973 Eylül/2 "Niçin İnanmadılar?"[93] başlıklı yazılarda; peygamberlerin Allah'tan alıp tebliğ ettikleri ilahi vahye insanların inanmama sebeplerinden bahsedilmiştir. Yazılarda çizilen çerçeveye göre; Kâinatta var olan canlı cansız bütün varlıklar Allah'ın varlığına işaret etmektedir. Allah insanlara hakikati anlatmak, kendisine karşı olan sorumlulukları bildirmek üzere peygamberler ve kutsal kitaplar göndermiştir. Farklı zaman ve mekânlara gönderilen peygamberler aynı mesajı, aynı amaç ve yöntemle anlatmışlardır. Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ eden peygamberler bu görevlerini ifa ederken direnişle, inkârla, engel ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu direniş, engel ve inkârın sebepleri olarak daveti gerçekleştiren peygamber, peygamberin tebliğ ettiği din ve dini kabul etmeyen insandaki problemler görülebilir.

Yazılarda paylaşılan çerçeveye göre; peygamberler, Allah'ın insanlar arasından, emir ve yasaklarını onlara bildirmesi için seçtiği kimselerdir. Onlar insanlığa rehber olmak için gönderildiklerinden ötürü sözleri ve fiilleri her zaman örtüşmüştür. Yani onlar Allah'ın emir

[87] Süleyman Ateş, "Sahih İman", *Diyanet Gazetesi* 4 (15 Nisan 1969), 2.
[88] Yeşilyurt, vd., *Başlangıcından Günümüze Kelam Tarihi*, 202-219.
[89] Ahmet Lütfi Kazancı, "Niçin İnanmadılar?", *Diyanet Gazetesi* 66 (1 Mayıs 1973), 5.
[90] Ahmet Lütfi Kazancı, "Niçin İnanmadılar?", *Diyanet Gazetesi* 67 (15 Mayıs 1973), 11.
[91] Ahmet Lütfi Kazancı, "Niçin İnanmadılar?", *Diyanet Gazetesi* 68 (1 Haziran 1973), 13.
[92] Ahmet Lütfi Kazancı, "Niçin İnanmadılar?", *Diyanet Gazetesi* 72 (15 Temmuz 1973), 9.
[93] Ahmet Lütfi Kazancı, "Niçin İnanmadılar?", *Diyanet Gazetesi* 76 (15 Eylül 1973), 10.

ve yasaklarını insanlara tebliğ ederken önce bunları kendileri uygulamışlar, sonra insanlardan uygulamalarını istemişlerdir. Mesela Peygamberimiz (s.a.v.) insanlara namaz kılmalarını emrederken kendisi geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kılmıştır. Onun "Kıyamet günü bir adam getirilip cehenneme atılır ve bağırsakları dışarı fırlar. O kişi eşeğin değirmen taşı ile döndüğü gibi bağırsakları ile birlikte dönmeye başlar. Derken etrafına cehennemlikler toplanır ve "Ey falan ne bu hal? Sen iyiliği emredip, kötülükten alıkoymaz mıydın?" derler. O da ben iyiliği emrederdim ama onu kendim yapmazdım. Kötülükten alıkoyardım ama onu kendim yapardım." diye karşılık verir."[94] hadisi, emrettiğini yapmayan kişinin ahiretteki durumunu ortaya koyarken peygamberlerin bunun aksi bir tutum içerisinde olmasının mümkün olmadığını gösterir. Dolayısıyla peygamberler kendileri yapmadıkları fiilleri insanlara emretmemişlerdir.

Yazılarda paylaşılan çerçeveye göre; peygamberler insanlığın ahlakı en yüksek fertleridir. Onlar hakkında yalancılık, hile yapma, terbiyesizlik düşünülemez. Risaletlerinin öncesinde ve sonrasında da yüksek bir ahlaka sahip, saygın insanlar olmuşlardır. Çünkü onlar Allah tarafından terbiye edilmiştir. Onlardan hayatlarının hiçbir döneminde ahlaksızlık, terbiyesizlik zuhur etmemiş, insanların nefretini kazanacak hiçbir kötü hareket görülmemiştir. Onların getirdiği dinde de üstün bir ahlaki anlayış söz konusudur. "İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel olan davranışla sav; O zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!"[95] ayeti ile "Sana dünya ve âhiret ahlâkının en faziletlisini haber vereyim mi? Seninle ilişkiyi kesen yakınlarla ilişkini sürdürürsün, sana vermeyene sen verirsin, sana zulmedeni affedersin."[96] hadisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmetine emredilen ahlaki ilkelerin üstünlüğünü gözler önüne sermektedir.

Yazılarda paylaşılan çerçeveye göre; onlar tebliğ vazifesini yerine getirirken üstlendikleri bu üstün vazifeyi gece gündüz hiç ara vermeden sabırla, şecaatle, ciddiyetle, azim, sebat ve fedakârlıkla yerine getirmişlerdir. Bu vazife karşılığında ücret, rüşvet, tatil beklememişlerdir. Yapılan davetin kolayca anlaşılabilmesi, tesirli ve samimi olabilmesi için gönderildikleri kavmin dilini kullanmışlar, zaman zaman da sözlerini defalarca tekrarlayıp anlaşılması için çaba göstermişlerdir. Peygamberlerin tebliğ ettikleri dinde insanların güç yetiremeyecekleri, üstesinden gelemeyecekleri emirler bulunmamaktadır.[97] Bu duruma

[94] Müslim, "Zühd", 51.
[95] Fussilet 41/34.
[96] Hakim, "Müstedrek", VII, 2602. (4/162).
[97] Burada teklifle ilgili olan bu durumda Mâturîdîliğin görüşüne yer verilmiştir. Dolayısıyla yukarıda iman ile ilgili ortaya atılan görüşlerde Eş'ariliğin de ortak görüşü bulunsa da bu tür ayrım yapılabilecek bazı hususlarda

"Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır."[98] ayeti ile işaret edilmiştir. Tüm bu yazılanlar ve aksi davranışların yapıldığına dair iddiada bulunan herhangi bir kişinin olmaması inançsızlığın sebebinin peygamberler ve tebliğ ettikleri din olmadığını ortaya koymaktadır.

1985 Mart "Niçin İnanmıyorlar?"[99] , 1985 Nisan "Niçin İnanmıyorlar?"[100] başlıklı yazılarda; inkârcı düşüncelerden bahsedilmektedir. Yazılarda paylaşılan çerçeveye göre; insanda bulunan inanma ihtiyacı fıtridir. Yani doğuştan gelir. İnsanlık tarihine bakıldığında insanların çoğu inanmıştır. Ama azınlıkta olsa inanmayanlar da mevcuttur. Burada inanmaktan kasıt insanı ve kâinatı yaratan bir yaratıcının varlığını kabul etmektir. İslâm dininde bu yaratıcı Allah'tır. Allah'ı bilmemek, tanımamak, Allah'ın varlığına inanmamak olan inkâr ise insanlık tarihi boyunca var olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Allah'ın varlığını inkâr eden düşünceler arasında; materyalizm, Darvinizm, pozitivizm, Froydizm gösterilebilir. Materyalizm; kâinatın maddeden ibaret olduğunu savunur. Materyalizme göre madde ezeli olup bir başlangıcı bulunmamaktadır. Bu yüzden de yaratılmamıştır. Tabiat, maddeyi teşkil eden en küçük parçaların (atomların) kendiliğinden olan hareketleriyle oluşmuştur (atomların mekanik hareketi). Bu oluşma sürer gider. Binaenaleyh tabiatın ne meydana gelişinde, ne de işleyişinde maddenin dışında ona tesir eden herhangi bir varlık, madde-ötesi bir yaratıcı mevcut değildir. Başka bir deyişle Allah yoktur.[101] Darvinizm'e göre de; madde yaratılmamıştır. Tabiata hükmeden, ona düzen veren bir yaratıcı yoktur. Tabiatta canlı varlıklardaki oluşum ve değişimler dış unsurların tesiriyle meydana gelmektedir. Böylece canlılar aleminde tekamül söz konusudur. Darvinizm maddeyi madde ile açıklayarak Allah'ın varlığını inkâr etmiştir. Pozitivizme göre ise; beş duyu ile idrak edilen tabiatın ve tabiat olaylarının dışında insanın kavrayabileceği bir gerçek yoktur.[102] Pozitivistler dini de inkâr etmişlerdir. Froydizm de Allah'ın varlığını inkâr eder. İnsana hakim olan iki güç bulunur ve bunlar korku ve cinsiyet duygusudur. İnsanın fıtratında Allah inancı, din duygusu mevcut değildir. Tarih boyunca var olmuş bu inkârcı düşüncelerin varlığının sebebi tembellik, menfaat duygusu, arzu yenilgisi ve irade zafiyetidir. Gerçeklere gözlerini kapayıp kulaklarını tıkamışlardır. "Bayağı arzularını tanrılaştıran kişiyi gördün

Mâturîdî görüşler dile getirildiği için Mâturîdî-Eş'ari ortak konularında da bunların Mâturîdîlik saikiyle dile getirildiği açık olarak söylenebilir.

[98] el-Bakara 2/286.

[99] Bekir Topaloğlu, "Niçin İnanmıyorlar?", *Diyanet Gazetesi* 313 (Mart 1985), 14.

[100] Bekir Topaloğlu, "Niçin İnanmıyorlar?", *Diyanet Gazetesi* 314 (Nisan 1985), 10.

[101] Topaloğlu, "Niçin İnanmıyorlar?", 313/14.

[102] Topaloğlu, "Niçin İnanmıyorlar?", 314/10.

mü? Şimdi sen bu adamı da doğru yola getirmekle yükümlü olabilir misin? Yoksa sen, onların büyük çoğunluğunun gerçekten senin davetine kulak verdiklerini yahut doğru dürüst düşündüklerini mi sanıyorsun? Aksine onlar, başka değil, bir hayvan sürüsü gibidirler, hatta tuttukları yol bakımından daha da sapkındırlar."[103] ayeti inkarcıların halini ortaya koymaktadır.

1973 Kasım/1 "İman ile Küfür Arasındaki Sınır"[104], 1973 Aralık/1 "İman ile Küfür Arasındaki Sınır II"[105] başlıklı yazılarda; tekfirin anlamı, tekfirin tarihçesi, kimlerin tekfir edilebileceği ve tekfirin tehlikelerinden bahsedilmektedir. Sözlükte "örtmek, gizlemek; nankörlük etmek" anlamındaki küfr (küfrân) kökünden türeyen tekfîr "küfre nisbet etmek, mümin diye bilinen bir kişi hakkında kâfir hükmü vermek" demektir.[106] Hz. Peygamber (s.a.v.) peygamberliği döneminde hiç kimseyi tekfir etmemiştir. Medine döneminde Müslümanlar arasında münafıklar bulunduğu ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bunları bildiği halde tekfirden kaçınması Onun İslamlaştırma siyasetinden kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) müslüman olduğunu söyleyen kimselerin münafık da olsa müslüman gibi muamele görmelerini istemiştir. İslâm tarihinde tekfir uygulamasını başlatan Hariciler'dir. Bu fırka büyük günah işleyen kimselerin kâfir olduğunu ve öldürülmeleri gerektiği düşüncesini savunur. Hicretin ikinci asrının başlangıcında ortaya çıkan Mutezile de Haricilerinkine yakın bir görüş benimseyip büyük günah işleyen kimsenin imandan çıktığını, ama kâfir olmadığını, iman ile küfür arasında bir yerde bulunduğunu, şayet ölmeden evvel tövbe ederse imanına geri döneceğini, aksi halde kâfir olarak öleceği düşüncesini savunur. Kelam ilmi Mutezile ile doğmuştur. Selefiyye kelam ilmine karşı çıkmış ve kelam ehlini tekfir etmiştir. Hicri dördüncü asrın başlarında ortaya çıkan Eş'arîlik ile Mâturîdîlik elinde kelam ilmi Ehl-i Sünnet dairesine girmiş ve âlimlerin çoğunluğunun benimsediği Ehl-i Sünnet kelamı ortaya çıkmıştır. Ehl-i Sünnet kelamının ortaya çıkışıyla birlikte İslâm felsefesi de zuhur etmiştir. Artık inanç sahasında dört grup vardır: Selefiyye, Ehl-i Bidat Kelamı, Ehl-i Sünnet Kelamı ve İslâm felsefesi.[107] Tarih boyunca bu gruplar birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet prensiplerinden olan Ehl-i kıble tekfir edilemez kaidesi gereğince tekfirden uzak durulmuştur. Ehl-i Sünnet kelamcıları ve fukahânın çoğunluğu tekfirden kaçınmıştır. Onların tekfire temkinli yaklaşmaları hatta tekfirden

[103] el-Furkân 25/43-44.
[104] Bekir Topaloğlu, "İman ile Küfür Arasındaki Sınır ", *Diyanet Gazetesi* 80 (15 Kasım 1973), 4.
[105] Bekir Topaloğlu, "İman ile Küfür Arasındaki Sınır II", *Diyanet Gazetesi* 81 (1 Aralık 1973), 7.
[106] Yusuf Şevki Yavuz, "Tekfir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/350-356.
[107] Topaloğlu, "İman ile Küfür Arasındaki Sınır ", 4.

kaçmalarının sebepleri; tekfir edilen kimse İslâm dairesinden çıkar. İslâm'ın Müslümana tanıdığı haklardan mahrum kalır. Kendisine selam verilmez. Müslüman bir kadınla evlenemez. Ölürse cenazesi yıkanmaz ve namazı kılınmaz. Akrabasından kalan miras hakkı üzerinden düşer. İşte tekfirin bu ağır neticeleri Müslüman bir insan hakkında bu kararın verilmesinin kolay ve basit olmadığını göstermektedir.

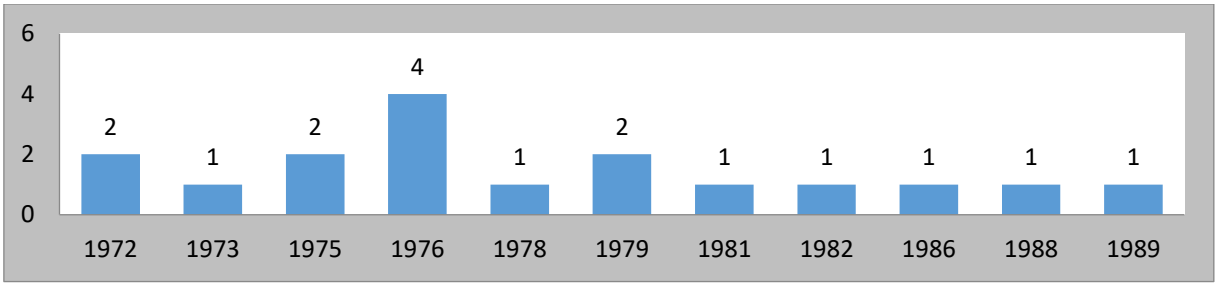
1.2. Diyanet Gazetesi'nde Din

Arapça kökenli bir kelime olan din kelimesi sözlükte "örf ve âdet, ceza ve karşılık, itaat, hesap, boyun eğme, hakimiyet ve galibiyet, saltanat ve mülkiyet, hüküm ve ferman, makbul ibadet, millet, şeriat" gibi çeşitli anlamlara gelir. İslâm bilginleri dini, Kur'an-ı Kerim'de yer alan açıklamalardan ve İslâm inançlarından hareketle "akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilahi bir kanun" olarak tanımlamışlarıdır.[108] Kur'an-ı Kerim'de din kelimesine 92 ayette yer verilmiştir. Kur'an'da bu kelimenin başlıca "yönetme, yönetilme, itaat, hüküm, tapınma, tevhid, İslâm, şeriat, hudud, adet, ceza, hesap, millet" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Kur'an'da din kelimesi sadece Müslümanların değil, başkalarının inançlarını ifade etmek üzere kullanılmış olmakla birlikte, özel anlamda din kelimesiyle İslâm kastedilmiş;[109] İslâm'la din adeta eş anlamlı iki kelime telakki edilmiş ve bütün peygamberlerin getirdiği dinin İslâm olduğu[110] ifade edilmiştir.[111] İslâm inancında din Allah tarafından vahiy yoluyla bildirilmiş olup, bütün gerçek dinler Allah'tan gelmiş ve safiyetlerini korudukları sürece yürürlükte kalmışlardır. İlk insan ve ilk peygambere bildirilen din de tevhid dinidir. Allah'ın başlangıçtan itibaren insanlara bildirdiği dinin tevhid (hanîf) dini olduğu ve onların bu dini benimsemeye yatkın bir fıtratta yaratıldığı[112] belirtilmiştir.[113]

Diyanet Gazetesi'nde ele alınan konulardan birisi de din konusudur. Gazete'de din konusundan "dine olan ihtiyaç, dinin önemi, dinin kaynağı, dinde hürriyet" başlıkları çerçevesinde bahsedilmiştir. Bu bağlamda Gazete bu konular dikkate alınarak taranmıştır. Gazete'de din konusuna "Kur'an-ı Kerim'den Öğütler, Başyazı, Minberden Sesleniş, Hadislerin Işığında, Dinimizi Öğreniyoruz, Konferans" köşelerinde yer verilmiştir.

[108] Ömer Faruk Harman, "Din ve Mahiyeti -Din Tanımı-" *İlmihal – İman ve İbadetler*-, haz. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 1/3-4.
[109] Âl-i İmrân 3/99.
[110] Âl-i İmrân 3/85; en-Nisâ 4/125; el-Mâide 5/3; eş-Şûrâ 42/13.
[111] Harman, "Din ve Mahiyeti", 1/3.
[112] er-Rûm 30/30.
[113] Harman, "Din ve Mahiyeti", 1/5.

Gazete'deki yazıların incelenip değerlendirilmesi neticesinde oluşturulan sınıflandırmada din konusu ile alakalı makale ve yazıların 1968-1990 yılları arasındaki dağılımını gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 2. Din konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere din konusuyla ilgili yazıların en fazla olduğu yıl 4 yazının yer aldığı 1976 yılıdır. 1972, 1975, 1979 yıllarında iki, 1973, 1978, 1981, 1982, 1986, 1988, 1989 yıllarında ise bir yazı ve makaleye yer verilerek 1968-1990 yılları arasında toplamda 17 yazı ve makale gazetede yer almıştır. 1968-1971, 1974, 1977, 1980, 1983-1985, 1987, 1990 yıllarında konuya hiç yer verilmediği görülmektedir. Yıllara göre yazı ve makale başlıkları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde din konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	**Ay**	**Sayfa**	**Köşe**	**Makale**	**Yazar**
1972	Nisan (1)	12	Kadın ve Aile	Din ve Gayesi	Sabahat Karakılıç
1972	Ekim (1)	6		İnsanın Dine Olan İhtiyacı	Süleyman Hayri Bolay
1973	Nisan (2)	6		Dinin Kaynağı ve İnsanlardaki Dindarlık Duygusu	Ahmet Okutan
1975	Mayıs (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	İnsanlar Tek Bir Ümmet İdi	Doç. Dr. Süleyman Ateş
1975	Haziran (2)	1	Başyazı	İslâm'da Din Hürriyeti	Dr. Lütfi Doğan
1976	Ocak (2)	5	Minberden Sesleniş	İnsanları Birbirine Bağlayan En Kuvvetli Vâsıta: Din	M. Arif Özdemir

Tablo 2 (devam).

1976	Şubat (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Dinde Zorlama Yoktur	Doç. Dr. Süleyman Ateş
1976	Mayıs (2)	8		Türkiye'de Dini Hayat	İbrahim Özdemir
1976	Kasım (1)	3	Hadislerin Işığında	Çocuklarımızın Dini Hayatı	Mehmet Demirci
1978	Ekim (2)	2	Bir Ayet	Dinde Zorlama İkrâh Yoktur	Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu
1979	Nisan (2)	1	Başyazı	Dine Saygı Topluma Saygıdır	Hamdi Mert
1979	Nisan (2)	2	Bir Hadis	Dine ve Diyanete Saygı	Dr. Mücteba Uğur
1981	Haziran (2)	11	Hutbe	Aklın Nuru Dindir	Kemal Cengiz
1982	Mayıs	2	Dinimizi Öğreniyoruz	İnsan ve Din	Recep Akakuş
1986	Eylül	2	Kur'an-ı Kerim'in Aydınlığında	Dinin Önemi ve Lüzumu	Prof. Dr. Günay Tümer
1988	Ocak	2		Dinin Fert ve Cemiyet İçin Önemi	Yrd. Doç. Dr. Selâhattin Parladır
1989	Mart	13	Konferans	İnsan ve Din	Prof. Dr. Ayhan Songar

Gazete'nin 1972 (Ekim/1) sayısının "İnsanın Dine Olan İhtiyacı"[114] başlıklı yazısında; dinin insan için bir ihtiyaç olduğu anlatılmaktadır. Yazıda çizilen çerçeveye göre; insan beden ve ruhtan oluşan bir varlıktır. Bedeninin ihtiyaçları olup bunları nasıl karşılıyorsa ruhunun ihtiyaçları da vardır ve bunları karşılaması gerekir. İnsan ruhunun ihtiyaçlarını karşılarken yani onu doyururken, onarırken, dengesini sağlarken, dinginleştirirken dine ihtiyaç duyar. İnsan uçsuz bucaksız evren karşısında küçük kalır ve bu küçük kalma duygusu ona korku ve acziyet hissettirir. Korku ve acziyeti onun kafasında yaratılma gayesi hususunda sorular oluşturur ve insan ise bu sorulara din sayesinde cevap bularak kendisini psikolojik anlamda rahatlatır. İnsan sahip olduğu yaşam hakkını doğuştan getirdiği bazı kabiliyetlerle kullanır. Bu kabiliyetler arasında iyi olanlar olduğu gibi kötü olanlar da mevcuttur. İnsan kötü olanlarla mücadele edip iyi olanları hayatına hâkim kılma

[114] Süleyman Hayri Bolay, "İnsanın Dine Olan İhtiyacı", *Diyanet Gazetesi* 52 (1 Ekim 1972), 6.

noktasında dine ihtiyaç duyar. Yine ruhi varlığını kötü düşünce ve duygulardan korurken dine muhtaçtır. İnsan hayatının geçmiş, şimdi ve gelecekten oluşan üç yönü bulunur. Bu üç yönden bağımsız olarak insan hayatını yaşayamaz. Hayatını yaşarken de zihninde var olan ebedi olma duygusunu dinin rehberliğinde tatmin edebilir. Kafasında var olan sorulara doyurucu cevaplar bulabilmesi, başına gelen sıkıntı ve musibetler karşısında sabır gösterip ümidini kaybetmemesi onu olumlu anlamda teselli edebilmesi için dine ihtiyaç duyar.

1986 (Eylül) sayısının "Dinin Önemi ve Lüzumu"[115] , 1988 (Ocak) sayısının "Dinin Fert ve Cemiyet İçin Önemi"[116] başlıklı yazılarında dinin önemi üzerinde durulmuştur. Yazılarda çizilen çerçeveye göre din; insanları dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturan, kurtuluşlarına vesile olan ilahi kurallar bütünüdür. Din duygusu sadece insana has bir duygu olup onun fıtratında vardır. Din insanlıkla var olan ve onunla gelişen bir kurum olduğundan ötürü insanlığın olmadığı yerde dinden de söz edilemez. Yani dinsiz hiçbir topluluk var olmamıştır. İnsan hayatının her yerinde din mevcuttur. Din hayata anlam katıp onu düzenler, insanı iyiliğe ve erdeme yöneltir, insanın yalnızlığını giderir, ona güven duygusu verir, hem insana hem topluma dinamizm vererek ayakta tutar, toplumların gelişmesini sağlayarak onları yükseltir, anarşi, haksızlık, adaletsizlik, düşmanlık gibi kötü duyguları önleyerek toplumda sükûnu ve refahı sağlar.

Gazete'de din konusu çerçevesinde üzerinde durulan konulardan biri de din hürriyetidir. 1975 (Haziran/2) sayısının "İslâm'da Din Hürriyeti"[117], 1976 (Şubat/2) sayısının "Dinde Zorlama Yoktur",[118] 1978 (Ekim/2) sayısının "Dinde Zorlama İkrâh Yoktur"[119] başlıklı yazılarında din hürriyetinden bahsedilmektedir. Burada konunun Gazete'de nasıl ele alındığından bahsetmeden önce Kelam ilminde ekollerin hidayet-dalalet çerçevesinde konuya yaklaşımından bahsetmek yerinde olacaktır. Arapçada hidâyet, "doğru yolu bulmak, yol göstermek, yola girmek" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak hidâyet doğru yolu bulmak ve açıklamak[120] anlamına gelir ve dalâletin zıddıdır.[121] Kur'an-ı Kerim'de hidâyet; hakkın açıklanması[122], insanlara ilahi hidayet[123], cennet yoluna

[115] Günay Tümer, "Dinin Önemi ve Lüzumu", *Diyanet Gazetesi* 331 (Eylül 1986), 2.
[116] Selahattin Parladır, "Dinin Fert ve Cemiyet İçin Önemi", *Diyanet Gazetesi* 347 (Ocak 1988), 2.
[117] Lütfi Doğan, "İslâm'da Din Hürriyeti", *Diyanet Gazetesi* 119 (15 Haziran 1975), 1.
[118] Süleyman Ateş, "Dinde Zorlama Yoktur", *Diyanet Gazetesi* 135 (Şubat 1976*)*, 2.
[119] İsmail Cerrahoğlu, "Dinde Zorlama İkrâh Yoktur", *Diyanet Gazetesi* 199 (15 Ekim 1978*)*, 2.
[120] el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/86; el-En'âm 6/86.
[121] Sönmez-Karaağaç, *İslam İnanç Esasları,* 110.
[122] eş- Şûra 42/52.
[123] et- Teğâbün 64/11.

iletmek[124], insanın hidayetine hükmetmek[125] manalarında kullanılmıştır. Bununla birlikte bu dört hidâyet şu şekilde özetlenebilir: Bunlardan ilki genel hidâyettir. Bu insanın akıl ve iradesini kullanabilme yeteneğiyle yaratılmış olmasıdır. İkincisi; hak ile bâtıl iyi ile kötü yolları açıklama manasına gelen hidayettir. Üçüncüsü peygamber göndermek ve kitap indirmekle yapılan hidayettir. Dördüncüsü de; vahiy, ilham veya sadık rüyalar şeklinde olağanüstü yollarla eşyanın hakikatinin gösterilmesi şeklindeki hidâyettir. Ancak ekollerin mezhebi anlayışına göre hidayet anlayışları da farklılaşmıştır.[126] Mutezile'ye göre hidayet; Allah'ın doğru yolu beyan etmesidir. İnsan diğer fiillerinde olduğu gibi hidayeti de kendi yaratır.[127] Eş'arîlere göre hidayet; hakkın bütün yönleriyle açıklanıp bu konudaki delillerin açıkça gösterilmesi ve hidayetin gönüllerde yaratılması olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Mâturîdîlere göre; bütün insanlar için aynı olmak üzere doğruyu bilip görmek ve doğruyu bulmak, doğrunun içinde olmak üzere hidayet iki çeşittir.[128] Mâturîdî; hidayet, yaratma açısından Allah'a, kesb yönünden insana aittir, diyerek hidâyet anlayışını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ona göre hidâyet Allah'ın insanda doğru yolu bulma fiilini yaratmasıdır.[129] O, hidâyet konusunda insanların serbest bırakıldığını hiçbir zaman cebrin söz konusu olmadığını belirtmektedir.[130] Dalâlet; kaybolmak, şaşırmak, yanılmak, sapmak, sapkınlık, telef olmak, hüsran gibi anlamlara gelmektedir. Kelam ekolleri dalâlet insanın irade ve kudretiyle mi yoksa Allah'ın irade, kudret ve yaratmasıyla mı gerçekleşmektedir? sorusuna cevap aramışlardır.[131] Mutezile'ye göre dalâlet; insanın dalâlet ile adlanması ve insan için sapıklık hükmünün verilmesidir.[132] Eş'ari ve Mâturîdî, Mu'tezile'nin "sapık diye isimlendirme" görüşünü eleştirirler. Dalâlet insanın isimlenmesi olsaydı bu, kulun isteğine bağlı olup, Allah'ın iradesine bağlı olmazdı. Çünkü bu insanın amaç ve seçimine göredir. [133] Gerçekte ise dalâleti yaratan Allah'tır, isteğine göre onu seçip alan insandır.[134]

Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa

[124] Ramazan Altıntaş, *Kur'an'da Hidâyet ve Dalalet* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1995), 78 akt. Vechi Sönmez-Hilmi Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları* (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2021), 111.
[125] Fahreddin Razî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 2/160 akt. Vechi Sönmez-Hilmi Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları* (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2021), 111.
[126] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 112.
[127] Gölcük-Toprak, *Kelam,* 282.
[128] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 112.
[129] Mâturîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, thk. Ahmet Vanlıoğlu, 1/9.
[130] Ebu Mansur Maturidi, *Kitâbü't Tevhid,* thk. Bekir Topaloğlu- Muhammed Aruçi (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 390 akt. Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 112.
[131] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 113.
[132] Gölcük- Toprak, *Kelam,* 282.
[133] Gölcük- Toprak, *Kelam,* 283.
[134] Sabuni, *el-Bidaye fî Usulid'din*, çev. Bekir Topaloğlu, 138.

yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir."[135] ayetinde de vurgulandığı üzere dinde zorlama yoktur. İnsan inancını seçme noktasında hür iradeye sahiptir. Hiçbir zorlama ve baskı altında değildir. Zorlama ile yapılan inançta samimiyet olmaz. Allah bir kimsenin kalbine hidayet verdikten sonra o dine girer şayet vermezse, onun gözünü, kulağını mühürlemişse bu kimsenin dine girmesi için zorlanması fayda vermez, Allah kişiyi inancında zorlamayıp bunu onun irade ve ihtiyarına bırakır. İslâm dini ise inanç hürriyetinin yaşanmasında aklı, hurafelerden ve kuruntulardan kurtararak insanı mutluluğa eriştirecek doğru inancı seçmesini kolaylaştırır. İslâm insanın yararına olacak inancı seçmesinde aklını, deney ve gözlemi, sağlam duyuları kullanmasını öğütler. Gerçek inancın seçiminde aklın, gözlemin kullanılması gerekir. Düşünmeden araştırmadan körü körüne taklid yoluyla inanmak İslâm'da hoş görülmez. Müslümanın şuur ve bilinçle neden inanması ve kulluğunun anlamını bilmesi gerekir. Bu şekilde davranış sergilemeyenler Kur'an-ı Kerim'de "Onlara "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde "Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız" dediler. Ya atalarının aklı bir şeye ermemiş, doğru yolu bulmamışlarsa!"[136] ayetiyle kınanmaktadır. Dinde zorlama yoktur; ancak Müslüman olanlar ise İslâm'ın nizamına uymak zorundadır.

Gazete'de din konusu din ve mahiyeti kapsamında ele alınmış olup, din hürriyeti teması ön plana çıkarılmıştır.

1.3. Diyanet Gazetesi'nde İslâm

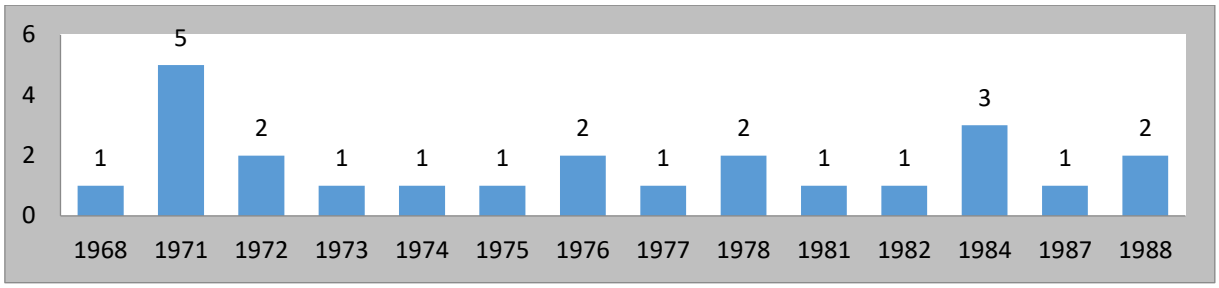
İslâm sözlükte "kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak" anlamlarındaki silm (selm) kökünden türemiştir.[137] Kur'an'da "Allah katında din kesinlikle İslâm'dır…"[138], "Kim İslâm'dan başka bir din arama çabası içine girerse, bilsin ki bu kendisinden asla kabul edilmeyecek…"[139] ayetleri Allah katında hak dinin İslâm olduğunu başka hiçbir dinin Allah katında kabul görmeyeceğini vurgulamaktadır. İslâm kelimesini ele alan ilk dönem âlimleri, daha çok iman kavramıyla ilişkisi bakımından ona tanımlar getirmeye çalışmışlardır.[140] Eş'arî, İslâm'ı "boyun eğmek ve amel etmek"[141],

[135] el-Bakara 2/256.
[136] el-Bakara 2/170.
[137] Mustafa Sinanoğlu, "İslâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/1-2.
[138] Âl-i İmrân 3/19.
[139] Âl-i İmrân 3/85.
[140] Sinanoğlu, "İslâm", 23/1-2.
[141] Yeşilyurt vd,. *Kelam Tarihi,* 203.

Mâturîdî ise "kendi iradesiyle Allah'a boyun eğmek ve O'na teslim olmak"[142] şeklinde tanımlamıştır. Sonraki dönemlerde kaleme alınan sözlüklerde İslâm'ın daha kapsamlı olarak tanımlarına yer verilmiştir. Mesela Seyyid Şerif el-Cürcani Tarîfât isimli kitabında İslâm'ı "Resulallah (s.a.v.)'in haber verdiği şeylere bağlanmak ve boyun eğmek"[143]şeklinde tanımlamıştır. Klasik kelâm literatüründe imanın içeriği ve sınırı ele alınırken onun İslâm'dan farklı olup olmadığı meselesi de tartışma konusu yapılmıştır.[144] İmam Mâturîdî ve Mâturîdî geleneğe mensup alimlerin çoğunluğu ile Mutezile, iman ile İslâm'ın aynı kavramlar olduğunu kabul etmişlerdir. Bu anlayışa sahip olanlara göre her mümin Müslüman, her Müslüman mümindir. Bu görüşlerine delil olarak kabul ettikleri ayetlerden birisi "Derken orada bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada -bir hane dışında- Allah'a teslim olmuş kimseler de bulamadık."[145] ayetidir.[146] Eş'arîler ve Ehl-i Hadis ile bazı Mâturîdîler iman ile İslâm'ın aynı kavramlar olmadığı görüşünü savunurlar. Bu görüşlerine dayanak olarak İslâm ile imanın sözlük anlamlarının farklı olmasını, "Bedeviler iman ettik dediler. Şunu söyle: "Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah'a ve resulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."[147] ayetini ve Cibril hadisini[148] delil olarak kabul ederler.[149]

Diyanet Gazetesi'nde inanç noktasında kaleme alınan yazılarda yer verilen konulardan biri de İslâm konusudur. Gazete'de İslâm konusundan "İslâm nedir?, İslâm inancının hususiyetleri nelerdir?, İslâm inancını diğer din ve inançlardan ayıran özellikler nelerdir?" başlıkları çerçevesinde bahsedilmiştir. Bundan ötürü Gazete bu konular dikkate alınarak taranmıştır. Konuya Gazete'de genellikle "Din Bilgisi, Amel-i Salih Sohbetleri, Kur'an-ı Kerim'den Öğütler, Hutbe" köşelerinde yer verilmiştir. Gazete'deki yazı ve makalelerin incelenip değerlendirilmesi neticesinde oluşturulan sınıflandırmada İslâm konusu ile alakalı yazı ve makalelerin 1968-1990 yılları arasındaki dağılımını gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

[142] Maturidî, *Kitâbü't- Tevhid,,* ter. Bekir Topaloğlu, 509.
[143] Cürcâni, *Ta'rîfât,* 21.
[144] Sinanoğlu, "İslâm", 23/1-2.
[145] ez-Zariyât 51/35-36.
[146] Aykaç, "İman", 345.
[147] el-Hucurât 50/19.
[148] Müslim, "Kitabu'l-İman", 1.
[149] Sönmez- Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 34.

Grafik 3. İslâm konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere İslâm konusuyla ilgili yazıların en fazla olduğu yıl 5 yazının kaleme alındığı 1971 yılıdır. 1984 yılında 3, 1972, 1976, 1978, 1988 yıllarında iki, 1968, 1973, 1974, 1975, 1977, 1981, 1982, 1987 yılarında bir yazı ve makaleye yer verilerek 1968-1990 yılları arasında toplamda 24 yazı ve makale Gazete'de yer almıştır. 1969, 1970, 1979, 1980, 1983, 1985, 1986, 1989, 1990 yıllarında konuya hiç yer verilmediği görülmektedir.

Yıllara göre İslâm konusunda gazetede kaleme alınan yazı ve makale başlıkları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde İslâm konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	**Ay**	**Sayfa**	**Köşe**	**Makale**	**Yazar**
1968	Aralık	2	Din Bilgisi (İman)	İslâm	Dr. Süleyman Ateş
1971	Nisan (1)	8	Amel-i Salih Sohbetleri	İslâm'da Rahiplik Yoktur	Mahir İz
1971	Nisan (2)	9	Amel-i Salih Sohbetleri	İslâmi Hayatın Dört Temeli: İlim, İman, Amel, İhlas	Mahir İz
1971	Mayıs (1)	9		İslâm'ın Değeri	A. Murat Daryal
1971	Haziran (1)	8		İslâm Hayat Dinidir	Bilâl Koç
1971	Haziran (1)	12		İslâm Akaidinin Üstünlüğü	Yusuf el-Kardavî'den çev. İbrahim Ural
1972	Mart (2)	4		İslâm Dini Fıtrat Dinidir	Ali Serter

Tablo 3 (devam).

1972	Ağustos (2)	12	Kadın ve Aile	İslâmiyet Nedir?	Yazan: Nimetullah Han ter. Zeliha Kasaboğlu
1973	Eylül (1)	11		İslâm	Cafer Odacı
1974	Mayıs (2)	2	Kur'an'dan Öğütler	İslâm'da Din Adamı Var	Doç. Dr. Süleyman Ateş
1975	Temmuz (2)	10		İslâm Fıtrât Dinidir	Osman Keskioğlu
1976	Ocak (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	En Yüce Örnek İslâm	Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu
1976	Kasım (1)	5	Hutbe	İslâm	Dr. Günay Tümer
1977	Aralık (1)	5	Hutbe	Kıyamete Kadar Kalacak Yegâne Hakikat İslâm Dini	Arif Erkan
1978	Temmuz (2)	8		İslâm'ın Üstünlüğü	Dr. Mehmet Aydın
1978	Aralık (1)	7	Hutbe	İslâm'ı Seçmek ve İslâm'dan Sorumlu Olmak	Hüseyin Baş
1981	Şubat (2)	5		Dinsizlik Daima Bozguna Mahkûmdur	Osman Keskioğlu
1982	Kasım	1	Başyazı	İslâm'ı Anlamak ve Anlatmak	Niyazi Baloğlu
1984	Ocak	18		İslâm'da Taassub Yoktur	Yazan: Muhammed Rıza çev. Ali Rıza Kenanoğlu
1984	Mart	6		Bir Mühtedî'nin Kaleminden Bütün Çağların Dini İslâm -2-	Ahmet Yaman
1984	Nisan	6		Bir Mühtedî'nin Kaleminden Bütün Çağların Dini İslâm -3-	Ahmet Yaman
1987	Aralık	7		Bernard Shaw ve İslâm	Ahmet Yaman
1988	Şubat	2		İslâm ve Müslüman Kavramı	Mustafa Varlı
1988	Ağustos	13		Din Tektir ve Adı İslâm'dır	M. Nuri Yılmaz

Gazete'nin 1968 (Aralık) sayısının "İslâm"[150], 1972 (Ağustos/2) sayısının "İslâmiyet Nedir?"[151], 1973 (Eylül/1) "İslâm"[152], 1976 (Kasım/1) "İslâm" [153] başlıklı yazılarında;

[150] Süleyman Ateş, "İslâm", *Diyanet Gazetesi* 2 (16 Aralık 1968), 2.
[151] Nimetullah Han, "İslâmiyet Nedir?", *Diyanet Gazetesi* 49 (15 Ağustos 1972), 12.
[152] Cafer Odacı, "İslâm", *Diyanet Gazetesi* 75 (Eylül 1973), 11.
[153] Günay Tümer, "İslâm", *Diyanet Gazetesi* 152 (Kasım 1976), 5.

İslâm'dan bahsedilmiştir. Yazılarda çizilen çerçeveye göre İslâm; teslim olmak ve sahip olunan imanın gereklerini yerine getirmektir. Bu bağlamda her müslim mümindir; ancak her mümin müslim değildir. İslâm; din, hareket, yaşayış tarzı, amel anlamlarına da gelir. İslâm, müntesiplerinden kendisinde mevcut bulunan emirleri ve gerekleri, Allah'a ve insana karşı yüklediği görevleri yerine getirmelerini ve bu görevleri ifa ederken itidal üzere olmalarını istemektedir. İslâm dini evrensel, ezeli ve ebedi, kutsal kitabı tahrife uğramayan, kurucusu hakkında eksiksiz ve detaylı bilgi verilen yegâne dindir. İlk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar bütün peygamberler İslâm'ı anlatmak için gönderilmiştir. Allah katında hak din İslâm'dır. İslâm inanç noktasında; Allah'a, meleklere, peygamberlere, kitaplara, ahiret gününe, kader ve kazaya inanmak olmak üzere altı esas üzerinedir ki burada amentünün esas alındığı görülmekte olup, eylemde ise namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek ve kelime-i şehadet getirmek olarak beş esas üzerine bina edilmiştir. İslâm bilime önem atfeden, terakkinin İslâm'a yakınlaşmayla mümkün olacağını savunan, barış ve nizamı destekleyerek bu hususta gösterilen çabayı cihâd kabul eden, toplumsal düzenin sağlanmasında adalet, teslimiyet ve doğruluğu temele alan, ırkçılığı ve sınıfsal bölünmeyi reddeden bir medeniyet inşa etmiştir.

1971 (Haziran/1) sayısının "İslâm Akaidinin Üstünlüğü"[154], 1978 (Temmuz/2) sayısının "İslâm'ın Üstünlüğü" başlıklı yazılarında; İslâm akaidinin diğer inanç sistemlerinden üstünlüğü ve onu farklı kılan özellikleri anlatılmaktadır. İslâm inancı karışıklığa mahal vermeyecek şekilde yalın ve açıktır. İslâm itikadı akla ve fıtrata uygundur. Değişim, fazlalık, noksanlık, tahrifat kabul etmez. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar bütün peygamberler, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve kadere inanmak olmak üzere kavimlerine aynı inanç esaslarını tebliğ etmişlerdir. İslâm akaidinin temelini Allah inancına sahip olmak oluşturmaktadır. İslâm'daki Allah inancı; kâinatın sahip olduğu düzenin ezelde Allah tarafından takdir ve tayin edildiğine, yerde ve gökte var olan her şeyin sahibinin " Göklerde ve yerde bulunanlar hep O'na aittir, hepsi O'na boyun eğmiştir."[155] ayetinde de buyrulduğu üzere Allah olduğuna, Allah'ın eksikliklerden münezzeh olduğuna, "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."[156] ayetinde ifade edildiği gibi kâinattaki nizam ve

[154] Yusuf el-Kardâvi, "İslâm Akaidinin Üstünlüğü", çev. İbrahim Ural, *Diyanet Gazetesi* 21 (15 Haziran 1971), 12.
[155] er-Rûm 30/26.
[156] el-Enbiyâ 21/22.

ahengin O'nun eşi, benzeri ve ortağı olmadığının göstergesi olduğuna, O'nun hiçbir şeye muhtaç olmadığına inanmaktır.

Yazılarda paylaşılan çerçeveye göre İslâm, yeryüzünde var olan diğer inanç sistemleri içerisinde farklı bir yere sahiptir. Onu diğer din ve inançlardan ayıran temel vasfı ise hayat dini olmasıdır. İslâm sadece ölümden sonrasıyla ilgilenen bir inanç sistemine sahip olmayıp aynı zamanda insanın tabii ihtiyaçlarını da göz ardı etmeyen bir dindir. Diğer din ve inanışlarda var olan hayata küsüp ızdırap çekme, sınıfsal ayrışma, ırk üstünlüğü, dünyevi zevkleri yasaklama gibi inançlar İslâm'da mevcut değildir. İslâm, insana ait hiçbir sıfatı, karakteri, arzuyu değiştirmeyen veya yok etmeyen; aksine bunları meşru bir ortamda tatmin eden hayat dinidir. İslâm diğer dinler gibi hayata küskün bakmaz; aksine olumlu bakar. İslâm'da dünya hayatı ızdırap çekilen bir mekân olmayıp o ahirete hazırlığın yapıldığı bir yerdir. Bundan ötürü İslâm'da din ile hayat ayrılmaz. İslâm hayatı bir bütün olarak benimser. İslâm dünya hayatının sahip olduğu gelenekleri reddetmez, onları geliştirir. Dünya hayatının zevklerinden meşru ölçüde yararlanmakta beis görmez. İnsanın duygularını yaşama ve geliştirmesine imkân tanır. İslâm'ı farklı kılan diğer yönleri de; terakkiye açık olması, iman ile ahlakı mezcetmesi, ahlakı ibadetle ilişkilendirmesi, şiddeti kabul etmemesi, diğer dinlere hayat hakkı tanımasıdır.

1984 (Ocak) sayısının "İslâm'da Taassup Yoktur"[157] başlıklı yazısında; İslâm'ın taassubu reddettiği anlatılmaktadır. İslâm'da körü körüne bağlılık olan taassup yasaklanmaktadır. "Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir."[158] ayetinde ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen; "İbn-i Abbas (r.a.) anlatmıştır. Diyor ki: Ensar'dan, Beni Salim kabilesinden Haşin isminde bir adam vardı. Kendisi Müslüman olduğu halde iki erkek çocuğu vardı ki, Hrıstiyandı. Allah'ın Resulü'ne geldi, dedi ki: Yâ Resulallah! Onları Müslüman olmaları için zorlayayım mı? Zira Hristiyanlığın dışında hiç bir şey kabul etmiyorlar! «Bunun üzerine Allah (c.c) Resulüne «Dinde zorlama yoktur» ayetini inzal buyurdu."[159] hadisinde görüldüğü üzere İslâm'da din değiştirmesi ve dine girmesi için kimse zorlanamaz. Allah iman etmesi için kimseyi zorlamamış, kişinin kendi irade ve isteğine bırakmıştır. Dinde zorlama olmadığı gibi dine

[157] Muhammed Rıza, "İslam'da Taassup Yoktur", çev. Ali Rıza Kenanoğlu, *Diyanet Gazetesi* 299 (Ocak 1984), 18.
[158] el-Bakara 2/256.
[159] İbn Kesîr, "Tefsir", 1/682.

girmeyenlere kötü muamelede bulunulmamış; aksine hoşgörülü davranılmıştır. Onlarla sohbet etmek, bir arada bulunmak, hediyeleşmek, arkadaşlık etmek caiz görülmüştür.

Diyanet Gazetesi'nde İslâm başlığı altında ele alınan konular; İslâm inancının sahip olduğu hususiyetlerin onu diğer din ve inançlardan farklı ve üstün kıldığını, İslâm'ın insan fıtratına en uygun din olduğunu, inanç noktasında kişileri hür bıraktığını, din ve dünya arasında dengeyi gözettiğini vurgulu bir şekilde ele almaktadır.

1.4. Diyanet Gazetesi'nde İhtida

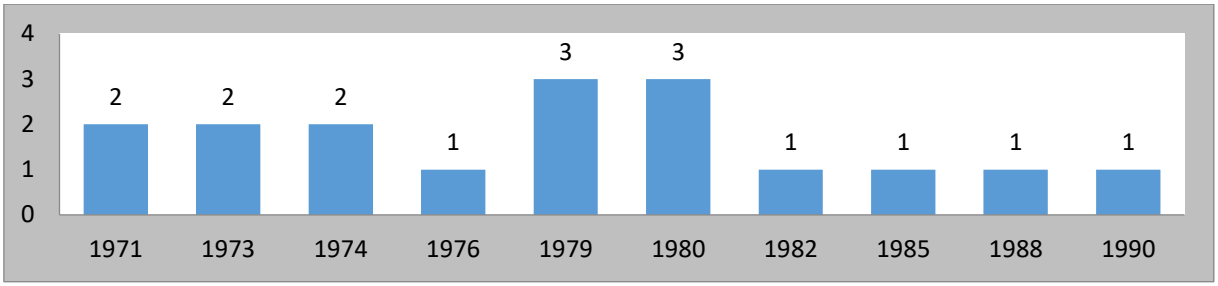
İhtida sözlükte; "doğru yolu bulmak; yol göstermek" mânalarına gelen hüdâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiş olup "gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak" demektir.[160] Bir inanç sahibi değilken veya başka bir dinin müntesibi iken İslâm'ı kabul etmeye denir. İhtida eden kimse "mühtedi" olarak isimlendirilir. Kur'an-ı Kerim'de altmış yerde geçen ihtida kavramı[161] "Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecek olanları en iyi O bilir."[162] , "Doğru yolu bulanlara gelince Allah onların bu yolda devam etmelerini sağlar ve kendilerine takva şuurunu bahşeder."[163] ayetlerinde ifade edildiği üzere Allah'ın lütuf ve ihsanına bağlıdır; ancak kulun iradesiyle tercihte bulunması da şarttır. Buna bağlı olarak Allah'ın dilemesi sayesinde bütün insanların hidayet üzere olması mümkündür. Ancak Allah insana irade ve tercih hürriyeti vererek nasıl yaşayacağını onun seçimine bırakmıştır ve kutsal kitap ve peygamber göndererek kişinin istikamet üzere olmasına yardım etmiştir.

Gazete'de sıklıkla farklı din müntesiplerinin ihtida hikâyelerine sebepleriyle birlikte yer verildiği için ve ihtidanın da inanç bahsi içerisinde yer alması konuya çalışmada yer verilmesini gerekli hale getirmiştir.

Diyanet Gazetesi'nde ihtida konusundan; İslâm'ı seçen insanlar ile yapılan röportaj ve mülakatlar özelinde "İnsanların Müslüman oluş serüvenleri ve İslâm'ı seçme noktasındaki sebepleri" başlıkları çerçevesinde bahsedilmiştir. Bundan dolayı Gazete bu konular dikkate alınarak taranmıştır. Gazete'deki yazı ve makalelerin incelenip değerlendirilmesi neticesinde oluşturulan sınıflandırmada ihtida konusu ile alakalı yazı ve makalelerin 1968-1990 yılları arasındaki dağılımını gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

---

[160] Ali Köse, "İhtidâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/554-558.
[161] Köse, "İhtida", 21/554-558.
[162] el-Kasas 28/56.
[163] Muhammed 47/17.

Grafik 4. İhtida konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere gazetede ihtida konusu ile ilgili 1979, 1980 yıllarında üçer, 1971, 1973, 1974 yıllarında iki, 1976, 1982, 1985, 1988, 1990 yıllarında bir yazı ve makaleye yer verilerek 1968-1990 yılları arasında toplamda 17 yazı ve makale gazetede yer almıştır. 1968, 1969, 1970, 1972, 1975, 1977, 1978, 1981, 1983, 1984, 1986, 1987,1989 yılları arasında konuyla ilgili gazete herhangi bir yazı yer verilmemiştir. Aşağıdaki tabloda ihtida ile ilgili yazıların yıllara göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 4. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde ihtida konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	**Ay**	**Sayfa**	**Köşe**	**Makale**	**Yazar**
1971	Şubat (1)	12		Bir Hidâyetin Hikâyesi	Ömer Rıza Akgün
1971	Mayıs (2)	9		Bir Araştırma: Almanların İslâm Dinini Seçmelerindeki Sebepler	Fikret Saygılı
1973	Temmuz (1)	7		İslâm'a Giren Japon Bir Sosyologla Bir Röportaj	İbrahim Özdemir
1973	Aralık (1)	9	Röportaj	Niçin Müslüman Oldum? (eski adı Robert Bear Joseph yeni adı İbrahim Muhammed Amâdo)	Röportajı Yapan: Üstad İmâm el-Kısri, çev. Nurettin Boyacılar
1974	Şubat (2)	10		Bir Amerikalı Sosyoloğun Müslüman Olması –I-	Ali Murad Daryal
1974	Mart (1)	10		Bir Amerikalı Sosyoloğun Müslüman Olması –II-	Ali Murad Daryal
1976	Mart (2)	10		Niçin Müslüman Oldum?	Abdurrahman Leop çev. Hüsameddin Cemâl
1979	Temmuz (2)	4	Tarihin İçinden	Niçin Müslüman Oluyorlar?	Muhammed John Webster (İslâm Araştırmaları Başkanı)

Tablo 4 (devam).

1979	Ağustos (1)	4	Tarihin İçinden	Bir İngiliz Âlimi Kahire'de Müslüman Oldu	Celâl Seyyid (Hidâye Mecmuası'nın muhabiri) çev. Mustafa Özcan
1979	Eylül (1)	4	Tarihin İçinden	Niçin Müslüman Oldum? (Muhammed Gunnar Erikson, İsveç)	Mustafa Cebr'den tercüme eden Dr. Osman Cilâcı
1980	Mayıs (1)	6		Niçin Müslüman Oldum? (Lady Evvelyn Zeinab Cobbold, İngiltere)	Mustafa Cebr'den tercüme eden Dr. Osman Cilâcı
1980	Haziran (2)	7		Niçin Müslüman Oldum? (Dr. Hamid Markus, Almanya)	Mustafa Cebr'den tercüme eden Dr. Osman Cilâcı
1980	Temmuz (1)	14		Niçin Müslüman Oldum? (Devis Warrington Fry, Avustralya)	Mustafa Cebr'den tercüme eden Dr. Osman Cilâcı
1982	Ekim	20		Nasıl ve Niçin Müslüman Oldum?	Kemaleddin Verwaal ter. Mustafa Başaran
1985	Mayıs	17		Müslümanlık Şerefine Nail Olan Amerikalı Bir Kadınla Yapılan Mülakat	Mine Sülame ter. Mehmet Çiftçi
1988	Mayıs	10	Röportaj	Müslüman Olan Avusturyalı Bir Aileyle Mekke'de Görüştük	Halit Güler
1990	Kasım	4		İhtidâ (İslâm'a Giriş) Merasimi	Hasan Şakir Sancaktar

İhtida konusuyla alakalı yazılarda yer alan mülâkat ve araştırmaların muhtevasını; daha öncesinde Müslüman olmayan sonrasında ihtida edip İslâm'ı seçen kişilerle yapılan mülakatlar oluşturmaktadır. Mülâkat ve röportaj yapılan kişilerin çoğunluğunu toplumda bir yere ve konuma sahip olan Hristiyanların oluşturduğu görülmektedir. Bu insanların İslâm'ı tanımak için yaptıkları araştırmalar ve geziler Müslüman olmalarına vesile olmuştur. Bu araştırmalar ve yapılan geziler neticesinde İslâm'ın seçilmesindeki en temel ve genel sebep Hristiyanlıktaki inanç sisteminin akla aykırı olması ve tatmin düzeyinin düşük olması, İslâm'ın inanç sisteminin ise akla ve mantığa uygun olup, tatmin düzeyinin yüksek olmasıdır. Yazılarda Müslüman olanların öne sürdükleri bu temel sebebin yanı sıra alt sebeplerin de İslâm'ın din olarak seçilmesinde etkili olduğu görülmektedir.

1974 (Şubat) sayısının "Bir Amerikalı Sosyoloğun Müslüman Olması I"[164] başlıklı yazısında; Amerika'da yaşayan meşhur bir sosyoloğun Müslüman olma serüveni

[164] Ali Murad Daryal, "Bir Amerikalı Sosyoloğun Müslüman Olması I", *Diyanet Gazetesi* 86 (15 Şubat 1974), 10.

anlatılmaktadır. Sosyolog Ashab-ı Kehf'in köpeğinin kendisinin Müslüman olmasına sebep olduğunu söylemektedir. Bu meyanda Kur'an'ı Kerim'de Ashab-ı Kehf'ten bahsedilirken köpeklerinin ayrı olarak zikredilmesinin dikkatini çektiğini ve ayette verilmek istenen 21. yüzyılda halâ siyah ile beyaz insanlar arasındaki sınıf farkının zirvede tutulması ve siyah insanların cemiyette değer görmemelerinin aksine İslâm'ın her varlığı cemiyetin bir parçası olarak gördüğü ve ona cemiyet içinde hak ettiği yeri ve değeri verdiği mesajının onun İslâm'ı kendine din olarak seçmesine vesile olduğunu anlatmıştır. Sosyolog, İslâm'ın bu konuda insan ile hayvan arasında bir kademeleşme olduğunu kabul edip asla bunu sınıflaşmaya taşımadığını ve hatta bu duruma karşı çıkıp sınıflaşmaya götürecek bütün yolları engellediğini belirtmiştir. Böylece bütün varlıkların huzur ve saadet içerisinde yaşadığı cemiyetin çekirdeğini oluşturması İslam'ın din olarak seçilmesindeki sebeplerden biri olduğunu öne sürmüştür.

1979 (Eylül/1) sayısının "Niçin Müslüman Oldum?"[165] başlıklı yazısında; Muhammed Gunnar Erikson İslâm'ı seçmesindeki nedenleri; İslâm'ın akla hitap etmesi, inanmayı sebebe, düşünmeye ve bilmeye bağlaması, İslâm'ın evrensel bir din olması yani belli bir kavme, ırka, millete değil tüm insanlığa hitap etmesi, İslâm'ın bütün peygamberlere iman etmeyi istemesi, Kur'an-ı Kerim'den önce gelen kutsal kitaplarda Hz. Muhammed'in peygamberliğini şüpheye mahâl vermeyecek şekilde açıklayan ayetlerin olması şeklinde sıralamıştır.

Diyanet Gazetesi'nde ihtida konusunda yer alan yazılarda daha çok İslâm'ın inanç sistemi, akıl ve mantıkla uyumu ve ahlaki hayata bakış açısının din olarak kabul edilmesinde önemli bir role sahip olduğu hususları üzerinde durulduğu görülmektedir.

2. İman Esasları

İlk peygamber Hz. Âdem'den (a.s) son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar insanlığı hidayete ulaştırmayı gaye edinen dinin özü ve değişmeyen unsuru iman esaslarıdır. Bu bölümde iman esasları olan, Allah'a, meleklere, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, kader ve kazaya iman hususlarının Diyanet Gazetesi'nde ele alınışı ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

İnsan akıl sahibi olmasıyla diğer canlılar arasında üstün bir konumdadır. Fıtratında bulunan inanma ihtiyacı onu çeşitli sorular sormaya yönlendirir. O bu sorularla hayatını

[165] Mustafa Cebr, "Niçin Müslüman Oldum?", ter. Osman Cilacı, *Diyanet Gazetesi* 220 (1 Eylül 1979), 4.

anlamlandırmaya çalışır. Bu soruların bir kısmı beş duyu organımızla idrak edemediğimiz gayb alemi ile ilgili sorulardır. Bu alemle ilgili soruların cevabını ancak din vermiştir. Kelam ilminde dinin esaslarıyla ilgili hususlar kelam alimlerince daha çok uluhiyet, nübüvvet ve sem'iyyat başlıklandırması ile ele alınmıştır. Ancak bu konuda Amentü'de olduğu gibi farklı formulasyonlarında söz konusu olduğu görülmektedir. Burada Kelam ilminin genel taksimi esas alınarak konular işlenmeye çalışılacaktır. Uluhiyyet; Allah'ın zatı, sıfatları ve fiilleri, kader ve kaza konuları, nübüvvet; peygamberlik makamı, peygamberlerin sıfatları, fiilleri ve görevleri konuları, sem'iyyat ise; ahiret, cennet, cehennem, kıyamet, berzah alemi, melekler konuları hakkında bilgi verir. Allah'ın "Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır."[166] , "Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayrım yapmayız" ve "İşittik, itaat ettik, bağışlanmanı dileriz rabbimiz gidiş sanadır" dediler."[167] ayetleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Cebrail ile konuşmasında "Cebrail'in İman nedir? sorusuna verdiği Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, ahiret gününe, kader ve kazaya inanmaktır."[168] cevabından hareketle iman esasları belirlenmiştir.

2.1. Uluhiyyet

Allah Kur'an-ı Kerim'de sık sık kendisine iman edilmesini emretmektedir. Nitekim "Allah'a ve resulüne iman edin…"[169] ayeti bu gerçekliğe işaret etmektedir. Uluhiyyet bahsi; Allah'ın zatı, sıfatları, fiilleri, kader ve kaza konuları hakkında bilgi verir.

2.1.1. Diyanet Gazetesi'nde Allah'a İman

Allah; âlemi yoktan yaratan, işiten, gören, dileyen, bilen, murad edendir. Allah araz, cisim, cevher, suret ve şekil değildir. Herhangi bir şeyin parçası değildir. Bir şeye bağlı değildir. Allah için sınır kavramı söz konusu değildir. Zaman ve mekândan münezzehtir.[170]

[166] en-Nisâ 4/136.
[167] el-Bakara 2/285.
[168] Müslim, "Kitabu'l-İman",1.
[169] el-Hadîd 57/7.
[170] Nesefi, *İslam İnancının Temelleri Akaid*, çev. M. Seyyid Ahsen, 81.

De ki "O Allah, tek birdir! Allah, O eksiksizdir/Samed'dir. Doğmadı ve doğrulmadı. O'na bir denk de olmadı!"[171]

Allah'a iman; tüm ilahi dinlerde ortak olan inanç esasıdır. Akıllı, buluğ çağına ermiş her insana Allah'a inanmak farzdır. Semavi dinlerin hepsinde inanılması gereken ilk esas Allah'ın varlığı ve birliğidir. Diğer iman esaslarının temelini teşkil ettiği için bu inanca sahip olunmadan melek, kitap, peygamber, ahiret, kader ve kaza inancından söz edilemez.[172] Allah'a iman, insanın fıtratına uygun olan ve hayatı anlamlı kılan en temel unsurdur.[173] İnsanın yaratılışında olan bu inancı içselleştirmesi için Allah'ı tanıması ve bilmesi gereklidir. Kur'an-ı Kerim Allah'ın varlığı hususunda muhatabını aklını kullanmaya ve tefekkür etmeye davet eder. "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklı selim sahipleri için elbette ibretler vardır."[174] ayeti bu duruma işaret etmektedir.

Kâinattaki varlıklar beş duyu organıyla idrak edilip edilmemelerine göre ikiye ayrılmaktadır. İnsan beş duyu organı ile kavrayabildiği varlıkların varlığına inanıp onları kabul etmektedir. Ancak beş duyu organı ile kavrayamadıklarını ise kendisine bilgi verilmediği sürece bilmesi, inanması, kabul etmesi mümkün değildir. İşte Allah'ın mevcudiyeti de duyu organları ile bilinemeyen bir durumdur. Bundan ötürü Allah'ın zatı ve zatının mahiyeti hususunda onun isimleri (Esmâ-i Hüsnâ) ve sıfatları yol göstericidir. [175]

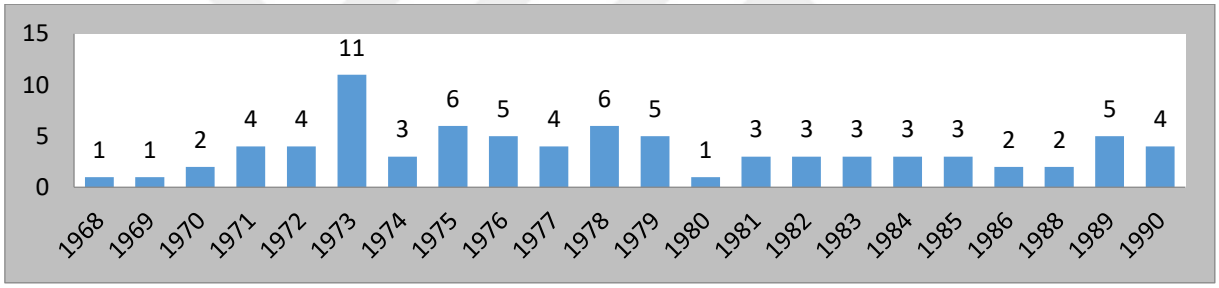
Allah'ı tanımaya imkân sağlayan bir diğer olgu ise onun sıfatlarıdır. O, mahlûkatın sıfatları ile nitelendirilemez.[176] Sıfatların taksimi konusunda herhangi bir netlik yoktur. İslâm düşüncesinde sıfatların ilk tasnifine Ebu Hanife'de rastlanılmaktadır. O sıfatları zatî ve fiili olarak ikiye ayırmış[177], Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının ezeli olduğunu belirtmiştir[178]. Bu ayrım kendisinden sonra genel kabul görmekle birlikte selbî-sübûtî, zâtî-sübûtî ve zâtî- sübûtî-fiilî gibi ikili veya üçlü tasnifler de yapılmıştır.[179] Zâtî sıfatlar, Allah'ın zâtını nitelendiren ve Allah için zorunlu olan sıfatlar olup bu sıfatların Allah'ta bulunmaması noksanlık ifade etmektedir. Zâtî sıfatlar Allah'ın hem selbi hem de sübûti sıfatlarını

---

[171] el-İhlâs 111/1-4.
[172] Gölcük-Toprak, *Kelam,* 9.
[173] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 43.
[174] Âl-i İmrân 3/190.
[175] Esmâ-i Hüsnâ hakkında detaylı bilgi için bk. Ebu Mansur el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 123-126 .
[176] Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, çev. Hamza Yaman, ed. Fethi Güngör, 52.
[177] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 77; Murat Serdar-Harun Işık, *Sistematik Kelam I* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), 210.
[178] Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, 25.
[179] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 77; Serdar-Işık, *Sistematik Kelam I*, 210-211; Ramazan Yıldırım, "Ulûhiyyet", *Sistematik Kelam*, ed. Ömer Aydın (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 83-84

kapsamaktadır.[180] Vücûd, kıdem, bekâ, vahdâniyyet, muhalefetün li'l-havâdis, kıyâm bi nefsihi sıfatlarından oluşan selbî sıfatlar Allah'ın zatından eksikliği nefyeden, O'nu diğer yaratılmışlardan ayıran bu sebeple de ne olmadığını anlatan sıfatlardır. Hayat, ilim, irade, kudret, sem', basar, kelâm ve tekvinden oluşan sübûti sıfatlar ise Allah'ın zatını olumlu olarak niteleyen, O'nun nasıl olduğunu anlatan ve Allah için üstünlük ve kemâl bildiren sıfatlardır.[181] Allah'ın alemle ilişkisini anlatan, zâtını değil fiillerini bildiren, bu sebeple Allah'ın zıtlarıyla da nitelendirilmesi mümkün olan sıfatlardır.[182]

Diyanet Gazetesi'nde Allah'a iman konusu "Allah'ın varlığı, sıfatları, tek Allah inancı, Allah korkusu ve Allah sevgisi" konuları çerçevesinde taranmıştır. Gazete'de Allah'a iman konusundan genellikle; "Din Bilgisi, Kur'an-ı Kerim'den Öğütler, Hadislerin Işığında, Başyazı, Hutbe, Bir Ayet Bir yorum" köşelerinde bahsedilmiştir. Gazete'de yapılan incelemeler neticesinde konuyla alakalı yazılan yazı ve makalelerin 1968-1990 yılları arasında yer alış şekli aşağıda bulunun grafikteki gibidir:

Grafik 5. Allah'a iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere Allah'a iman konusuyla alakalı yazı ve makalelere en fazla on bir yazı ve makale ile 1973 yılında yer verilirken, 1975 ve 1978 yıllarında altı, 1976 ve 1979 yıllarında beş, 1971, 1972, 1977, 1990 yıllarında dört, 1974, 1981-1985 yıllarında üç, 1970, 1986, 1988 yıllarında iki, 1968, 1969, 1980 yıllarında bir yazı ve makaleye yer verilerek 1968-1990 yılları arasında toplamda 81 yazı ve makaleye yer verilmiştir. Yalnızca 1987 yılında konuyla alakalı gazetede yazı ve makale yer almamıştır. Bu sayılarda yayınlanan iman konusu ile ilgili yazı ve makaleleri gösteren tablo aşağıdaki gibidir:

[180] Sönmez-Karağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 77.
[181] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 77-86.
[182] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 87.

Tablo 5. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde Allah'a iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale	Yazar
1968	Aralık	1		Dinimizin Esası Tevhid Ruhu; Samimiyet ve Sevgi; Şiarı: Adalet, İyilik ve Müsamahadır	Lütfi Doğan
1969	Ocak	3	Serbest Sütun	Bir İlim Adamını Allah'ın Varlığına İnandıran Yedi Sebep	Yazan A. Gressy Morrison ter. Naciye Hamdi Öncül
1970	Ekim	4	Din Bilgisi (İman)	Tek Allah İnancının Faydaları	Doç. Dr. Süleyman Ateş
1970	Kasım (1)	4	Din Bilgisi (İman)	Tek Allah İnancının Faydaları	Doç. Dr. Süleyman Ateş
1971	Şubat (2)	1	Başyazı	Hakk'a Saygı Mü'minin Şiarıdır	Lütfi Doğan
1971	Şubat (2)	3	Serbest Sütun	Hakka Uymak	Bilâl Koç
1971	Nisan (1)	1	Başyazı	Başarının Sırrı Allah İçin Sevmektir	Lütfi Doğan
1971	Ağustos (1)	6	Amel-i Salih Sohbetleri	Küfür İlhad Şirk	Mahir İz
1972	Ocak (2)	3	Hadislerin Işığında	Başlık Yok. Muhteva: Tevhid	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1972	Mart (2)	7		Allah'a ve Sıfatlarına İman	A.Hamdi Kasaboğlu
1972	Ekim (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Allah ve Peygamber Sevgisi	Doç. Dr. İsmail Cerrahoğlu
1972	Aralık (2)	4		Allah Fikri Üstüne Düşünceler	Sabri Akdeniz
1973	Ocak (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Tevhîd ve Hz. İbrahim	Doç. Dr. İsmail Cerrahoğlu
1973	Şubat (1)	5	Hutbe	Hâlık-ı Mutlak, Allah'tır	Şaban Kandemir
1973	Şubat (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesilmez	Doç. Dr. İsmail Cerrahoğlu
1973	Mart (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Mümin Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesmez, Azabından da Emin Olmaz	Dr. Ali Arslan Aydın
1973	Mart (2)	4		Din Duygusu ve Allah Sevgisi	Ahmet Okutan
1973	Nisan (1)	12		İnsanın Yaratılışı ve Ölümü	İsmail Tekin
1973	Temmuz (2)	11		Varoluş Sorunu	Cafer Odacı
1973	Eylül (1)	4		Üç Hadis Üç Konu: Allah Korkusu Nedir?	Mehmet Akşit
1973	Eylül (1)	13	Hanım Köşesi	O'nun Sevgisine Doğru	Şükran Levent
1973	Kasım (1)	5	Minberden Sesleniş	Allah ve Resulüne İtaat	Ramazan Ayvalılı
1973	Aralık (1)	3	Hadislerin Işığında	"Tanrı ile Kul Arasına Kimse Giremez" Sözü Üzerine	Doç. Talât Koçyiğit
1974	Mart (2)	3	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Saadetin Anahtarı	Nazif Öztürk
1974	Nisan (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Allah'a Kulluk En Büyük Mutluluktur	Doç. Dr. Süleyman Ateş

Tablo 5 (devam).

1974	Haziran(2)	3	Hadislerin Işığında	İslâm'a Davet Metodu	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1975	Nisan (1)	10		Hücreden Allah'a -I-	Osman Şahin
1975	Nisan (2)	10		Hücreden Allah'a	Osman Şahin
1975	Mayıs (1)	8		Hücreden Allah'a	Osman Şahin
1975	Mayıs (2)	8		Hücreden Allah'a	Osman Şahin
1975	Eylül (2)	1	Başyazı	Allah'ın Rahmeti	Dr. Lütfi Doğan
1975	Kasım (2)	2	Başyazı	Allah Sevgisi	Dr. Lütfi Doğan
1976	Ocak (1)	10	İçimizden Bazıları	Allah En Büyüktür	Emine Işınsu
1976	Mart (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Nasipsizler İnkârda Direnir, Basiret Sahipleri Allah'ın Kudretine Hayran Kalır	Doç. Dr. Süleyman Ateş
1976	Haziran (1)	11		Kâinat Niçin Yaratılmıştır?	Ebû Mansûr el-Mâturidi'den Bekir Topaloğlu
1976	Ekim (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Gerçek Huzur	Hamdi Savaş
1976	Ekim (2)	8		Unutmak ve Unutulmak	Taner Gücü
1977	Şubat (1)	6		İslâm'da Korku ve Ümit	Ahmet Efe
1977	Mart (2)	3	Hadislerin Işığında	Allah Sevgisi	Lütfi Şentürk
1977	Ekim (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Kur'an'ın Allah'ın Varlığını İspat Metodu	Mustafa Türkgülü
1977	Aralık (2)	8		Allah İçin Sevmek	İsmail Karakaya
1978	Nisan (1)	1	Başyazı	Tevhid'in Neresindeyiz	Tayyar Altıkulaç
1978	Haziran (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Allah'tan Korkunuz!	Prof. Dr. Talât Koçyiğit
1978	Haziran (2)	3	Hadislerin Işığında	İlâhi Tecelli	Prof. Dr. Talât Koçyiğit
1978	Temmuz (1)	4		Allah'a İman	Cihad Tunç
1978	Ağustos (1)	5		Ne Korku, Ne Keder	Dr. S. Hayri Bolay
1978	Kasım (2)	4	Tarihin İçinden	Hayatın Gayesi	İbrahim Koç
1979	Şubat (1)	9	Hanımlar İçin	İnsanlar Allah'a İnandıklarında Ne Olur?	Dr. Beyza Bilgin
1979	Mart (2)	2	Bir Ayet	İnanmayanların İnancı ve Allah'ın Varlığı	Emin Arık
1979	Eylül (2)	2	Bir Ayet	Kâinat ve Allah'ın Varlığı	Emin Arık
1979	Aralık (1)	2	Bir Ayet	Allah	Mustafa Karmış
1979	Aralık (2)	8	Her Sayıda İki Hutbe?	Çocukta Allah Sevgisi ve Korkusu	Dr. Ramazan Ayvalılı
1980	Mayıs (2)	6		Kur'an Ayetlerinde Yaratılış Gayemizin Belirlenmesi	Salih Pekcan
1981	Nisan	2	Ayetler Hadisler Yorumlar…	Yaratılışın Gayesi	Ekrem Sulu
1981	Eylül	10		Allah'a Dayan	Mehmet Bulut
1981	Kasım	15	Hutbe	Kul Olmak	Mustafa Necati Bursalı

Tablo 5 (devam).

1982	Mart	25	Kâinatı Seyrederken	Allah'a İman	Dr. Haluk Nurbaki
1982	Mayıs	7	Kâinatı Seyrederken	Allah'ın Varlığının İlmi Delilleri	Dr. Haluk Nurbaki
1982	Kasım	14		Allah İnancının Ruhi Etkileri	Dr. Hüseyin Peker
1983	Ocak	14	Hutbe	Mümin Ümit ile Korku Arasında Olmalıdır	Diyanet
1983	Şubat	10	Hutbe	Allah Korkusunun İnsan Hayatındaki Rolü	Diyanet
1983	Mart	4		Yaratılış Düzeni Allah'ın Varlığına Delalet Eder	Dr. Hayrani Altıntaş
1984	Mart	2	Hadislerin Işığında	Sevgilerin En Yücesi	Doç. Dr. Cemal Sofuoğlu
1984	Ağustos	8	Kâinatı Seyrederken	İlahî İrade	Dr. Haluk Nurbaki
1984	Kasım	14	Bir Ayet Bir Yorum	Doyulmayan Aşk	Doç. Dr. Hayrani Altıntaş
1985	Şubat	17	Bir Ayet Bir Yorum	Allah'a İman	Doç. Dr. Hayrani Altıntaş
1985	Kasım		Hutbe	Allah'ın Azameti	Nurettin Turgay
1985	Kasım		Hutbe	İyi Bir Kul Olmak	Mehmet Demirci
1986	Şubat		Hutbe	Allah Birdir	Şemseddin Ulusal
1986	Ekim		Hutbe	Allah'ın Rızasını Talep	Hayrullah Gündoğdu
1988	Şubat	3		Allah Korkusu	İ. Mahir Durmaz
1988	Nisan	10		Kitap ve Sünnete Göre Şirk Kavramı	Mustafa Varlı
1989	Şubat	3	Bir Hadis Bir Yorum	Tevhidi Anlamak	Doç. Dr. Mehmet Hayri Kırbaşoğlu
1989	Mayıs		Hutbe	İslâm'a Göre İnsanın Yaradılış Gayesi	Fikret Karaman
1989	Haziran	2	Bir Ayet Bir Yorum	İlahî Terbiye Sistemi	Abdullah Özbey
1989	Eylül		Hutbe	Allah Korkusunun İnsan Hayatındaki Yeri ve Önemi	Diyanet
1989	Eylül	4		Yaradılışımızın Hikmet ve Gayesi	Zeki Soydal
1990	Ocak		Hutbe	Allah'a İmanın Cemiyet Hayatı Üzerindeki Etkisi	Yaşar İşcan
1990	Mayıs		Hutbe	Allah ve Peygamber Sevgisi	Diyanet
1990	Haziran	16	İdari ve Mali Konular	Allah ve Kâinat	Mustafa Varlı
1990	Eylül	13		Allah Korkusu	Osman Tıraşçı

Allah'a iman başlığı altında yazılan yazı ve makalelerde ele alınan konulardan birinin Allah'ın varlığı konusu olduğundan yukarıda bahsedilmiştir. Allah'ın varlığı konusuyla alakalı yazı ve makalelerde; Allah'ın varlığının delilleri (özellikle kâinattaki gaye ve nizam delili dikkate alınmış), Kur'an'da konunun ispat edilme yöntemi, Allah'ın sıfatları, Allah inancının birey ve toplum üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

1969 Ocak "Bir Bilim Adamını Allah'ın Varlığına İnandıran Yedi Sebep"[183] başlıklı yazıda; Allah'ın varlığını ispat eden yedi sebepten bahsedilmektedir. Bu sebeplerden ilki; dünyada var olan hiçbir şey tesadüfi olmayıp, ölçü ve nizam dâhilinde yaratılmıştır. Bu ölçü ve nizama pek çok örnek verilebilir. Bu örneklerden bir tanesi dünyanın güneşe olan uzaklığıdır. Eğer dünya güneşe şu an bulunduğu mesafeden daha yakın olsa sıcaktan kavrulur, daha uzak olsa soğuktan donardık. İşte dünyanın güneşe olan mesafesinde bir ölçü vardır. Ve bu ölçü kendiliğinden var olmamıştır. Ölçü ve düzeni sağlayan bir yaratıcı vardır. İkinci sebep; amacına ulaşmak için hayatın bütün kuvvetiyle olanaklar araştırmasıdır. Hayat kendisini oluşturan dört unsur olan hava, su, toprak ve ateşi düzenler. Bunları kimi zaman bir araya getirir kimi zaman da dağıtır. Hayat yaşayan her mahlûka nefes vermektedir. Üçüncü sebep; hayvanların yaşamlarını devam ettirebilmek için gerçekleştirdikleri içgüdüsel harekettir. Salamon balıklarının dünyaya gelip yıllarca denizde yaşadıktan sonra tekrar ilk doğdukları yere gitmeleri onları bu şekilde yönlendiren ilahi bir kudretin olduğunun göstergesidir. Dördüncü sebep; insandaki içgüdü dışında var olan düşünme kabiliyetidir. Muhakeme kabiliyeti insan dışında hiçbir varlıkta mevcut değildir. Beşinci sebep; bütün canlıların meydana gelmesini sağlayıp onlara farklı özellikler bahşeden gen mucizesidir. Mikroskopla bile görülemeyen genleri oluşturan milyonlarca atomun bir araya gelip dünyadaki canlı hayatı oluşturması ve hayatı idare edebilmesi bir yaratıcının olduğunun göstergesidir. Altıncı sebep; kâinatın aldığı önlemlerdir. Böceklerde var olan nefes borusunun böcekler büyüdükçe büyümemesi böceklerin küçük kalmasını sağlamaktadır. Eğer böceklerdeki düzen bu şekilde olmasaydı insanlar böcekler tarafından yok edilirdi. İşte yaratılıştan gelen bu tedbir yaratıcının varlığının göstergesidir. Yedinci sebep ise; İnsanın Allah düşüncesine sahip olmasıdır. Bahsi geçen bu sebepler ve bunların dışında var olan pek çok sebep kâinata ölçü ve düzen koyan ilahi bir kudretin var olduğunun göstergesidir.

1977 Ekim/1 "Kur'an'ın Allah'ın Varlığını İspat Metodu"[184] başlıklı yazıda; Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın varlığının ispat edilişi anlatılmaktadır. İndirilen bütün kutsal kitaplarda Allah'ın varlığı açık bir şekilde anlatılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de de Allah'ın varlığından şüphe edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kur'an Allah'ın varlığını ispat etmek için insanı sürekli olarak düşünmeye davet etmiş, yaşanılan her olaydan ibret alınmasını istemiş ve bunun için özelden genele olmak üzere kendine özgü bir yöntem izlemiştir. İlk aşamada;

[183] A. Gressy Morrison, "Bir Bilim Adamını Allah'ın Varlığına İnandıran Yedi Sebep", ter. Naciye Hamdi Öncül *Diyanet Gazetesi* 3 (15 Ocak 1969), 3
[184] Mustafa Türkgülü, "Kur'an'ın Allah'ın Varlığını İspat Metodu", *Diyanet Gazetesi* 174 (1 Ekim 1977), 2.

her şeyin yaratıcısının Allah olduğu ve yaratılan her şey de bir gaye bulunduğu anlatılmıştır. Bu durumu "Yüce Rabbinin adını tenzih ederek an; yaratıp uygun şekil veren; ölçülü ve amaçlı yapan yol gösteren; yeşil bitkileri çıkartan, sonra onları kapkara bitki kalıntısı haline getiren (rabbinin)."[185] ayeti bize izah etmektedir. İkinci aşamada; bütün kâinat tek bir kanun üzerine yaratılmıştır. "Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içerisinde yaratan O' dur. Rahman'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar çevir de bak; (kusur arayan) göz aradığını bulamadan bitkin olarak sana dönecektir."[186] bu ayette kâinatta her şeyin bir nizam ve uyum içerisinde olduğu, bu düzen ve uyumun Allah'ın hikmetinin bir gereği olduğu vurgulanmaktadır. Üçüncü aşamada; kâinata rehberlik eden, ışık tutan, en küçük parçadan en büyüğüne her şeyi kontrol eden âlim bir varlık olduğu, yaratılan hiçbir şeyin birbirine müdahale de bulunmadığı anlatılmıştır. Kur'an'da bu durum sık olarak vurgulanmaktadır. "Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre (yörüngesinde) akıp gider. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. Ay için de menziller belirledik; sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yıllanmış sapı gibi olur. Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider."[187] Dördüncü aşamada; âlemi kontrol eden bir varlığın bulunduğu göğün yaratılışı ile anlatılmaktadır. Gökle yer Allah'ın emrine isteyerek girmişlerdir. "Dahası O, duman halinde olan semaya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza, "isteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!" buyurdu. "İsteyerek geldik." dediler."[188] Beşinci aşamada; insanın yaratılışı ve tabiatının araştırılması istenmektedir. İnsanın içinde üstün bir varlığı kabul etme duygusu vardır. Bu duygu onda Allah'a karşı sevgi meydana getirir. Altıncı aşama; Allah'ın varlığının en sağlam delilinin vahy-i ilahi olduğudur. Çünkü Allah hakkında en doğru bilgiler ilahi vahiy tarafından verilmektedir. Onun sıfatları, isimleri, fiilleri vahy-i ilahi tarafından bildirilmektedir. Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın varlığını ispat etmek için kullandığı metot bu şekildedir.

1972 Mart/2 "İmanın Esasları: Allah'a ve Sıfatlarına İman"[189], 1978 Temmuz/1 "Allah'a İman"[190], 1985 Şubat "Allah'a İman" [191], 1990 Ocak "Allah'a İmanın Cemiyet

[185] el-A'lâ, 87/1-4.
[186] el-Mülk 67/3-4.
[187] Yâsîn 36/38-40.
[188] Fussilet 41/11.
[189] A. Hamdi Kasaboğlu, "İman Esasları: Allah' a ve Sıfatlarına İman", *Diyanet Gazetesi* 39 (15 Mart 1972), 7.
[190] Cihad Tunç, "Allah'a İman", *Diyanet Gazetesi* 192 (1 Temmuz 1978), 4.
[191] Hayrani Altıntaş, "Allah'a İman", *Diyanet Gazetesi* 312 (Şubat 1985), 17.

Hayatı Üzerindeki Etkisi"[192] başlıklı yazılarda; Allah'ın sıfatlarından bahsedilerek O'na iman etmek gerektiği ve Allah'a iman etmenin insan üzerindeki etkileri anlatılmıştır. Allah'a iman, iman esaslarının ilkidir. Meleklere, peygamberlere, kitaplara, ahiret gününe, kader ve kazaya iman olmak üzere diğer iman esaslarının temelini oluşturup hepsini ihtiva etmektedir. Allah inancı olmazsa diğer iman esaslarına iman söz konusu olamaz, çünkü Allah'a iman diğer inanç esaslarını içerisinde barındırmaktadır. Akılla muhakeme ederek Allah'ın var ve bir olduğu bilgisine ulaşılabilir. Yine kâinatın sahip olduğu düzen ve ölçü onun tek başına var olamayacağını, bir yaratıcıya muhtaç olduğunu ve bu yaratıcının da tek olduğunu göstermektedir. Şayet yaratıcı birden fazla olsaydı onların istekleri çarpışacak, birbirlerine üstün gelmeye çalışacaklar, böylece kâinatta düzen olmayacaktı. Burada insana düşen görev; Allah'ın var ve tek olduğuna inanmak, O'nu sahip olduğu sıfatları ve isimleriyle bilmek ve ona bu şekilde iman etmektir. Allah'a iman; Allah'ın varlığına, birliğine, sıfatlarına, fiillerine, isimlerine, eşi ve benzeri olmadığına, O'nun hiçbir şeye muhtaç olmayıp her şeyin O'na muhtaç olduğuna, mahlûkatı yaratanın Allah olduğuna inanmaktır. Allah'ın var olması ve varlığı için hiçbir şeye muhtaç olmayıp, varlığının zatının gereği olması (vücut), başlangıcının olmayıp ezeli olması (kıdem), sonunun olmayıp ebedi olması (bekâ), bir ve tek olması (vahdaniyet), yarattığı hiçbir şeyin O'na benzememesi (muhalefetü'n li'l havadis), hiçbir şeye ihtiyaç duymayıp her şeyin O'na muhtaç olması (kıyam bî nefsihî) zatî sıfatlarının gereğidir. Allah'ın diri ve canlı olması (hayat), her şeyi bilmesi (ilim), dilediği gibi hükmedip dilediğini yapması (irade), kâinatta istediği gibi tasarrufta bulunmaya gücünün yetmesi (kudret), her şeyi yaratması (tekvin), her şeyi görmesi ve işitmesi (basar ve semi), konuşması (kelam) subûti sıfatlarının gereğidir. Subûti sıfatların bazıları insanda da mevcut olup tecellisi farklıdır. Bu sıfatlar ezeli ve ebedidir. Allah'ın fiillerinin ve isimlerinin varlığını kabul etmek de Allah inancının bir gereğidir.

Yazılarda çizilen çerçeveye göre; Allah inancına sahip olmanın hem fert hem de toplum üzerinde etkileri mevcuttur. Allah inancı insanı olgunlaştırır, mertebesini yükseltir, şeref ve izzete kavuşturur, iç âlemini aydınlatarak mutluluğa ve huzura kavuşturur, gücünü arttırır, onu sıkıntılardan, korkulardan, endişelerden emin kılar, ye'se düşürmez. İnsanın kendisini hesaba çekmesini sağlar. Kişide sorumluluk bilinci oluşturur. Böylelikle o hata yapmak ve günah işlemekten çekinir. Çünkü hatalarının ve günahlarının karşılığını göreceğini bilir ve davranışlarını kontrol altında tutar.

[192] Musa K. Yılmaz, "Allah'a İmanın Cemiyet Hayatı Üzerindeki Etkisi*", Diyanet Gazetesi* 371 (Ocak 1990), 2.

Allah'a iman başlığı altından yazılan makale ve yazılarda bahsedilen diğer bir konu tevhid inancıdır. Tevhid inancı ile ilgili yazılan yazılarda tevhidin tanımı, çerçevesi ve insan üzerindeki etkileri anlatılmıştır.

1978 Nisan/1 "Tevhidin Neresindeyiz?"[193], 1989 Şubat "Tevhidi Anlamak"[194] başlıklı yazılarda tevhid inancının tanımı ve çerçevesinden bahsedilmektedir. İslâm dininin temelini tevhid akidesi oluşturmaktadır. Tevhid sözlükte; bir olmak, birlemek manalarına gelir. Dini terim olarak ise; Allah'ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve tek olduğunu tasdik etmektir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "İslâm beş temel esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın resulü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak."[195] hadisinde zikrettiği gibi kelime-i şehadet tevhid inancının özünü oluşturur. Tevhid inancına kalben sahip olmak ve bu inancı dil ile ikrar etmek sağlam, değişmeyen bir imana ulaştırır. Bu inancın sağlam bir zemin üzerine bina edilmesinde, kemale ermesinde amel de önemli bir paya sahiptir. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Allah'tan başka ilah olmadığına, kendisinin de O'nun elçisi olduğuna kalben inanan kimseye Allah ateşi haram kılmıştır."[196] buyurarak tevhidin amacının Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu vurgulamıştır. Allah'ın rızası ise amelleri ihlas ve içtenlikle gerçekleştirmekle mümkündür. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar risâlet görevi verilen bütün peygamberler tevhid inancını anlatmışlardır. Allah tarafından gönderilen bütün ilahi dinlerin özünü tevhid inancı oluşturmaktadır. Dolayısıyla gönderilmiş bütün dinler İslâm'dır ve İslâm Allah katında tek ve hak dindir. Tevhid akidesi içerisinde yer alan hususlardan biri Allah'ın tek ilah olduğuna inanmaktır. Kâinattaki nizam ve ölçü Allah'ın bir ve tek olduğunun göstergesidir. Nitekim "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."[197] ayeti kâinattaki düzenin Allah'ın tek olduğuna işaret ettiğini göstermektedir.

Tevhid akidesinin insan üzerinde pek çok etkisi mevcuttur. Bu akide insanı yalnızca Allah'a ibadet etmeye sevk ederek onun mahlûkata kul olmasının önüne geçer ve hürriyete kavuşmasını sağlar. Böylelikle insanlığın şerefini muhafaza eder. Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin, kardeşliğin tesis edilmesini sağlar.

[193] Tayyar Altıkulaç, "Tevhidin Neresindeyiz?", *Diyanet Gazetesi* 186 (1 Nisan 1978), 1.
[194] Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, "Tevhidi Anlamak", *Diyanet Gazetesi* 360 (Şubat 1989), 3.
[195] Buhârî, "İman", 37.
[196] Buhârî, "İlim", 49.
[197] el-Enbiyâ 21/22.

1970 Ekim "Tek Allah İnancının Faydaları"[198], 1970 Kasım/1 "Tek Allah İnancının Faydaları"[199] başlıklı yazılarda; tek Allah inancının birey üzerindeki etkileri anlatılmıştır. Allah'ın tek olduğuna inanan insanlar Allah'ın her daim kendisini gördüğünün bilincinde olarak gizli açık her yerde olumlu davranışlar sergiler, kötülüklerden uzak kalmaya çalışır, iyilik yapmanın peşine düşer. Zihnini ve ruhunu iyi, güzel düşüncelerle meşgul eder böylelikle ahlakı yükselir. Ruhu hürriyete kavuşur. Özgür olan ruh ibadetini, kulluğunu yalnızca Allah'a yapar. İnsanlardan yardım beklemez. Başına gelen sıkıntı ve musibetlere sabreder. Ye'se kapılmaz. Bütün varlıklara mahlûk olarak bakar. Allah sevgisi onu mahlûkatı sevmeye de yönlendirir.

Allah'a iman başlığı altında yazılan yazı ve makalelerde Allah korkusu ve sevgisi de ele alınmıştır.

1978 Haziran/1 "Allah'tan Korkunuz!"[200], 1989 Eylül "Allah Korkusunun İnsan Hayatındaki Yeri ve Önemi"[201], 1990 Eylül "Allah Korkusu"[202] başlıklı yazılarda; Allah korkusu ve insan hayatı üzerindeki etkileri anlatılmaktadır. Allah korkusu; O'nun emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak, sevgisini kazanmak için mücadele etmektir. Bu korku diğer korkulardan farklıdır. Çünkü diğer korkular insanda nefret ve kaçma hissi oluştururken, Allah korkusu Allah'a yakınlaşma, O'nun sevgisini kazanma hissi uyandırır. Allah korkusu dinin emirlerindendir. Nitekim "Ey iman edenler! Allah'a saygıda kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verip, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir."[203] yine "Ey iman edenler! Allah'a karşı gereği gibi saygılı olun ve ancak Müslüman olarak can verin."[204] ayetlerinde ahirette saadete kavuşmak için Allah'tan korkmak gerektiği vurgulanmıştır. Allah'a inanan insan O'ndan korkar. Bu korku insanın Allah'ın emirlerine itaat etmesini sağlar. İnsanı kötü duygu ve davranışlardan alıkoyarak onu iyi düşünmeye ve iyilik yapmaya sevk eder. Bundan dolayı gerek ayetlerde gerekse hadislerde Allah korkusunun kalbe yerleştirilip muhafaza edilmesi buyrulmuştur. Kur'an'da; "Eğer şeytandan bir fitleme seni dürtüklerse hemen Allah'a sığın! Allah her şeyi işitir ve her şeyi bilir. Takva sahipleri içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda O'nu düşünüp hemen gerçeği görürler. Şeytan dostları (müşrikler) onları azgınlığa sürükler.

[198] Süleyman Ateş, "Tek Allah İnancının Faydaları", *Diyanet Gazetesi* 5 (15 Ekim 1970), 4.
[199] Süleyman Ateş, "Tek Allah İnancının Faydaları", *Diyanet Gazetesi* 6 (1 Kasım 1970), 4.
[200] Talat Koçyiğit, "Allah'tan Korkunuz!", *Diyanet Gazetesi* 190 (1 Haziran 1978), 2.
[201] Diyanet, "Allah Korkusunun İnsan Hayatındaki Yeri ve Önemi", *Diyanet Gazetesi* 367 (Eylül 1989), 16.
[202] Osman Tıraşçı, "Allah Korkusu", *Diyanet Gazetesi* 379 (Eylül 1990), 13.
[203] el-Enfâl 8/29.
[204] Âl-i İmrân 3/102.

Sonra ellerinden geleni artlarına koymazlar." [205] ayetiyle insana aklına bir kötülük geldiği zaman kalbinde bulunan Allah korkusunun onu bu kötülükten kurtarabileceği anlatılmıştır. Allah korkusunun kalbe yerleşmesi Allah'ın hakkıyla tanınıp bilinmesi ile mümkündür. Zira insan bilmediği tanımadığı bir varlıktan korkamaz. Allah'tan korkanlar O'nun hakkında bilgi sahibi olanlardır. Allah korkusu insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Toplum içerisinde kalbinde Allah korkusu olan kişilerin bulunması ve sayılarının artması kötülükleri ortadan kaldırır. İnsanlar her an Allah tarafından gözetlendiğinin ve yaptığı en küçük hatanın bile karşılığı olacağının bilinciyle kötülük yapmaktan ve günah işlemekten uzak durur. Allah ile insan arasındaki bağı kuvvetlendirir. Bu korku insanın şerefini yükseltir. İmanı kemale erdirir. Allah'a karşı sevgiyi arttırır. İyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan ayırt etmeyi sağlar. Allah katındaki dereceyi yükseltir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen "İki göz vardır ki cehennem ateşi onlara dokunmaz: Allah korkusundan ağlayan göz ve gecesini Allah yolunda nöbette geçiren göz."[206] hadisi de ahiretteki mutluluğun Allah korkusu ile sağlanacağını bize anlatmaktadır.

Kur'an'da Allah korkusu ile birlikte Allah sevgisi de zikredilmektedir. İnsanda bu iki duygu beraber bulunur. Çünkü Allah korkusu içerisinde Allah'a karşı olan sevgiyi barındırır. Allah'ı sevmek imanın gereklerindendir. 1972 Ekim/1 "Allah ve Peygamber Sevgisi"[207] 1975 Kasım/2 "Allah Sevgisi"[208] başlıklı yazılarda; Allah'ı sevmek gerektiği anlatılmaktadır. Allah sevgisi bütün sevgilerden üstündür ve O'na karşı duyulan sevgi sağlam olmalıdır. Kur'an'da "İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler. Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı!"[209] ayeti Allah sevgisinin üstün ve sağlam olması gerektiğine işaret etmektedir. Allah sevgisi O'nu tanımak ve bilmek ile kazanılır. Kişi tanıyıp bildiği şeye karşı sevgi besler. Allah'ı sevenler her an O'nu zikrederler. Allah sevgisi insanı O'nun hoşnutluğu kazanacak işler yapmaya yönlendirir. O'na karşı olan sevgisi Allah'a itaat etmesini, emirlerini yerine getirmesini sağlar. Bu sevgiden ötürü insan başına gelen musibetlere karşı sabır gösterir. Her koşulda iyi ve doğru davranmaya gayret eder. Allah sevgisine ulaşan kişi imanın tadını alır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Şu üç özellik kimde bulunursa o

[205] el-A'râf 7/200-202.
[206] Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 12.
[207] İsmail Cerrahoğlu, "Allah ve Peygamber Sevgisi", *Diyanet Gazetesi* 52 (1 Ekim 1972), 2.
[208] Lütfi Doğan, "Allah Sevgisi", *Diyanet Gazetesi* 129 (15 Kasım 1975), 1.
[209] el-Bakara 2/165.

kimse imanın tadını alır: Allah ve Resulünü her şeyden çok sevmek, bir kimseyi yalnızca Allah rızası için sevmek, Allah kendisini kurtardıktan sonra tekrar inkârcılığa dönmekten ateşe atılmaktan kaçındığı gibi kaçınmak."[210] hadisi buna işaret etmektedir.

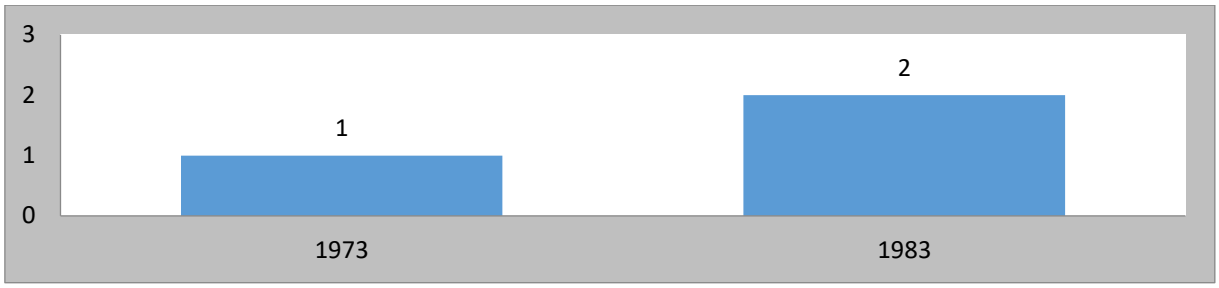
Diyanet Gazetesi'nde Allah'a iman konusunu Allah'ın varlığı ve sıfatları, tek Allah inancı, Allah korkusu ve Allah sevgisi kapsamında ele alınmıştır. En çok Allah'ın varlığı konusu üzerinde durulmuştur. Allah'ın varlığı kâinattaki düzen, ahenk, ölçü, uyum üzerinden anlatılmış, gaye ve nizam delili ile ispat edilmeye çalışılmıştır.

2.1.2. Allah'ın İsimleri

Allah'ın isimleri Kelam ilminin önemli konularından birisidir. Allah'a iman Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmeyi gerektirir. İnsan Allah'ın varlığını ve birliğini kavrama gücüne sahip olup bundan sorumludur. İnsan varlığını kabul edip birliğini tasdik ettiği Allah'ı tanıyıp bilmek ister. Allah'ı tanımak ve bilmek ise O'nun isimlerini ve sıfatlarını bilmekle mümkündür. Allah'ın zatını kimse idrak edip kavrayamaz. Çünkü insan aklı ve idraki sınırlıdır. Allah'ı ancak O'nun bize bildirdiği isim ve sıfatlarıyla tanırız.[211] En güzel isimler anlamına gelen Esmâ-i Hüsnâ kavramı, Allah'ın isimlerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.[212] Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın isimlerine büyük önem atfedilmektedir. Nitekim; "De ki ister Allah diyerek ister Rahman diyerek yakarın; hangisiyle yakarsanız olur, çünkü bütün güzel isimler O'na mahsustur."[213], "En güzel isimler Allah'ındır; bu güzel isimlerle O'na dua edin…"[214] ayetleri bu durumu göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde bu isimlerin neler olduğu bildirilmektedir. Müslümanlar da Allah'ın isimlerine büyük önem vermişler ve eserlerinde zikretmişlerdir.

Diyanet Gazetesi'nde Allah'a iman konusunun muhtevasında Allah'ın isimlerinden de bahsedilmiştir. Gazete'de yapılan incelemeler neticesinde konu ile ilgili yazı ve makalelerin 1973 ile 1983 yıllarında yer alış grafiği aşağıdaki gibidir:

[210] Müslim, "İmân", 67.
[211] Gölcük- Toprak, *Kelam*, 207.
[212] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 66.
[213] el-İsrâ 18/110.
[214] el-A'râf 7/180.

Grafik 6. Allah'ın isimleri konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere Allah'ın isimleri konusuyla alakalı yazı ve makalelere sadece 1973 ve 1983 yıllarında yer verilmiştir. Bu yıllarda da 3 tane yazı kaleme alınmıştır. Diğer yıllarda konuya hiç yer verilmediği görülmektedir. Bu yıllarda yazılan Allah'ın isimleri konusuyla alakalı makale ve yazıları gösteren tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 6. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde Allah'ın isimleri konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	**Ay**	**Sayfa**	**Köşe**	**Makale**	**Yazar**
1973	Nisan (1)	7		El-Musavvir	Yazan: İbrahim Şurâvî ter. İbrahim Ural
1983	Mart	16	Kâinatı Seyrederken	Samed Sırrı	Dr. Haluk Nurbaki
1983	Nisan	8	Kâinatı Seyrederken	Ahad Sırrı	Dr. Haluk Nurbaki

Allah'ın isimleri ile alakalı yazılan yazı ve makalelerin genel muhtevasına baktığımızda; Allah'ın el-Musavvir, es-Samed ve el-Ahad isimlerinden bahsedildiği görülmektedir.

1973 Nisan/1 "el-Musavvir"[215] başlıklı yazıda; kâinatta yaşayan canlıların sahip olduğu özelliklerin bir hikmet gereği yaratıldığından bahsedilmektedir. Allah'ın en güzel isimlerinden birisi de el-Musavvir'dir. Sözlükte "bir şeyi bir tarafa doğru eğmek, onu kesmek; bir şeye yönelmek" anlamlarındaki savr kökünün tef'il kalıbından türemiş bir sıfat olan[216] Musavvir, "şekil ve özellik veren"[217] manalarına gelmektedir. Kur'an'da "O, takdir

[215] İbrahim Şurâvi, "el-Musavvir", ter. İbrahim Ural, *Diyanet Gazetesi* 64 (1 Nisan 1873), 7.
[216] Bekir Topaloğlu, "Musavvir", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: 2020), 31/241.
[217] *Kâmûsû'l Muhît Tercümesi, "صور" (Erişim 31 Mart 2023).*

ettiği gibi yaratan, canlıları örneği olmadan var eden, biçim ve özellik veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerdekiler ve yerdekiler hep O'nu tesbih ederler. O, üstündür, hikmet sahibidir."[218] buyrulmuştur. Mahlûkatın yaratılışında bir hikmet vardır. Mesela parmak izi kişiye has bir özelliktir ve insandan insana farklılaşır. Yine yarasalar gündüzleri gözleri görmediği için gece avlanan yaratıklardır. Bu hayvan göze ihtiyaç duymadan istediği yere gidebilmektedir. Bu örnekler Allah'ın canlı ve cansız olmak üzere bütün varlıkları nizam ve hikmet içinde yarattığını yaptıklarında bir fayda bulunduğunu göstermektedir. Allah insanı da en güzel şekilde yaratmış ona akıl ve irade vererek diğer canlılardan üstün bir konuma getirmiştir, hatta insanı kendisine yeryüzünde halife olarak tayin etmiştir. İnsanda kendisine yüklenen bu sorumluğu akıl ve iradesini kullanarak en güzel şekilde yerine getirirse Allah nezdinde makamı yükselir.

1983 Mart "Samed Sırrı"[219] başlıklı yazıda; Allah'ın Esma-i Hüsna'sı içerisinde bulunan es-Samed isminin ilmi yönünden bahsedilmektedir. Sözlükte "bir şeye yönelmek" anlamındaki samd (sumûd) kökünden türeyen samed "ihtiyaçların giderilmesi için kendisine başvurulan kimse" demektir.[220] Dini terim olarak; Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmaması her şeyin O'na muhtaç olmasıdır. Yazıda Samed sırrı içerisinde mahlûkatın Allah'ın gücüne ne kadar ihtiyaç duyduğu ortaya konulmuştur. Allah'ın Samed ismi kâinatta canlı ve cansız olarak bulunan bütün mahlûkatı ihtiva eden ilahi bir güçtür. Bu konuda verilen örneklerden birisi şöyledir: İnsan vücudunda lenfosit denilen savaşçı hücreler vardır. Bunlar özel eğitimden geçirilmiş kendilerine hem en şiddetli zehirler verilmiş hem de normal dokuları tanıması için otuz bin şifre anahtarı verilmiş hücrelerdir. Her gün vücudun tüm hücrelerini kontrol ederek bir hücrenin kanserleşip kanserleşmediğini ararlar. Bulunca da hemen öldürürler. Biz farkında olmadan kanserden kurtulmuş oluruz. Fakat takdir-i ilahi onlara Samed sırrından bir an cereyanını kesti mi işte kanser hücresi yenilmez hale gelir.[221] Bu örnek Allah Samed ismi özelinde gücünün büyüklüğü vurgulanıştır.

1983 Nisan "Ahad Sırrı"[222] başlıklı yazıda; Allah'ın isimlerinden olan Ahad isminin ilmi yönünden bahsedilmektedir. Ahad kelimesi karşılığını İhlas suresi'nde bulmuştur. Bu surede Allah'ın tek oluşu; eşi, dengi, benzeri, zıddı bulunmayışı üzerinden anlatılmıştır. İhlas suresi, Ahad kavramı ile hem O'nun sonsuz ihtişamını dile getirir hem insan zekâsının

[218] el-Haşr 59/24.
[219] Haluk Nurbaki, "Samed Sırrı", *Diyanet Gazetesi* 289 (Mart 1983), 14.
[220] Bekir Topaloğlu, "Samed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: 2009), 36/68-69
[221] Haluk Nurbaki, "Samed Sırrı", *Diyanet Gazetesi* 289 (Mart 1983), 15.
[222] Haluk Nurbaki, "Ahad Sırrı", *Diyanet Gazetesi* 290 (Nisan 1983), 8.

sınırlarını sonsuzlaştırarak onda kaçınılmaz bir iman yüceliği, hamd etme hikmeti doğurur.[223]

Diyanet Gazetesi'nde Allah inancı başlığı içerisinde yer alan Allah'ın isimleri konusu el-Musavvir, es-Samed ve el-Ahad isimleri kapsamında ele alınmıştır. Bu konuda da gaye ve nizam delilinden hareketle Allah'ın yaratıcılığı anlatılmaya çalışılmıştır.

2.1.3. Diyanet Gazetesi'nde Kader ve Kazaya İman

Kader kelimesi pek çok anlamı ihtiva eder. Bunlardan en öne çıkanları; ölçü, miktar, hesaplama, takdir etme, kudret, hazırlama, kıyaslama, yaratma gibi anlamlardır.[224] Kaza kavramı da zengin bir mana hüviyetine sahiptir. Hüküm verme, yaratma, beyan etme, söz ve hareketle bir şeyi tamamlama bu anlamlardan bazılarıdır.[225] Ehl-i Sünnet anlayışı içerisinde yer alan mezheplerden Mâturîdîlik ile Eş'arîlik'in kader hakkındaki yaklaşımları ve görüşleri birbirinden farklıdır. Mâturîdîlik ile Eş'arîlik, sorumluluk doğuran insan fiillerinin ele alındığı kader ve kaza konusunu, aynı kelimeleri birbirlerinin yerine kullanarak tartışmışlardır. Nitekim Mâturîdîlik Allah'ın olacak şeyleri ezelde bilmesi ve takdir etmesini kader; bu takdirinin yeri ve zamanı geldiğinde yaratılmasını kaza olarak görmektedir. Eş'ârîlik ise Allah'ın ezelî hükmünü, yani bütün nesne ve olayların Levh-i Mahfûz'da veya küllî akılda topluca var olmasını kaza; bütün nesne ve olayların kazaya uygun olarak yaratılması ve dış âlemde gerçeklik kazanmasını kader şeklinde isimlendirip sistemleştirmiştir.[226] Hanefiler ve Mâturîdîlik bu iki kavramı meydana geliş sırasında göre kader ve kaza diye ifade ederken, Eş'arîler de kader ve kaza kavramları yer değiştirmiştir.[227]

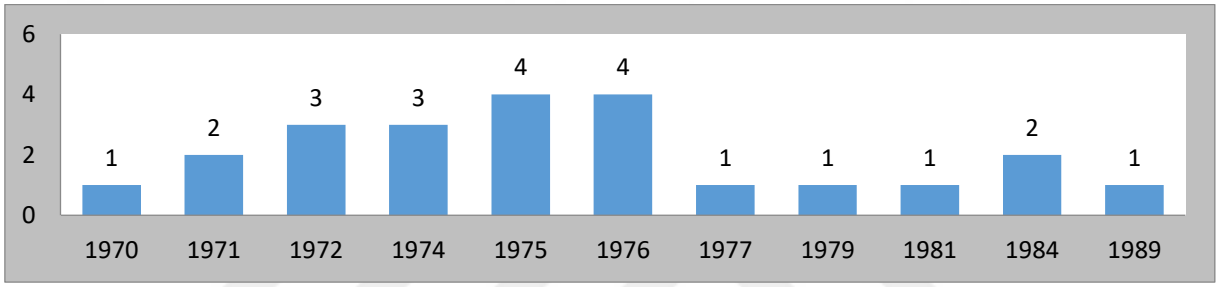
Kader, Allah'ın ilim ve irade sıfatları ile ilgili iken; kaza, Allah'ın kudret ve tekvin sıfatları ile ilgilidir.[228] Kader Allah'ın bilmesi ise kulun iradesinin mahiyeti nedir? Ehl-i Sünnet'e göre Allah tekvini, iradesi ile yaratır. Kul da Allah'ın kendisine verdiği sınırlar içerisinde herhangi bir baskı altında kalmaksızın seçimini yapar. Eş'arî ve Mâturîdîlik kulun iradesi konusunda ittifak halinde olmakla beraber Eş'arîler Allah'ın iradesine külli irade

---

[223] Haluk Nurbaki, "Ahad Sırrı", *Diyanet Gazetesi* 290 (Nisan 1983), 8.
[224] Ahmed b. Fâris, "kdr", *Mu'cemü makâyisi'l-luğa*, thk. Abdüselam Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 5/62 akt. Vechi Sönmez-Hilmi Karaağaç, *İslam İnânç Esasları,* 97.
[225] Cemâleddin İbn Mânzur, "kdy", *Lisânü'l- 'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir vd., (Kahire: Dârû'l-Meârif, ts.), 5/3665 akt. Vechi Sönmez-Hilmi Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 97.
[226] Cağfer Karadaş, "İman Konuları: Kader ve Kazaya İman", İslam'a Giriş (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 194-198; Abdullah Namlı, "Kazâ ve Kadere İman", ed. Vecdi Sönmez - Hilmi Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 98; Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/58; Metin Özdemir, *İslam İnanç Esasları* (Ankara: Bilay Yayınları, 2017), 195.
[227] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 97-98.
[228] Nesefi*, İslâm İnancının Temelleri Akaid*, 137.

demişlerdir. Mâturîdîler ise külli iradeyi de cüz'i iradeyi de kula hasretmişlerdir.[229] Nitekim "Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık"[230] ayeti evrende var olan düzenin Allah tarafından yaratıldığını vurgulamaktadır. Kader meselesinde temel sorun her şeye egemen olan Allah ile yaptıklarından sorumlu tutulan insan fiillerinin karşı karşıya konmasıdır.[231] Kader inancı noktasında ecel, rızık, tedbir-takdir ilişkisi, dua ve kader[232] konuları da tartışılmıştır.

Diyanet Gazetesi'nde kader ve kazaya iman konusu "tevekkül, kader inancı, rızık ve ecel meseleleri, hayır ve şer akidesi, sorumluluk, büyü" kavramları çerçevesinde taranmıştır. Gazete'de yapılan incelemeler neticesinde konu ile ilgili makalelerin 1968-1990 yılları arasında yer alış grafiği aşağıdaki gibidir:

Grafik 7. Kader ve kazaya iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere kader ve kazaya iman konulu yazı ve makalelere en fazla 1975 ve 1976 yıllarında dörder yazı ve makale olarak yer verilirken, 1972 ve 1974 yıllarında üçer, 1971 ve 1984 yıllarında ikişer, 1970, 1977, 1979, 1981, 1989 yıllarında bir yazı ve makale şeklinde, 1968-1990 yılları arasında toplam 23 yazı ve makaleye yer verilmiştir. 1968, 1969, 1973, 1978, 1980, 1982, 1983, 1985-1988, 1989 yıllarında konuya gazetede hiç yer verilmediği görülmektedir. Bu sayılarda yayınlanan kader ve kazaya iman konusu ile ilgili yazıları gösteren tabloda aşağıdaki gibidir:

[229] Saim Kılavuz, *İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş,* 145-146.
[230] el-Kamer 54/49.
[231] Fatma Bayraktar Karahan, *Dua ve Kader* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013), 82.
[232] Özdemir, *İslam İnanç Esasları,* 196-201.

Tablo 7. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde kader ve kazaya iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale	Yazar
1970	Aralık (2)	8	Amel-i Salih Sohbetleri	Tevekkül	Namık Yaz
1971	Şubat (2)	8	Amel-i Salih Sohbetleri	Mes'ûliyet	Mahir İz
1971	Temmuz (1)	12		Tevekkül Nedir? Ne Değildir?	Mehmet Akşit
1972	Mart (2)	3	Hadislerin Işığında	Başlık yok. Muhteva: Kader İnancı	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1972	Nisan(1)	3	Hadislerin Işığında	Başlık yok. Muhteva: Kader İnancı	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1972	Kasım (1)	3	Hadislerin Işığında	Tevekkül	Doç. Dr. Talât Koçyiğit
1974	Şubat (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	İslâm'da Tevekkül ve Manası	Ali Himmet Berki
1974	Haziran (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Büyü	Doç. Dr. Süleyman Ateş
1974	Ekim (2)	6		Mustafa Sabri Efendi'nin Kader İnancı Üzerine Bir Tartışma	Hayreddin Karaman
1975	Temmuz (1)	8		İslâm'da Hayır ve Şer Akîdesi	Dr. Ali Arslan Aydın
1975	Temmuz (2)	4		Rızık ve Ecel Meseleleri	Dr. Ali Arslan Aydın
1975	Eylül (1)	4		İslâm'da Tevekkül Anlayışı 1	Dr. Ali Arslan Aydın
1975	Eylül (2)	4		İslâm'da Tevekkül Anlayışı 2	Dr. Ali Arslan Aydın
1976	Şubat (1)	1	Başyazı	Tevekkül	Dr. Lütfi Doğan
1976	Kasım (1)	8		Tevekkül	Ali Serter
1976	Aralık (2)	1	Başyazı	Kaderin Dışında Kalan Hiçbir Şey Yoktur	Doç. Dr. Süleyman Ateş
1977	Şubat (1)	10		İnsan ve Tesadüf	Tahsin Çalışır

Tablo 7 (devam).

1977	Nisan (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Sorumluluğun Önemi ve İnsana Kazandırdıkları	Necati Kavut
1979	Ekim (2)	3	Bir Hadis	Tevekkülün Önemi	Mustafa Karmış
1981	Aralık	10		Bir Ayet ve Kur'an Mucizesi	İsmail Mutlu
1984	Şubat	8	Kâinatı Seyrederken	Kaderin Bilimsel Hikmetleri	Dr. Haluk Nurbaki
1984	Haziran	10		Kadir Gecesi ve Alın Yazısı	Recep Akakuş
1989	Ekim	8	Gurbet Köşesi	Alın Yazısı	Abdullah Sevinç

Grafiğe bakıldığında kader bahsinin Kelâm ve Mezhepler Tarihi ilimlerinde en çok tartışılan konulardan biri olması hasebiyle Gazete'de daha çok yer verilmesi beklenirken yeterince yer verilmediği görülmektedir. Kader ve kazaya iman konusuyla ilgili yazılan makale ve yazıların genel muhtevasına baktığımızda; tevekkül, kader inancı, sorumluluk, rızık ve ecel, hayır ve şer, sorumluluk konularından bahsedilmektedir.

1972 Mart/2 sayısının Hadislerin Işığında[233] köşesinde başlıksız olarak yazılan ama muhtevası kader inancı olan yazıda; Kaderiyye mezhebinin kader inancı konusundaki görüşlerinden bahsedilmektedir. Kaderi inkâr eden ve Müslümanlar arasında bu görüşlerini yaymaya çalışan sonrasında bunu prensip haline getiren ve bu görüşünden dolayı Kaderiyye olarak isimlendirilen mezhep aslında kaderi reddederken herhangi bir delil ortaya koymamıştır. Çünkü kaderi inkâr eden herhangi bir ayet ve hadis bulunmamaktadır. Bilakis Kur'an ve Sünnet'te kaderin var olduğunu ispat eden pek çok ayet ve hadis mevcuttur. Kaderiyyeciler görüşlerinin bu ayet ve hadislere ters düşmesinden ötürü ayet ve hadislerin görüş ve akıllarına aykırı olduklarını iddia etmiş ve bunları tahrif etme yoluna başvurmuşlardır. Ayetleri reddedemedikleri için bunlara ters mana vermekle yetinmişlerdir. Hadisleri ise Allah'ın kelamı olmadıkları için kolayca reddetmişler, bunları reddederken de prensip olarak ahad haberlerin dinde delil olarak kullanılamayacağı görüşünü savunmuşlardır. Dolayısıyla kaderle ilgili rivayetlerin hep ahad haber cinsinden olup bunların kaderin ispatında delil olarak kullanılamayacağını ileri sürmüşlerdir. Kaderiyye mezhebinin kader konusundaki iddiaları asılsızdır. Kaderin varlığının ispatı hususunda Hz.

[233] Talat Koçyiğit, başlık yok. Muhteva: Kader İnancı, *Diyanet Gazetesi* 39 (15 Mart 1972), 3.

Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen "Şüphesiz sizden birinizin oluşumu annesinin karnında kırk günde toplanır. Sonra benzer bir süre asılı hâlde (embriyo) olur. Sonra benzer bir süre bir parça çiğnenmiş et hâline gelir. Sonra melek gönderilir ve kendisine ruh üfürülür. Meleğe dört kelime; rızkını, ecelini, amelini ve şakî (bedbaht) yahut saîd (mutlu) olacağını yazması emredilir. Kendinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki sizden biriniz cennetliklerin yaptığını yapar, hatta cennetle arasında bir arşından başka mesafe kalmamışken kitap (kader) onu geçer ve cehennemliklerin yaptığını yapar da cehenneme girer. Ve yine sizden biriniz cehennemliklerin yaptığını yapar, hatta cehennemle arasında bir arşından fazla mesafe kalmamışken kitap (kader) onu geçer de cennetliklerin yaptığını yapar ve cennete girer."[234] hadisi mühim delillerden biridir.

Kader ve kazaya iman konusunda Gazete'de yer alan yazıların yoğun olarak kaderle yakından ilişkili kavramlardan biri olan tevekkül hakkında kaleme alındığı görülmektedir. Mesela 1970 (Aralık/2) sayısında "Tevekkül"[235], 1971 (Temmuz/1) sayısında "Tevekkül Nedir? Ne Değildir?"[236], 1972 (Kasım/1) sayısında "Tevekkül"[237], 1974 (Şubat/2) sayısında "İslâm'da Tevekkül ve Manası"[238], 1976 (Şubat/1) sayısında "Tevekkül"[239], 1976 (Kasım/1) sayısında "Tevekkül"[240], 1979 (Ekim/2) sayısında "Tevekkülün Önemi"[241] başlıklı yazılarda; tevekkülün tanımı ve doğru tevekkül anlayışından bahsedilmektedir. Tevekkül; bir iş için her türlü çaba ve gayretin gösterilip, sebeplere bağlanarak netice için Allah'a dua etmek, O'na sığınmak ve güvenmektir. Tevekkül kavramı zaman içerisinde tembellik yapıp, sebeplere yapışmadan yalnızca Allah güvenmek ve her şeyi O'ndan beklemek olarak anlaşılmıştır. Bu anlayış yanlıştır. İslâm'daki doğru tevekkül anlayışı ayet ve hadislerde anlatılmıştır. Nitekim "İş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever."[242] ayeti ve "Bir adam, "Ey Allah'ın Resûlü! Devemi bağlayıp da mı Allah'a tevekkül edeyim, yoksa bağlamadan mı tevekkül edeyim?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.), *"Önce onu bağla, sonra Allah'a tevekkül et!"* buyurdu."[243] hadisi doğru tevekkül anlayışının tembellik ve atalet içerisinde olmayıp, çaba, gayret, azim, istişare ve sebeplere yapışma sonucu Allah'a dayanıp sığınarak neticenin O'na bırakılması olduğunu

[234] Müslim, "Kader", 1.
[235] Namık Yaz, "Tevekkül ve Kanaat", *Diyanet Gazetesi* 10 (30 Aralık 1970), 8.
[236] Mehmet Akşit, "Tevekkül Nedir? Ne Değildir?", *Diyanet Gazetesi* 10 (15 Temmuz 1971), 12.
[237] Tayyar Altıkulaç, "Tevekkül", *Diyanet Gazetesi* 54 (1 Kasım 1972), 3.
[238] Ali Himmet Berki, "İslâm'da Tevekkül ve Manası", *Diyanet Gazetesi* 86 (15 Şubat 1974), 2.
[239] Lütfi Doğan, "Tevekkül", *Diyanet Gazetesi* 134 (1 Şubat 1976), 1.
[240] Ali Serter, "Tevekkül", *Diyanet Gazetesi* 152 (1 Kasım 1976), 8.
[241] Mustafa Karmış, "Tevekkülün Önemi", *Diyanet Gazetesi* 223 (15 Ekim 1979), 3.
[242] Âl-i İmrân 3/159.
[243] Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 60

göstermektedir. 1976 (Şubat/1) sayısında "Tevekkül" başlıklı yazısında Ali Himmet Berki tevekkülün hakiki manasını Mehmet Akif'in şu veciz sözlerine yer vererek ifade etmektedir:

Allah'a dayandım diye sen çıkma yataktan
Mânayı tevekkül bu mudur hey gidi nadan
Ecdadını zannetme, asırlarca uyurdu
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu
Uç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şahit
Dinlenmedi bir gün o büyük nesli mücahit
Alemde "tevekkül" demek olsaydı "Atâlet"
Mirası diyanetle yaşar mıydı bu millet
Çoktan kürenin meş'ali tevhidi sönerdi
Kur'an duramaz, nezdi ilâhiye dönerdi.[244]

İslâm'daki tevekkül anlayışının nasıl olması gerektiği noktasında; "Eğer siz Allah'a gerçekten güvenip tevekkül edebilseydiniz, kuşları rızıklandırdığı gibi sizi de mutlaka rızıklandırırdı: Kuşlar sabah karınları açlıktan çökmüş olarak yuvalarından çıkarlar, akşam karınları doyup şişmiş olarak evlerine dönerler."[245] hadisi güzel bir örnektir. Hadiste kuşların yuvalarında beklemeyip erken vakitlerde rızık için yola düştükleri ve bu çaba sonucunda kendilerine bol rızık verildiği ifade edilerek doğru tevekkül anlayışı kuşlar üzerinden anlatılmıştır.

1975 (Eylül/1-2) sayılarında "İslâm'da Tevekkül Anlayışı"[246] başlıklı yazılarda; İslâm'daki tevekkül anlayışından bahsedilmiştir. Tevekkül imandan bir parça olup insanı Allah'a yaklaştıran takva derecelerinden biridir. İnsanın Allah katındaki makamını yükseltir. Allah tevekkül sahibi kullarını sever ve onlara her daim yardımcı olur. İslâm'ın esasını oluşturan tevhid inancının; iman ve Allah'ın merhamet ve rahmetinin, ihsan ve lütfunun sonsuz olduğuna iman olmak üzere iman bakımından iki esası bulunmaktadır. Tevekkül için kuvvetli iman ve kalp lazımdır. Kalbe yerleşen tevekkül şüphe ve korkuyu ortadan kaldırır. Doğru tevekkül ilim ve hal ile yapılır. Tevekkül sebeplere mani değildir. Bilakis sebeplere sarılıp gerekli tedbirlerin alınmasıyla neticenin Allah'a bırakılmasıdır. Tevekkülün peygamberlerin tevekkülü, ariflerin tevekkülü, âlimlerin tevekkülü ve takva sahiplerinin tevekkülü olmak üzere dereceleri vardır.

[244] Ersoy, *Safahat,* 392.
[245] İbn Mace, "Zühd", 14.
[246] Ali Arslan Aydın, "İslâm'da Tevekkül Anlayışı 1-2", *Diyanet Gazetesi* 124-125 (1-15 Eylül 1975), 4.

1975 (Temmuz/2) sayısında "İslâm'da Hayır ve Şer Akidesi"[247] başlıklı yazıda; Ehl-i Sünnet anlayışına göre hayır ve şer akidesi anlatılmıştır. Kur'an'ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde hayır ve şer konusunun mana ve mahiyeti üzerinde durulmayıp Müslümanların hayrı emredip şerden kaçınmaları gerektiği, hayır ve şer yolları, hayır ve şerrin kapsamı açıklanmıştır. İslâm'a göre bu dünyada hayır ve şer bulunmaktadır. İyiliği emredip kötülükten sakındırmak olan emr-i bi'l ma'rûf nehy-i ani'l münkerde bulunan maruf kelimesi aklın bilip hak gördüğü her türlü hayır, iyilik ve güzelliği, münker kelimesi ise aklın bilip hak gördüğü her türlü şer, kötülük ve çirkinliği temsil eder. Hayır ve şer Allah tarafından irade edilip yaratılır. Şerrin Allah tarafından irade edilip yaratılması onun hak ve gerçek olmasını gerektirmez. Şer zât, fiil, sıfat hususlarında Allah'a izafe olunamaz. Şerre Allah'ın rızası yoktur. Şer insanın kendi ihtiyar ve iradesiyle kesbedilir. Şerri kesbetmek kötü ve çirkindir. Ancak Allah'ın şerri yaratması hikmetinin gereği olduğu için kötü ve çirkin değildir. Allah şerri yarattığı gibi ondan korunma yollarını da bildirmiş ve insana ondan korunabilme gücü vermiştir. Bu yüzden şer işlemek ceza gerektirir.

1975 (Temmuz/2) sayısının "Rızık ve Ecel Meseleleri"[248] başlıklı yazısında; rızık ve ecel konularından bahsedilmiştir. Rızık; canlılara yiyip içmek ve faydalanması için verilen her şeydir. Rızık Allah'ın tekvin sıfatına râci olup Allah tarafından Rezzak ismiyle verilir. Helal ve haram her şey rızıktır. Ancak Allah'ın insanın haram kazanmasına rızası yoktur. Herkes kendi rızkını yer ve kimse başka birisinin rızkını yiyemez. Rızık Allah tarafından belirlenmiştir.[249]

Ecel; hayatın son bulmasıdır. Her canlının ve toplumun eceli vardır. Ecel vakti bellidir. Bu yüzden ne öne alınabilir ne de ertelenebilir. Ecel ezelde tayin edildiği için maktulde eceliyle ölür. Katilde işlediği kötü fiilden ötürü hesaba çekilip cezalandırılır.[250]

1977 (Nisan/1) sayısının "Sorumluluğun Önemi ve İnsana Kazandırdıkları"[251] başlıklı yazısında; sorumluluk anlatılmıştır. Allah insanı akıl ve irade sahibi olarak yaratmış olup onu davranışlarında özgür bırakmıştır. İnsan cüz'i iradesiyle davranışlarını özgür olarak gerçekleştirir. İnsanın davranışlarında özgür olması ona bazı sorumluklar yükler. Dolayısıyla hür iradesiyle iyi veya kötüyü tercih edip yaptığı her iş ve davranıştan sorumludur ve bunun neticesinde ödül veya ceza olarak karşılık bulur. Sorumluluk

[247] Ali Arslan Aydın, "İslâm'da Hayır ve Şer Akidesi", *Diyanet Gazetesi* 120 (1 Temmuz 1975), 8.
[248] Ali Arslan Aydın, "Rızık ve Ecel Meseleleri", *Diyanet Gazetesi* 121 (15 Temmuz 1975), 4.
[249] Konuyla alakalı Kelam ve Mezhepler Tarihi'ndeki tartışmaların detayı hakkında bk. Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 114-115; bk. Sabuni, *el- Bidâye fi Usuli'd-Din,* çev. Bekir Topaloğlu.
[250] Konuyla alakalı Kelam ve Mezhepler Tarihi'ndeki tartışmaların detayı hakkında bk Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 115-116; bk. Matûrîdî, *Kitabu't Tevhid,* çev. Bekir Topaloğlu, 543-544.
[251] Necati Kavut, "Sorumluluğun Önemi ve İnsana Kazandırdıkları", *Diyanet Gazetesi* 162 (1 Nisan 1977), 2.

umumidir. Peygamberler dahil hiç kimse sorumluluktan kurtulamayacaktır ve herkes işledikleri fiillerden ötürü hesaba çekilecektir.

Diyanet Gazetesi'nde kader ve kaza inancı konusunun; kader inancı konusu hariç (Kaderiyye mezhebinin kader inancına dair görüşlerinden bahsedildiği için), kaderle ilişkili olan tevekkül, rızık, sorumluluk, hayır ve şer, ecel kavramları çerçevesinde ve daha çok Mâturîdî geleneğin görüşleri ekseninde ele alındığı görülmektedir.

2.2. Nübüvvet

Peygamberlere iman Allah inancının şartlarından birisidir. Allah ile insanlar arasındaki iletişim, onlara emir ve yasakların bildirilmesi peygamberler vasıtasıyla gerçekleşir. Nübüvvet, peygamberlik bahsi kelam ilminin sem'iyyat kısmında ele alınmaktadır.[252] Allah vergisi nübüvvet ve vahyi birbirinden ayırmak mümkün değildir. Nübüvvet olmadan vahiy, vahiy olmadan nübüvvet olmaz. Nübüvvetin temelini vahiy oluşturur. Bu nedenle Allah'ın peygamberlerine vahyetmesi nübüvvet inancının ispatı için bir delildir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm gibi ilahi dinlerde görülmeyen varlıklara inanmak kadar, Allah'ın gönderdiği peygamberlere (nübüvvet) inanmak da önemlidir. Çünkü nübüvvet, ilahi dinlerin diğer beşeri dinlerden farkını ortaya koyan ayırt edici bir özelliktir. Nübüvveti önemli kılan diğer bir husus ise dinin temel inanç, ibadet ve ahlak esaslarının bilinip kabul edilmesinin sadece bu müessese vasıtasıyla mümkün olmasıdır. Çünkü insan aklı bu temel hususları idrak etmede yetersizdir. Allah aklın bu acizliği nedeniyle ve merhameti gereği emir ve yasaklarını bildirmesi ve insanların sorumluluklarından haberdar edilmesi için peygamberler göndermiştir. Bundan dolayı din ve dini hayatın nübüvvet ile başladığı söylenebilir. Dolayısıyla dinin yeryüzünde kurumsallaşması nübüvvet ile gerçekleştirilmiştir.[253]

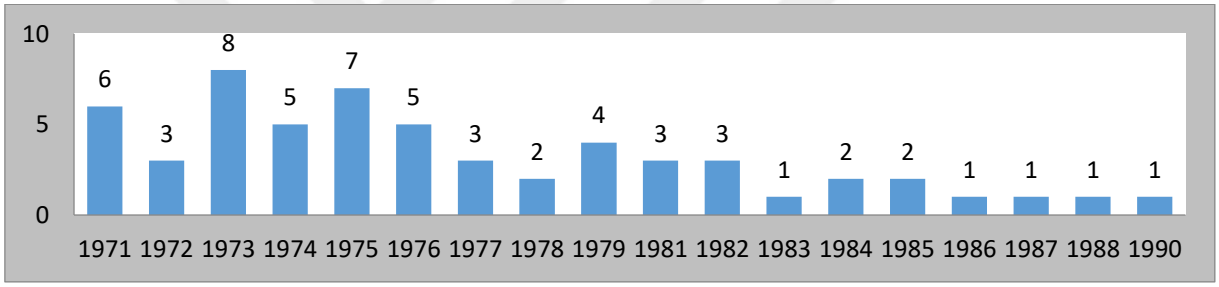
Nübüvvet konusunun muhtevasını; peygamberler, peygamberlerin sıfatları, görevleri ve fiilleri, peygamberlere indirilen kutsal kitaplar hakkındaki bilgiler oluşturmaktadır. Bundan ötürü bu başlık altında imanın esaslarından olan peygamberlere ve kitaplara iman konuları ele alınacaktır.

[252] Gölcük-Toprak, *Kelam*, 305.
[253] Evkuran, *Sistematik Kelam*, 207.

2.2.1. Diyanet Gazetesi'nde Peygamberlere İman

Peygamberlere iman konusu Gazete'de ele alınan iman esaslarından bir diğeridir. "Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyenler, "Bir kısmına inanırız ama bir kısmına inanmayız" diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu, işte gerçek kâfirler bunlardır ve biz kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."[254] ayeti peygamberlere imanın farz olduğunu göstermektedir.

Diyanet Gazetesi peygamberlere iman konusunda "peygamberlik makamı, Hz. Muhammed, peygamberlere olan ihtiyaç, İsrâ ve Miraç mucizesi" konuları göz önünde bulundurularak taranmıştır. Gazete'de konuya; "Din Bilgisi, Kur'an-ı Kerim'den Öğütler, Hutbe, Başyazı" köşelerinde yer verilmiştir. Gazete'de yapılan incelemeler neticesinde konuyla alakalı yazılan yazı ve makalelerin 1968-1990 yılları arasında yer alış şekli aşağıda bulunan grafikteki gibidir:

Grafik 8. Peygamberlere iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere peygamberlere iman konusuyla ilgili kaleme alınan yazı ve makalelere en fazla sekiz yazı ve makale ile 1973 yılında yer verilmiştir. 1975 yılında yedi 1971 yılında altı, 1974 ve 1976 yıllarında beşer, 1979 yılında dört, 1972, 1977, 1981, 1982 yıllarında üçer, 1978, 1984, 1985 yıllarında ikişer, 1983, 1986-1990 yıllarında ise bir yazı ve makale şeklinde 1968-1990 yılları arasında toplam 58 yazı ve makaleye yer verilmiştir. 1968, 1969, 1970 yıllarında konuya gazetede hiç yer verilmediği görülmektedir. Bu sayılarda yayımlanan peygamberlere iman konusu ile ilgili yazıları gösteren tabloda aşağıdaki gibidir:

[254] en-Nisâ 4/150-151.

Tablo 8. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde peygamberlere iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale	Yazar
1971	Şubat (2)	4	Din Bilgisi (İman)	Peygamberlere İman	Dr. Süleyman Ateş
1971	Mart (1)	4	Din Bilgisi (İman)	Peygamberlerin Sayısı	Dr. Süleyman Ateş
1971	Mart (2)	4	Din Bilgisi (İman)	Peygamberlerin Sıfatları	Dr. Süleyman Ateş
1971	Nisan (1)	12	Din Bilgisi (İman)	Peygamberlerin Sıfatları	Dr. Süleyman Ateş
1971	Nisan (2)	12	Din Bilgisi (İman)	Peygamberlere Olan İhtiyaç	Dr. Süleyman Ateş
1971	Eylül (1)	6		İsrâ ve Miraç Mucizesi	Abdullah Özbey
1972	Mart (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Peygamber de Bir İnsandı	Doç. Dr. İsmail Cerrahoğlu
1972	Nisan (2)	1		O'nu Sevmek	Tayyar Altıkulaç
1972	Nisan (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Örnek İnsan	Doç. Dr. İsmail Cerrahoğlu
1973	Şubat (2)	7		Hz. Muhammed, Hz. İsa Tarafından Önceden Haber Verilmiştir	Yazan: Virginia Gülver çev. Mustafa Doğan
1973	Nisan (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Kur'an ve Hz. Muhammed	Yazan yok
1973	Nisan (2)	7		Peygamberimiz Hz. Muhammed	Der. İbrahim Ural
1973	Temmuz (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Kur'an'da Son Peygamberlik	Çev. M. Saim Yeprem
1973	Ağustos (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Doğrulukta Israr	M. Saim Yeprem
1973	Ağustos (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Hazreti Peygamber'in İrşad Hayatı	Bekir Topaloğlu
1973	Ağustos (2)	5	Minberden Sesleniş	Miraç Mucizesi ve Getirdikleri	İbrahim Özdemir
1973	Eylül (2)	8		O'nun Yolunda	Taner Gücü
1974	Temmuz (1)	5	Minberden Sesleniş	Hz. Peygamberi Unutmamak	Taner Gücü
1974	Ağustos (1)	5	Minberden Sesleniş	Miraç	Yazanı yok
1974	Ağustos (2)	5		Miraç	Dr. Lütfi Doğan
1974	Ağustos (3)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Kerâmet	Doç. Süleyman Ateş

Tablo 8 (devam).

1974	Aralık (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Son Peygamber Hz. Muhammed Aleyhisselâm	Doç. Süleyman Ateş
1975	Ocak (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Hakkı Gizlemek	Doç. Süleyman Ateş
1975	Mart (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Kur'an'a Göre Hz. Muhammed Aleyhisselâm	Doç. Süleyman Ateş
1975	Mart (2)	7		Hz. Muhammed ve Peygamberler Arasındaki Üstün Mevkii	Dr. Ali Arslan Aydın
1975	Mart (2)	10		Peygamberimizin İrşad Metodu ve Örnek Ahlakı	Osman Keskioğlu
1975	Temmuz (2)	6		Peygamberler ve İnsanlar	Mehmet Bahsi
1975	Ağustos (2)	3	Hadislerle Gerçekler	Peygambere Bağlı Olmanın Gereği	İ. Lütfi Çakan
1975	Ağustos (2)	7	Dış Basından Seçmeler	Batılıların Görüşüyle Hz. Muhammed	Journal De Geneve
1976	Mart (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Peygamberlerin En Üstünü	Doç. Süleyman Ateş
1976	Mart (1)	12		Hz. Muhammed Bütün İnsanlığın Peygamberidir	Seyfettin Yazıcı
1976	Mart (2)	6		O'nu Anmak ve Anlamak	Yakup Üstün
1976	Temmuz (2)	5	Hutbe	Miraç Kandili	Gürcan Ümitkan
1976	Şubat (2)	8		Allah Rasulü'nün Hayatında Din ve Dünya	
1977	Mayıs (2)	3	Hadislerin Işığında	Peygamberimizin İrşad Metodu ve Örnek Ahlakı	Osman Keskioğlu
1977	Temmuz (1)	1	Başyazı	İsrâ ve Miraç	Doç. Dr. Süleyman Ateş
1977	Temmuz (1)	4	Hutbe	İsrâ ve Miraç Mucizesi	Mustafa Arslan
1978	Temmuz (1)	1	Başyazı	Miraç	Lütfi Şentürk
1978	Temmuz(1)	5	Hutbe	Miraç Kandili	Ramazan Ayvalılı
1979	Mayıs (1)	3	Bir Hadis	Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Yolu	A. Hamdi Ertekin

Tablo 8 (devam).

1979	Haziran (2)	1	Başyazı	Miraç Gecesi	Lütfi Şentürk
1979	Haziran (2)	7	Hutbe	Miraç	Ahmet Efe
1979	Aralık (1)	3	Bir Hadis	Bir Başka Sevgi Resûlullah Sevgisi	Dr. Mücteba Uğur
1981	Şubat (1)	2	Bir Ayet Bir Yorum	Kur'an'da ve Hadiste Hz. Peygamber'in İsimleri	Hüseyin Erdoğan
1981	Mayıs	11	Hutbe	Miraç	Diyanet
1981	Haziran (1)	6		Miracın Metafizik Tahlili	Kemal Cengiz
1982	Mayıs	4	İrşad	Peygamberimiz Hz. Muhammed'in İrşad ve Davet Usulü	Abdullah Özbey
1982	Mayıs	6	Hutbe	İsrâ ve Miraç	Diyanet
1982	Temmuz	4		Peygamberimizin Üstün Şahsiyeti	Abdullah Özbey
1983	Mayıs	14	Hutbe	Miraç Mucizesi	Ömer Özder
1984	Mart	15		Kur'an-ı Kerim Peygamberimizin (a.s.)'in En Büyük Mucizesidir	Yusuf Ziya
1984	Nisan	13	Hutbe	İsrâ ve Miraç	M. Nuri Yılmaz
1985	Nisan	3		Hz. Peygamber'in Mucizelerinden İsrâ ve Miraç	Recep Akakuş
1985	Nisan		Hutbe	Miraç	Rüstem Beşler
1986	Nisan		Hutbe	İsrâ ve Miraç	Dursun Dede
1987	Mart		Hutbe	İsrâ ve Miraç Mucizesi	Bayram Altan
1988	Şubat		Hutbe	İsrâ ve Miraç	Halil Altuntaş
1990	Aralık		Hutbe	Resûlullah (s.a.v)'nin Kur'an'daki Yeri	Nihat Hatipoğlu

Yukarıda da ifade edildiği üzere nübüvvet bahsi içerisinde peygamberler, peygamberlerin sıfatları, görevleri ve fiilleri peygamberlere indirilen kutsal kitaplar hakkındaki bilgiler ele alınmıştır. Gazete'de yapılan taramalar neticesinde peygamberlik bahsi altında daha çok peygamberlik makamı, Hz. Muhammed, İsrâ ve Miraç konularının ele alındığı görülmektedir.

1971 (Şubat/1) sayısının " Peygamberlere İman"[255] , 1971 (Mart/1) sayısının "Peygamberlerin Sayısı"[256], 1972 (Mart/2) sayısının "Peygamberlerin Sıfatları"[257], 1971 (Nisan/2) sayısının "Peygamberlere Olan İhtiyaç"[258] başlıklı yazılarında; Allah'ın emir ve yasaklarını bildirmek amacıyla insanlar arasından seçtiği elçilere peygamber denir. Peygamberlerin peygamberliklerini ispatlamak için Allah onların elinde mucizeler yaratmıştır. Peygamberlik makamı Hz. Adem'le başlayıp Hz. Muhammed (s.a.v.)'le son bulmuştur. Peygamberlerin sayısı yalnızca Allah tarafından bilinmektedir. Kur'an'da ise 25 peygamberin ismine yer verilmiştir. Kur'an'da ismi geçen Lokman, Üzeyir ve Zülkarneyn'in ise peygamber olup olmadıkları bilinmemektedir. Peygamberler arasında büyük cefalara katlanıp bunlar karşısında sabır gösteren, sayıları 12[259] olan ve ülü'l-azm olarak isimlendirilen peygamberler vardır. Peygamberler sıdk (doğru sözlü olup asla yalan söylememeleri), emanet (güvenilir olmaları), fetanet (akıllı ve zeki olmaları), ismet (günah işlememeleri) ve tebliğ (Allah'tan aldıkları emirleri noksansız bir şekilde insanlara ulaştırmaları) sıfatlarına sahiptirler. Allah'ın kullarından istediği ibadetlerin nasıl gerçekleştirileceği, emir ve yasaklarının insanlara ulaştırılması ve insan aklının iyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı ayırt etmede, insan ilişkilerinin tanzim edilmesinde yetersiz kalması peygamberlere olan ihtiyacı göstermektedir.

1975 (Temmuz/2) sayısının "Peygamberler ve İnsanlar"[260] başlıklı yazısında; peygamberlerin insanlığa örnek ve rehber bir insan olarak gönderildiğinden bahsedilmektedir. İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'in Kur'an-ı Kerim'e göre biri cennette öbürü dünyada olmak üzere iki safhalı hayatı olup bu durum onu diğer peygamberlerden ayıran özelliklerden biridir. Hz. Adem'le başlayan peygamberlik görevinde bütün peygamberler görünüşte farklılıklar olmasına rağmen insanlara hep aynı özü yani tevhid inancını anlatmışlardır. Peygamberler aynı esaslardan bahsettikleri için bize örnek ve rehber olmuşlardır. Peygamberlerin beşeri ve nebevi olmak üzere 2 yönleri vardır. Sahip oldukları beşeri yön hem insanların onlarla kolay iletişim kurup yakınlaşmalarını ve

[255] Süleyman Ateş, "Peygamberlere İman", *Diyanet Gazetesi* 14 (28 Şubat 1971), 4.
[256] Süleyman Ateş, "Peygamberlerin Sayısı", *Diyanet Gazetesi* 15 (15 Mart 1971), 4.
[257] Süleyman Ateş, "Peygamberlerin Sıfatları", *Diyanet Gazetesi* 16 (30 Mart 1971), 4.
[258] Süleyman Ateş, "Peygamberlere Olan İhtiyaç", *Diyanet Gazetesi* 18 (30 Nisan 1971), 12.
[259] Süleyman Ateş "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri" isimli eserinde farklı rivayetlere işaret etmekle birlikte (Ülü'l azm peygamberleri Nûh, Hûd, Salih, Lût, Şuayb, Mûsa ve Eyyûb olarak kabul edenler) Nûh, İbrahim, Mûsa, İsa ve Muhammed olmak üzere ülü'l azm peygamberlerin sayısını 5 olarak zikretmiştir. Bk. Süleyman Ateş, *"Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 12/392. Dolayısıyla buradaki 12 rakamının baskı hatasından kaynaklandığı düşünülmektedir.
[260] Mehmet Bahsi, "Peygamberler ve İnsanlar", *Diyanet Gazetesi* 121 (15 Temmuz 1975), 6.

ortak bir yaşantıyı benimseyip birlikte hareket etmelerini kolaylaştırmış hem de Allah'a yakınlaşmalarına vesile olmuştur.

Gazete'de peygamberlere iman konusu çerçevesinde üzerinde sıkça durulan konulardan biri Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'le ilgili kaleme alınan yazıların muhtevasına baktığımızda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in üstün ahlakı, Kur'an-ı Kerim'deki yeri, son peygamber oluşu, irşad metodu ve davet yöntemi anlatılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine peygamberlik görevi verilmeden öncede üstün bir ahlaka sahiptir. O, bu üstün ahlakından ötürü yaşadığı toplumda el-Emin olarak anılmıştır. Peygamberlik göreviyle birlikte ismet sıfatı onun en büyük vasfıdır. Kur'an-ı Kerim sahip olduğu bu üstün ahlak sebebiyle O'nu Üsve-i Hasene yani en güzel örnek olarak isimlendirmiştir. Sahip olduğu üstün ahlakı irşad görevinde O'na büyük katkı sağlamıştır. Kur'an-ı Kerim'de; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in son peygamber olduğu ve tüm insanlığa gönderildiği, yüce bir ahlak üzere olduğu, insanları müjdeleyici ve uyarıcı göreviyle görevlendirildiği, alemlere rahmet olduğu, Allah'tan aldığı vahiyleri değiştirmeden insanlarla paylaştığı, kendiliğinden konuşmayıp vahiyle konuştuğu, Hz. Adem'le başlayan peygamberlik makamının "Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat O, Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur."[261] ayetinde de ifade edildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'le son bulduğu ve O'ndan sonra peygamber gelmeyeceği, Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği dinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'le kemale erip tamamlandığı bildirilmektedir. Diğer peygamberler içerisinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatı detaylı, açık ve net bir şekilde bilinmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine verilen peygamberlik görevini tebliğ ve irşad ederken hikmet dairesi çerçevesinde nasihat yöntemini kullanmıştır. Nasihatte bulunurken tatlı bir dil ve yumuşak bir üslup içerisinde olmuştur. İnsanların hep hayrı için çalışmış, sahip olduğu doğruluk, dürüstlük, yumuşak huyluluk, güzel muamele, insanlarla iyi münasebet kurma gibi erdemler O'nun irşad görevinde başarıya ulaşmasına yardımcı olmuştur.

1973 (Ağustos/2) sayısının "Hz. Peygamber'in İrşad Hayatı"[262] başlıklı yazısında; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in irşad hayatından bahsedilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in 13 yılı Mekke'de 10 yılı Medine'de geçen 23 yıllık nübüvvet hayatında gönülleri fethederek orada yaktığı iman ateşinin onun ahirete irtihal edişinden sonrada artarak devam etmesindeki başarısının yani irşad hayatındaki başarısının temeli; samimiyet, basiret ve tefekküre dayanması, devamlı çalışması ve davet metodunu benimsemesi olmak üzere 4 ana etmenden

[261] el-Ahzâb 33/40.
[262] Bekir Topaloğlu, "Hz. Peygamber'in İrşad Hayatı", *Diyanet Gazetesi* 74 (15 Ağustos 1973), 2.

oluşmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) peygamberliği sırasında karşılaştığı sıkıntı, eziyet ve cefalar karşısında samimi ve kararlı davranmış, pes etmeyip sürekli İslâm için çalışmış ve insanlara İslâm'ı güzel sözle anlatarak onların gönüllerini fethetmiştir.

1974 (Ağustos/3) sayısının "Kerâmet"[263] başlıklı yazısında; keramet kavramı üzerinde durulmuştur. Kerâmet; Allah'ın kitabına ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetine itaat eden, salih amel işleyen, günahtan kaçınan, mümin veli kullar elinde meydana gelen olağanüstü olaylardır. Aslında mucize ve kerâmet aynı şey olup, sıradan insanlar bunları gerçekleştiremediği için mucize sayılmışlardır. Mucizenin sadece peygamberler elinde vuku bulacağı gerekçesiyle kerâmeti inkâr eden Mutezile ve onun yolundan gidenlerin aksine kerâmet hak olup, ayet ve hadislerle sabittir. Kerâmetin hak olduğu hususunda "Zekeriyya onun bulunduğu yere mabeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve Ey Meryem! Bu sana nerden?" diye sorar, o da "Allah tarafından" cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir."[264] ayeti delillerden biridir. Kerâmet ile mucize arasındaki fark; peygamberlerin mucizeyi göstermeleri gerektiği; aksi takdirde Allah'a isyan etmiş oldukları, çünkü mucizenin peygamberlik iddiasını ispat için delil olduğu, velinin ise kerâmetini gizlemesinin makbul olup veliliğini ispat için kerâmet göstermeye kalkışamayacağı, irşad maksadıyla kerâmet gösterilebileceği, dünyalık menfaat için kerâmet göstermenin Allah'a isyan etmek olduğudur.

Gazete'de peygamberlere iman konusuyla ilgili 58 yazı ve makalenin 21 tanesinin İsrâ ve Miraç başlıklı olduğu görülmektedir. İsrâ ve Miraç hadisesi peygamberimizin mucizelerinden bir tanesidir. Bu mucize ayet, hadis ve icmâ ile sabittir. Hadise 621 yılında Recep ayının 27. gecesi vuku bulmuştur. İsrâ gece yürüyüşü demek olup, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir gece vakti Mescid-i Haram'dan alınıp Mescid-i Aksa'ya götürülmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gece bir rivayete göre Kâbe'de Hatim veya Hicr denilen yerde uyur uyanık halde iken, bir rivayete göre evinde iken, diğer bir rivayete göre Ümmü Hani'nin evinde uykuda iken Cebrail (a.s) gelerek O'na Allah'ın katına davet edildiğini söylemiş, sonrasında O'nun göğsünü çıkarıp zemzem suyuyla yıkamış ve hikmetle doldurmuş, ardından Burak isimli binite binerek Mescid'i Aksa'ya getirilmiştir. Bu olay Kur'an-ı Kerim'de "Bir gece kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir."[265] ayetiyle anlatılmıştır. Daha sonrasında

[263] Süleyman Ateş, "Kerâmet", *Diyanet Gazetesi* 123 (15 Ağustos 1974), 2.
[264] Âl-i İmrân 3/37.
[265] el-İsrâ 17/1.

Miraç olayı vuku bulmuştur. Miraç; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in semaya yükselerek Allah'a yakınlık kazanmasıdır. Miraç; Kur'an'ı Kerim'de; "O'nu çok güçlü üstün niteliklerle donatılmış biri (Cebrail) öğretti. O, ufkun en yüce noktasındayken asli şekliyle göründü. Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah kuluna vahyini iletti. Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı. Şimdi siz şüpheye düşüp gördükleri hakkında onunla tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? And olsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki sidre ağacının yanında bir daha gördü. Ki O'nun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır. O an sidreyi bürüyen bürümüştü. Göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı. Hiç kuşkusuz o, Rabbinin ayetlerinden en büyüğünü görmüştü.[266] ayetlerinde anlatılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mescid-i Aksa'dan Cebrail (a.s)'ın refakatinde dünya semasına yükseltilmiş ve bu yolculuk sırasında Hz. Adem, Hz. İsa ve Hz. Yahya, Hz. Yusuf, Hz. İdris, Hz. Harun ve Hz. Mûsa ve Hz. İbrahim'le görüşmüş, yedinci kata geldiklerinde Cebrail (a.s) Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Sidretü'l Müntehâ'ya götürmüş ve buradan sonrasına Hz. Peygamber (s.a.v.) yalnız devam etmiş ve burada Allah ile vasıtasız bir şekilde görüşmüştür. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu yolculuğu sırasında gayb âleminin sırlarına vakıf olmuş ve kendisine cennet ve cehennemliklerin durumları gösterilmiştir. İsrâ ve Miraç hadisesi neticesinde Bakara Suresi'nin son iki ayeti indirilmiş, Allah'a şirk koşmayanların günahlarının affedileceği müjdesi verilmiş ve 5 vakit namaz farz kılınmıştır.

İsrâ ve Miraç hadisesi konusunun anlatıldığı makaleler gazetede Miraç Kandili münasebetiyle yer almıştır. Bu makalelerin ortak yönü; İsrâ ve Miraç olayının anlatılmasıdır.

Diyanet Gazetesi peygamberlere iman konusuna geniş ölçüde yani bütün peygamberleri bahis konusu yaparak yer vermese de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatıyla ilgili birçok noktaya değinerek konuyu ele almıştır. Yazılar çoğunlukla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in beşeri ve nebevi yönü, son peygamber oluşu, irşad metodu, örnek ahlakı, İsrâ ve Miraç mucizesi kapsamında Gazete'de ele alınmıştır.

2.2.2. Diyanet Gazetesi'nde Kitaplara İman

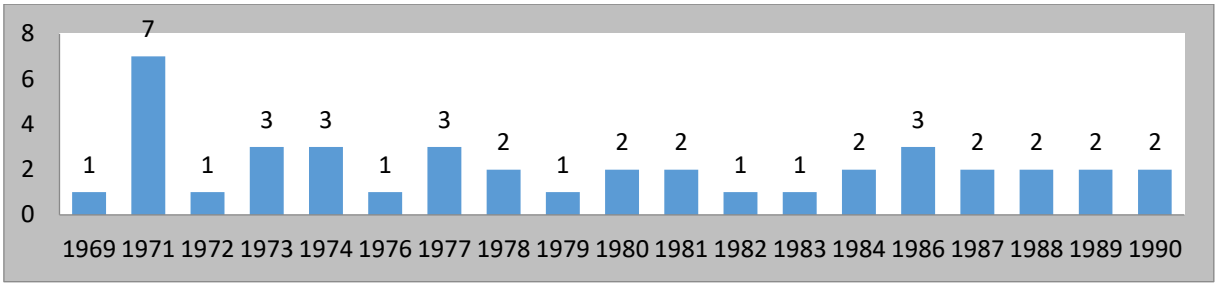
Dini bir terim olarak kitap; Allah'ın peygamberlerine vahyettiği ilahi emirlere, yasaklara ve bunların yazıya geçirilmiş haline denir. Kur'an'da kitap kavramı önce inenler ve son inen kitap için kullanılmakta olup, ehl-i kitap kavramı ile Yahudiler ve Hristiyanlar kastedilmektedir.[267] İlahi kitaplara Allah katından indirildiği için "kütüb-i münzele" veya

[266] en-Necm 53/5-18.
[267] el-Mâide 5/59, el-Mâide 5/68.

"semavi kitaplar" da denir. Bilinen dört büyük kitap dışında özellikle peygamberlere indirilmiş bütün risale şeklindeki sahifeler için suhuf kavramı kullanılır.[268] Kur'an-ı Kerim'de bazı peygamberlere suhuf bazılarına ise kitaplar gönderildiği bildirilir. Hz. İbrahim ve Hz. Mûsa'ya suhuflar gönderildiğini bildiren ayetler vardır.[269] Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Süleyman, Hz. Yusuf, Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya'ya kitaplar verildiği söz edilir.[270] Bunun dışında ayet ve hadislerde Hz. Mûsa'ya Tevrat'ın[271], Hz. Davud'a Zebur'un[272], Hz. İsa'ya İncil'in[273], Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ise Kur'an-ı Kerim'in[274] gönderildiği ifade edilmektedir. Kitaplara iman esası diğer esaslarla bağlantılıdır. İslâm bütün kitaplara inanmak gerektiğini vurgular. Nitekim Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır: "De ki: 'Biz Allah'a ve bize indirilene; keza İbrahim, İshak, Yakup ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsa, İsa ve bütün peygamberlere rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onlar arasında ayrım yapmayız ve biz O'na teslim olmuşuzdur."[275] İlahi kitapların gönderiliş amacı insanın hayatını tanzim etmesi için ona kılavuz olmaktır. Bu kılavuz iman, amel, ahlak, hukuk, sanat kısaca hayatın her alanında geçerli olacaktır.[276]

İnkârıyla insanı küfre götüren iman esaslarından biri de kitaplara imandır. Allah bu gerçekliğe "Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır."[277] ayetiyle işaret etmiştir. Diyanet Gazetesi'nde yapılan taramalar neticesinde konunun daha çok Kur'an-ı Kerim özelinde ele alındığı; diğer kutsal kitaplar olan Tevrat, Zebur ve İncil'den bahsedilmediği görülmektedir. Gazete'de yapılan incelemeler neticesinde konuyla alakalı yazılan yazı ve makalelerin 1968-1990 yılları arasında yer alış şekli aşağıda bulunan grafikteki gibidir:

[268] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları*, 159-161.
[269] el-A'lâ 87/18-19.
[270] en-Nisâ 4/54, el-En'âm 6/89, el-Hadîd 57/26.
[271] Müslim, "Kitabu'l-İman", 200; el-Bakara, 2/53.
[272] en-Nisâ 4/163.
[273] Âl-i İmrân 3/3; el-Mâide 5/110.
[274] en-Nisâ 4/113.
[275] Âl-i İmrân 3/84.
[276] Gölcük-Toprak, *Kelam*, 354.
[277] en- Nisâ 4/136.

Grafik 9. Kitaplara iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılımı

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere kitaplara iman konusuyla alakalı makale ve yazılara en fazla 1971 yılında yedi makale olarak yer verilirken, 1973, 1974, 1977, 1986 yıllarında üçer, 1978, 1980, 1981, 1984, 1987, 1988, 1989, 1990 yıllarında ikişer, 1969, 1972, 1976, 1979, 1982, 1983 yıllarında bir yazı ve makale olmak üzere 1968-1990 yılları arasında toplam 41 yazı ve makaleye yer verilmiştir. 1968, 1970, 1975, 1985 yıllarındaki sayılarda ise konuyla alakalı hiçbir yazı ve makaleye yer verilmediği görülmektedir. Bu sayılarda yayınlanan yazı ve makale başlıkları aşağıdaki tablodadır.

Tablo 9. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde kitaplara iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	**Ay**	**Sayfa**	**Köşe**	**Makale**	**Yazar**
1969	Ocak	3	Ansiklopedik Bilgiler	Kur'an-ı Kerim	Yok
1971	Mayıs (1)	12	Din Bilgisi (İman)	Kitaplara İman	Dr. Süleyman Ateş
1971	Mayıs (2)	12	Din Bilgisi (İman)	Kur'an-ı Kerim	Dr. Süleyman Ateş
1971	Haziran (1)	12	Din Bilgisi (İman)	Vahyin Yazılması	Dr. Süleyman Ateş
1971	Haziran (2)	12	Din Bilgisi (İman)	Kur'an-ı Kerim'in İstinsahı	Dr. Süleyman Ateş
1971	Temmuz (1)	12	Din Bilgisi (İman)	Kur'an-ı Kerim En Büyük Mucizedir	Dr. Süleyman Ateş
1971	Temmuz (2)	12	Din Bilgisi (İman)	Kur'an-ı Kerim En Büyük Mucizedir	Dr. Süleyman Ateş
1971	Ekim (2)	1	Başyazı	Gönüllerin Şifası	Lütfi Doğan
1972	Haziran (1)	7		Kur'an Okunmak ve Emirlerine Uyulmak İçindir	"The Muslim" dergisinden ter. M. Sefa Güler
1973	Mart (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Kur'an-ı Kerim'in Üslûbundaki Zevk ve İncelik	Doç. Dr. İsmail Cerrahoğlu

Tablo 9 (devam).

1973	Mayıs (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Kur'an-ı Kerim Mucizesi	İbrahim Ural
1973	Eylül (2)	3	Hadislerin Işığında	Kur'an Tilâveti	Tayyar Altıkulaç
1974	Mayıs (2)	7		Kur'an-ı Kerim Okumanın Fazileti	Kemal Can
1974	Ağustos (1)	8		Kitapta Ayrılık Perişanlıktır	İsmail Lütfi Çakan
1974	Ekim(1)	5	Minberden Sesleniş	Kur'an Diliyle Kadir Gecesi	Osman Saraç
1976	Eylül(1)	3	Hadislerin Işığında	Kur'an-ı Kerim'i Öğrenmenin ve Öğretmenin Fazileti	İsmail Karaçam
1977	Temmuz (1)	12	Hanımlar İçin	Kur'an ve Faziletleri	Ayşe Tuğrul
1977	Eylül (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Kur'an Nedir?	Ramazan Ayvalılı
1977	Eylül (2)	3	Hadislerin Işığında	Kadir Gecesi	İsmail Karakaya
1978	Şubat (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Kur'an Mü'minler İçin Şifa ve Rahmettir	Ahmet Okutan
1978	Mayıs (1)	5	Hutbe	Kur'an Nedir?	Nasrullah İşbilir
1979	Temmuz (1)	2	Bir Ayet	Kur'an-ı Kerim'i Öğrenme ve Öğretmenin Önemi	Ramazan Aydın
1980	Ocak (2)	3	Bir Hadis	Kur'an-ı Kerim Okumanın Faziletine Dair Ayet ve Hadisler	Mehmet Erkal
1980	Haziran (2)	2	Bir Ayet Bir Yorum	İnsanı En Hayırlı Kılan Hizmet Kur'an Öğrenimi ve Öğretimidir	Fazlı Can
1981	Nisan (2)	31		Asr-ı Saadetten Günümüze Kur'an-ı Kerim	Zeynep Öcal
1981	Kasım	16	Hutbe	Kur'an-ı Kerim Okumanın Fazileti	Ulukışla Müftülüğü
1982	Ekim	13	Her sayıda Dört Hutbe	Kur'an-ı Kerim'i Okumanın Fazileti	Nureddin Turgay
1983	Mayıs	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Kur'an-ı Kerim Nasıl Bir Kitaptır?	Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu
1984	Temmuz	12	Hutbe	Kur'an-ı Kerim'i Öğrenmek ve Öğretmek	Nasih Ekinci
1984	Ağustos	6		Kur'an-ı Kerim Sistemli Bir Kitap Mıdır?	Doç. Dr. S. Hayri Bolay
1986	Haziran	6	Din-Bilim-Teknik	Efendimizin Penceresinden Kur'an'ı Anlamak ve Yaşamak	Dr. Halûk Nurbaki

Tablo 9 (devam).

1986	Temmuz		Hutbe	Müslüman Kur'an'ı Okuyup Anlamalıdır	M. Fazlıoğlu
1986	Aralık		Hutbe	Kur'an Okumak ve O'nunla Yaşamak	Niyazi Güneş
1987	Mayıs	12	Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim'i Okumak ve Anlamak	Ahmet Okutan
1987	Ağustos	6		Kur'an Okumanın Fazileti	Halil Elitok
1988	Haziran	10		Kur'an'ın Anlaşılması	Mustafa Varlı
1988	Haziran		Hutbe	Kur'an-ı Kerim Bir Hidayet Rehberidir	Diyanet
1989	Nisan		Hutbe	Kadir Gecesi ve Kur'an-ı Kerim'in Fazileti	Habib Görün
1989	Temmuz	12	Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim ile İlgili Bazı Yabancı Düşünürlerin Görüşleri	Ahmet Okutan
1990	Nisan	2		İslâm Güneşinin Doğduğu Gece Kadir Gecesi	İrfan Yücel
1990	Temmuz		Hutbe	Kur'an'ı Okuyup Anlamanın Önemi	İsmail Bayramoğlu

Kitaplara iman kategorisini oluşturan yazı ve makalelerin genel muhtevasına baktığımızda konu Kur'an-ı Kerim özelinde ele alınmış olup; Kur'an-ı Kerim'in özellikleri ve muhtevası, Kur'an-ı Kerim'i okuyup anlamanın önemi ve fazileti, Kur'an-ı Kerim'i öğrenme ve öğretmenin önemi ve faziletleri üzerinde durulmuştur.

1971 (Mayıs/1) sayısının "Kitaplara İman" [278] başlıklı yazısında; kitaplara iman konusunun muhtevasından bahsedilmiştir. Allah emirlerini bildirmek için peygamberler vasıtasıyla kitaplar indirmiş ve bu kitaplar peygamberlere Cebrail (a.s) tarafından getirilen vahiyle bildirilmiştir. İlk peygamberlere gelen vahiyler sahifeler şeklindedir. Hz. Adem'e 10, Hz. Şit'e 50, Hz. İdris'e 30 ve Hz. İbrahim'e 10 sahife indirilmiştir. Büyük toplumların peygamberlerine ise büyük kitaplar gönderilmiştir. Bu meyanda Hz. Mûsa'ya Tevrat, Hz. Davut'a Zebur, Hz. İsa'ya İncil, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ise Kur'an-ı Kerim gönderilmiş, Kur'an-ı Kerim'in nüzûlü ile önceki kitapların hükümleri kaldırılmıştır.

1971 (Mayıs/2) sayısının "Kur'an-ı Kerim"[279] ve 1981 (Nisan) sayısının "Asrı Saadetten Günümüze Kur'an-ı Kerim"[280] başlıklı yazılarında; Kur'an-ı Kerim tanıtılmıştır. Kur'an-ı Kerim Kadir Gecesi günü Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına toptan indirilmiş,

[278] Süleyman Ateş, "Kitaplara İman", *Diyanet Gazetesi* 19 (15 Mayıs 1971), 12.
[279] Süleyman Ateş, "Kur'an-ı Kerim", *Diyanet Gazetesi* 20 (30 Mayıs 1971), 12.
[280] Zeynep Öcal, "Asr-ı Saadetten Günümüze Kur'an-ı Kerim", *Diyanet Gazetesi* 259-260 (15 Nisan- 1 Mayıs 1981).

dünya semasından Peygamberimiz (s.a.v.)'e ise vahiy yoluyla ayet ayet, sure sure yaklaşık olarak 23 yılda tedrici olarak inzal olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahiy çeşitli şekillerde gelmiştir. Cebrail (a.s)'ın vahyi insan suretinde getirmesi, çıngırak sesine benzer bir sesle vahyin gelmesi ve vasıtasız bir şekilde vahyin alınması vahiy çeşitlerinden bazılarıdır. Alâk/1-5 ayetlerinin inişi ile başlayan nüzûl süreci Maide/5. ayetin inişiyle son bulmuştur. İçerisinde 114 sure, 30 cüz ve 6000 civarı ayet bulunmaktadır. Sureler Mekkî, Medeni, Nehari, Leyli, Semavi, Arzî, Sayfî, Şitâi isimleriyle bölümlere ayrılmaktadır. Mekkî, sureler 93, Medeni sureler 21 adettir. Mekkî sureler tek olan Allah inancından bahsederken, Medeni sureler; imanın amel ve harekete dönüşmesinden bahseder. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine inen ayet ve sureleri vahiy kâtiplerine yazdırır ve onlara ezberletirdi. Kur'an-ı Kerim ilk kez Hz. Ebubekir zamanında iki kapak arasına toplanmıştır. Hz. Osman zamanında ise istinsah edilmiştir. Kur'an-ı Kerim Ebu'l Esved ed-Düeli tarafından harekelenmiştir.

1973 (Mayıs/1) sayısının "Kur'an-ı Kerim Mucizesi"[281] başlıklı yazısında; Kur'an-ı Kerim'in mucize oluşu anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en büyük ve sürekli mucizesidir. Kur'an-ı Kerim'in icazına; Allah'ın insanlara Kur'an-ı Kerim'in bir benzerini getirmeleri hususunda meydan okuması karşısında insanların aciz kalması ve asla böyle bir işe teşebbüs etmemeleri, Kur'an-ı Kerim'in nazmının, üslubunun, belağatının hayranlık oluşturması, geçmiş ve gelecekten haber vermesi, pozitif bilimlerin zamanımızda haber verdiği bilgilerin çok önceden Kur'an-ı Kerim tarafından bildirilmesi örnek teşkil etmektedir.

1973 (Eylül/1) sayısının "Kur'an Tilaveti"[282] başlıklı yazısında; Kur'an-ı Kerim tilavetinin faziletleri anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim manası üzerinde akıl sahiplerinin tefekkür etmesi ve tefekkür sonucunda anlaşılan mananın amele dönüştürülmesi için indirilen bir kitaptır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe Kur'an-ı Kerim'i okuyup üzerinde tefekkür etmişler, sonrasında da onu hayatlarına mükemmel bir şekilde uygulamışlardır. Peygamberimiz (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'i dinlemekten zevk alırdı ve bunun için zaman zaman sahabe arasında seslerinin güzel olması sebebiyle Abdullah b. Mesud, Ebu Musa el-Eşari ve Ubeyy b. Kâb'tan Kur'an-ı Kerim dinlerdi. Kur'an-ı Kerim'i tecvid kaidelerine uygun olarak okumak ve onu güzel sesli kimselerden dinlemek, Ramazan ayında Kur'an-ı Kerim'i baştan sona okuyarak hatim etmek Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetidir ve ibadetlerin en faziletlilerinden biridir. Ancak Kur'an-ı Kerim okumaktaki asıl gaye onu anlamak ve hayata geçirmektir.

[281] İbrahim Ural, "Kur'an-ı Kerim Mucizesi", *Diyanet Gazetesi* 261 (1 Mayıs 1973), 2.
[282] Tayyar Altıkulaç, "Kur'an Tilaveti", *Diyanet Gazetesi* 76 (15 Eylül 1973), 3.

1974 (Mayıs/1) sayısının "Kur'an Okumanın Fazileti" [283] başlıklı yazısında; Kur'an-ı Kerim okumanın faziletlerinden bahsedilmektedir. İnsanın beden ve ruh olmak üzere hem maddi hem de manevi ciheti bulunmaktadır. Beden ve ruhun ihtiyaçları bulunmaktadır ve bu ihtiyaçların karşılanması gerekir. Ruhun ihtiyacı karşılanmazsa insan acı, ızdırap, keder ve bunalımdan kurtulamaz. Ruhun ihtiyacı ise Kur'an okumak ve dinlemekle karşılanır. Kur'an-ı Kerim okumak insanın hayatında devamlı kazanç sağlar. Peygamberimiz (s.a.v.) "Kur'an oku da yüksel. Okuduğun nisbette cennet basamaklarından yukarı çık. Dünyada tertil ile okuduğunu cennette de öyle oku. Çünkü senin cennette yerleşeceğin yer, okuduğun ayetin son noktasındadır. Ne kadar okursan, o kadar yükselirsin."[284] hadisinde Kur'an-ı Kerim okumanın insanın cennette derecesini yükselttiğinden "Herhangi bir kavim Allah'ın evlerinden bir evde toplanıp da Allah (c.c.)'in kitabını tilâvet ederler ve onu aralarında karşılıklı okuyup ders yaparlarsa, muhakkak üzerlerine sekine (safaa-ı kalb) iner. Kendilerini rahmet kaplar. Melekler onların etrafını çepeçevre kuşatırlar. Ve Allah da onları nezdinde bulunanlar içerisinde anar." [285] hadisinde Kur'an-ı Kerim okunan mekânların cennet bahçelerinden bir bahçe olup, görünen görünmeyen bütün varlıkların onları dinlediklerinden bahsedilmektedir. Kur'an-ı Kerim okumak kalpleri ferahlatıp nurla doldurur. Kur'an-ı Kerim kendisini okuyanlara kıyamet günü şefaatçi olur.

1976 (Eylül/1) sayısının "Kur'an-ı Kerim'i Öğrenme ve Öğretmenin Fazileti"[286] başlıklı yazısında; yine Kur'an-ı Kerim öğrenme ve öğretmenin faziletinden bahsedilmektedir. Kur'an-ı Kerim öğrenme ve öğretme faaliyeti Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında başlamış ve sonrasında da devam etmiştir. Sahabe arasında hürmete en layık olanlar Kur'an-ı Kerim'i bilip ona hizmet edenlerdir. Kur'an-ı Kerim insanlar için hidayet rehberi olduğundan ötürü ondan faydalanmak ancak onu öğrenip okumakla gerçekleşir. Nitekim insanların en hayırlıları Kur'an-ı Kerim'i öğrenen ve öğretenlerdir.[287] Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek ve ezberlemek Hz. Muhammed (s.a.v.) ümmetine farz-ı kifaye, namazı ifa edebilecek kadar Kur'an-ı Kerim öğrenmek ise her Müslüman için farz-ı ayndır.

Diyanet Gazetesi'nde kitaplara iman konusuna yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere daha çok Kur'an-ı Kerim özelinde yer verilmiştir. Konuyu Kur'an-ı Kerim'in

[283] Kemal Can, "Kur'an Okumanın Fazileti", *Diyanet Gazetesi* 92 (15 Mayıs 1974), 7.
[284] Ebû Dâvûd, "Vitr", 20
[285] Müslim, "Zikr", 38.
[286] İsmail Karaçam, "Kur'an-ı Kerim Öğrenme ve Öğretmenin Fazileti", *Diyanet Gazetesi* 148 (1 Eylül 1976), 3.
[287] İbn Mace, "Sünnet", 16.

özellikleri, Kur'an-ı Kerim'i okuma ve anlamanın fazileti ve Kur'an-ı Kerim öğrenme ve öğretmenin faziletleri çerçevesinde ele almıştır.

2.3. Sem'iyyât

Kelam ilminde akılla öğrenilmesi mümkün olmayan, ancak Kur'an ayetleri ve hadisler ışığında bilgi edinilebilen kabir hayatı, cennet, cehennem, kıyamet, melekler, ahiret hayatı gibi konulara sem'iyyât konusu içerisinde yer verildiği için meleklere ve ahirete iman konuları bu başlık altında ele alınmıştır.

2.3.1. Diyanet Gazetesi'nde Meleklere İman

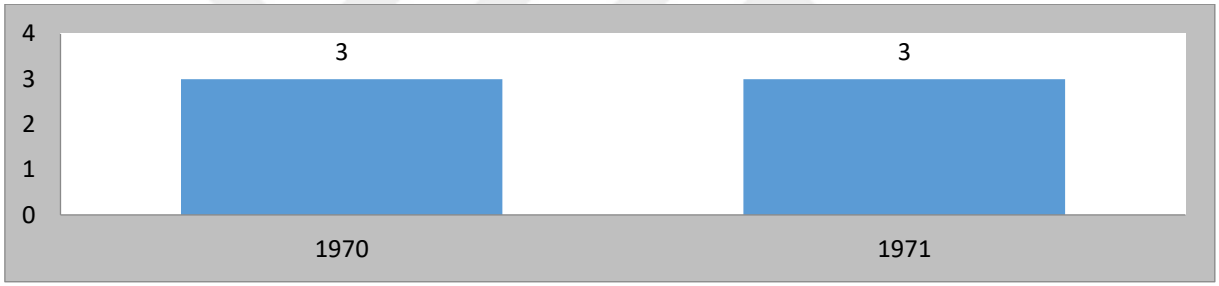
Kur'an-ı Kerim ve hadislerde meleklere iman etmenin farz olduğu bildirilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de konuyla alakalı ayetlerden bir tanesi Bakara suresi 285. ayettir ki bu ayette "Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayrım yapmayız" ve "İşittik, itaat ettik, bağışlanmayı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır" derler." buyrulmaktadır.[288] Yine meleklere imanın farz olduğuna işaret etmesi bakımından şu hadis-i şerifte dikkate şayandır: "Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, bir gün Resûlullah (sav) insanların arasında oturuyordu. Yanına bir adam geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü, iman nedir?" diye sordu. Resûlullah şöyle buyurdu: "Allah'a, meleklerine, kitabına, O'na kavuşmaya ve peygamberlerine iman etmendir. (Aynı şekilde) öldükten sonra son dirilişe iman etmendir…" (Soran kişi yanından ayrıldıktan sonra) Resûlullah buyurdu ki, "Bu (gelen) Cibrîl'dir, insanlara dinlerini öğretmek için geldi."[289] Melekler nurdan yaratılmış ruhani varlıklardır. Dolayısıyla gözle görülemezler. Onların varlığı ancak vahiyle bilinebilir. Görevleri bakımından güçlü ve cüsseli oldukları[290], güçlerini ve işlerini süratli bir şekilde yaptıklarını ifade eden ellere[291] ve kanatlara[292] sahip oldukları belirtilmiştir. Meleklerin yeme içme özellikleri yoktur.[293] Allah'ın emirleri dışına çıkmazlar.[294] Cinsiyetleri olmayan, günah işlemeyen varlıklardır.[295]

[288] el-Bakara 2/285.
[289] Müslim, "Îmân", 5.
[290] en-Necm 53/5-6; et-Tahrîm 66/6; et-Tekvîr 81/20.
[291] el-En'âm 6/93.
[292] Fâtır 35/1.
[293] Hûd 11/69-70; ez-Zâriyât 51/27-28.
[294] el-Enbiyâ 21/27.
[295] Gölcük-Toprak, *Kelam,* 427.

Kur'an ve hadislerde meleklerin sayılarının Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği şekilde çok olduğu bilinmekle birlikte bazılarının yaptığı işler ve bulunduğu yerlerle ilgili bir takım kısmi bilgiler bulunmaktadır. Melekleri Kur'an ve hadislerdeki bilgilerden hareketle şu şekilde sınıflara ayırmak mümkündür. Bunlar: Dört büyük melek (Cebrâîl, Mîkâîl, İsrâfîl, Azrâil), arşı taşıyan ve arşın etrafında bulunan melekler, yazıcı melekler, insanları koruyan, gözleyen ve takip eden melekler, kabirde sorgu melekleri, cennet ve cehennem melekleri, Hârût ve Mârût, Tabut'u taşıyan melekler ve dünya işleriyle görevli meleklerdir.[296]

Gazete'de değerlendirmeye alınan konulardan bir diğeri meleklere iman konusudur. Meleklere iman konusuna sadece Diyanet Gazetesi'nde Süleyman Ateş tarafından hazırlanan "Din Bilgisi" köşesinde yer verilmiştir.

Diyanet Gazetesi'nin meleklere iman konusu ile ilgili olarak yayınladığı yazıların yıllara göre dağılım grafiği aşağıdaki gibidir:

Grafik 10. Meleklere iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte de görüldüğü üzere Gazete'de meleklere iman konusuyla alakalı yazılara 1970 yılında 3, 1971 yılında 3 yazı ve makale olmak üzere 1968-1990 yılları arasında toplam 6 yazı ve makaleye yer verilmiştir. 1968, 1969, 1972-1990 yılları arasında konuyla alakalı hiçbir yazı ve makaleye yer verilmediği görülmektedir. Elde edilen bu veriler ise Gazete'de meleklere iman konusuna yeterli derecede yer verilmediğini göstermektedir. Bu sayılarda yayınlanan yazı ve makale başlıkları aşağıdaki tablodaki gibidir:

[296] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 127-136.

Tablo 10. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde meleklere iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale	Yazar
1970	Kasım (3)	4	Din Bilgisi (İman)	Meleklere İman	Dr. Süleyman Ateş
1970	Aralık (1)	4	Din Bilgisi (İman)	Meleklere İman	Dr. Süleyman Ateş
1970	Aralık (2)	4	Din Bilgisi (İman)	Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri	Dr. Süleyman Ateş
1971	Ocak (1)	4	Din Bilgisi (İman)	Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri	Dr. Süleyman Ateş
1971	Ocak (2)	4	Din Bilgisi (İman)	Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri	Dr. Süleyman Ateş
1971	Şubat (1)	4	Din Bilgisi (İman)	Melekler Hakkında	Dr. Süleyman Ateş

Gazete'de konuyla alakalı yapılan tarama neticesinde melek kavramı, meleklerin özellikleri, meleklerin isimleri ve görevleri, melekler hakkında bazı âlimlerin görüşleri ve meleklerin varlığı hakkında yazılara yer verildiği görülmektedir.

1970 Ocak (1) sayısının "Meleklere İman"[297] başlıklı yazısında; melek kavramı, özellikleri ve dört büyük melek konularından bahsedilmiştir. Allah tarafından nurdan yaratılan ve mahiyetleri Allah tarafından bilinen kuvvetli yaratıklara melek denir. Bu varlıklar gözle görülemezler. Uzun mesafeleri çok kısa sürede kat edip farklı şekillere girebilirler. Erkeklik ve dişilik özellikleri yoktur. Her yerde bulunabilirler ve yorulmazlar. Daima Allah'a itaat edip asla isyan etmezler. Bazıları sadece Allah'ı zikir, tesbih ve ibadetle meşgul olup, bazıları ise Allah'ın verdiği görevi yaparlar. Cebrail, Azrail, Mikail ve İsrafil'in melekler arasında dereceleri en büyüktür. Bu büyük meleklerden Cebrail peygamberlere vahiy getirmekle, Azrail can almakla, Mikail bir kısım doğa olaylarını meydana getirmekle, İsrafil ise kıyamet vakti birinci ve ikinci Sûr'a üfleyerek kıyametin kopmasına ve ahiret gününün başlamasına memurluk etmekle görevlidir.

1970 Aralık (1) sayısında yine "Meleklere İman"[298] başlığı altında; bazı meleklerin isim ve görevleri ile meleklerin özelliklerine yer verilmiştir. Hafaza - kirâmen kâtibin melekleri insanların daima yanlarında bulunup onların amellerini kaydetmekle, münker-

[297] Süleyman Ateş, "Meleklere İman", *Diyanet Gazetesi* 8 (30 Kasım 1970), 4.
[298] Süleyman Ateş, "Meleklere İman", *Diyanet Gazetesi* 9 (15 Aralık 1970), 4.

nekir isimli melekler ise insanlar öldükten sonra onları sorguya çekmekle görevlidirler. Meleklerin kanatları vardır ve insanlara benzemezler.

1970 (Aralık 2), sayısında "Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri"[299] ve 1971 (Ocak 1) sayısında "Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri"[300] başlıklı yazılarda; Bacurî, ed-Derdîr ve Eş-Şeyh Tahir el-Cezîrî'nin eserlerinde meleklerin mahiyetleri ve meleklere imanın farziyeti hakkında yer alan bilgilerden alıntılara yer verilmiştir. Bacuri, Tuhfetü'l Mürid alâ Cevhereti't Tevhid adlı eserinde (Cevheretu'l-Lika'ya yazdığı şerh); "Bil ki melekler, muhtelif şekillere girebilen, güzel yapılı, lâtif nuranî cisimlerdir. Daima taâtle meşguldürler. Ekseriya göklerde dururlar. Kimi de gökle yer arasında bulunur. Gece gündüz asla usanmadan tesbih ederler. Allah'a isyan etmezler. Ne ile emredilmişlerse onu yaparlar. Erkeklik veya dişilikle vasfedilemezler. Kim onları erkek diye nitelerse fâsık olur, kim dişi diye kabul ederse kâfir olur. Zira o, Allah'ın şu sözüne karşı gelmiş olur : "Rahman'ın kulları olan melekleri dişi bildiler. Yoksa yaratılışlarına tanık mı oldular? Tanıklıkları kaydedilecek ve bundan sorguya çekileceklerdir."[301] Tabii meleklere hünsâ (hem erkek hem kadın cinsiyeti tam teşekkül etmemiş) diyenler daha da küfre giderler. Çünkü onlara daha çok eksiklik atfetmiş olurlar."[302] cümleleri ile meleklerin mahiyetleri ve meleklere imanın keyfiyeti hakkında bilgi vermiştir. Yazıda meleklerle ilgili görüşlerine yer verilen diğer bir âlim ise Ebu'l-Berekât Sîdî eş-Şeyh Ahmed ed-Derdîr'dir. Ebu'l-Berekât Sîdî eş-Şeyh Ahmed ed-Derdîr ilmi tevhidden Ferîde'ye yaptığı şerhte; "Cinlerin varlığına inanmak farzdır. Cinler lâtif, ateşten cisimler olup türlü türlü şekillere girebilirler. Meleklerin de varlığına, masumiyetlerine inanmak farzdır. Melekler, lâtif, nurani cisimlerdir..."[303] cümleleriyle meleklere imanın farz olduğundan bahsetmiştir. Eş-Şeyh Tahir el-Cezîrî el-Cevheru'l-Kelâmiyye fi'l-Aka'idi'l-İslâmiyye adındaki eserinde ise; "Melekler lâtif cisimlerdir, nurdan yaratılmışlardır. Yemezler, içmezler. Aslî şekillerinde bulundukları zaman onları peygamberlerden başka kimse göremez. Çünkü lâtiftirler. Nasıl ki insanlar fezada mayi bir cisim olan havayı göremiyorlarsa... Çünkü hava da lâtiftir. Fakat melekler, insanlar gibi kesif bir cisim şekline girdikleri zaman insanlar onları görebilirler. Peygamberlerin, melekleri aslî suretlerinde görmeleri, dinî, şer'î meseleleri onlardan almak için peygamberlere verilmiş bir özelliktir. Aramızda gözle görülmeyen cisimlerin bulunması garipsenemez. Her görmediğimiz şeyi inkâr edemeyiz. Gözle ve büyüteçle görülmeyen canlı

[299] Süleyman Ateş, "Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri ", *Diyanet Gazetesi* 10 (30 Aralık 1970), 4.
[300] Süleyman Ateş, "Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri ", *Diyanet Gazetesi* 11 (15 Ocak 1971), 4.
[301] ez-Zuhrûf 43/19.
[302] Ateş, "Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri", 10/4.
[303] Ateş, "Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri", 10/4.

ve cansız nice cisimler var ki biz bunları yok zannederiz. Halbuki vardır. Gözlerin kimi kuvvetli, kimi zayıf görür. Bir gözün gördüğünü diğer biri göremeyebilir. Bu da basiret sahipleri için ibret vericidir. Melekler, Allah'ın askerleridir. Beşerin âciz kaldığı şeyleri yaparlar. Meselâ uzak bir mesafeyi göz açıp yumuncaya kadar kısa bir zamanda gidebilirler. Dağlar, şehirler gibi ağır cisimleri yerinden kaldırabilirler. İş görmekten yorulup usanmazlar. Sayılarını Allah'tan başka kimse bilmez."[304] ifadelerinde görüldüğü üzere Cezîrî'de eserinde meleklerin mahiyetleri ve onların varlığının inkâr edilemeyeceğinden bahsetmiştir.

1971 (Ocak 2)[305] sayısında yine "Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri" başlığı altında bu kez meleklerin varlığı beşeri âlemden örnekler vererek ispat edilmeye çalışılmıştır. Mesela akıl, ruh, güneşin ultraviyole ışınları ve mikrobun da gözle görülemediği; ama varlığının kabul edildiğinden hareketle meleklerin gözle görülememesinin onların varlığını inkâr etmeyi gerektirmeyeceğine yer verilmiştir.

1971 (Şubat 1) sayısında ise "Melekler Hakkında" [306] başlıklı yazıda ise yine meleklerin varlıkları örnekle ispat edilmeye çalışılmış ve onlara inanmanın zorunlu olduğu üzerinde durulmuştur. Tüm bu yazılar dikkate alındığında yoğun olarak meleklerin mahiyetleri ve varlıklarının ispat edilmesi, böylelikle inkârlarının mümkün olmadığı üzerinde durulmuştur.

Görüldüğü üzere Gazete'de bu konuda kaleme alınan yazıların ortak özelliği meleklerin mahiyetinden bahsedilmiş olmasıdır. Ancak konuya Gazete'de yeterli ölçüde yer verilmemiştir. Halbuki meleklere iman konusu sahih kaynaklar kullanılarak uzman kişiler rehberliğinde halkın aydınlatılması gereken bir konudur.

2.3.2. Diyanet Gazetesi'nde Ahirete İman

Ahiret konusu gayb alemi ile ilgili konulardan birisidir. Ahirete iman İslâm inancının temel konularındandır. Kur'an-ı Kerim'de "Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur."[307] ayeti dünya ve ahiret hayatının konumu hakkında bilgi vermektedir.

Dünya hayatının son bulmasıyla başlayacak olan ve ebedi olarak devam edecek olan ahiret, evvelin mukabili ve "son" mânasındaki âhirin müennesi olup Kur'an'da 110 yerde geçer. Bunun yirmi altısında müzekker ve el-yevm kelimesine sıfat şeklinde el-yevmü'l-

[304] Ateş, "Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri ", 11/4.
[305] Süleyman Ateş, "Melekler Hakkında Âlimlerin Görüşleri", *Diyanet Gazetesi* 12 (30 Ocak 1971), 4.
[306] Süleyman Ateş, "Melekler Hakkında", *Diyanet Gazetesi* 13 (15 Şubat 1971), 4.
[307] el-Ankebût 29/64.

âhir (son gün), dokuzunda dâr ile sıfat veya isim tamlaması halinde ed-dârü'l-âhire, dârü'l-âhire (son ikamet mahalli), birinde en-neş'etü'l-âhire (ikinci yaratılış, son hilkat) tarzında, elli yerde de dünya ile (ikisinde dünya mânasındaki ûlâ ile) mukabele edilmiş olarak zikredilir. el-Âhirenin, yalın olarak kullanıldığı yerlerde de ed-dârü'l-âhire tamlaması mânasında olduğu kabul edilir.[308] Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de ahiret günü; müminler Allah'a kavuşacakları için "kavuşma/buluşma günü"[309], insanlar ve bütün mahlûkat o günde biraraya toplanacağı için "toplanma günü"[310], dünya hayatlarında Allah'a iman edip O'nun emir ve yasaklarına kulak asmayanların aldandıkları ortaya çıkacağı için "aldanma günü"[311], dirilişten sonra herkes kabrinden çıkacağı için "çıkış günü"[312], kâfirler amellerinin boşa gittiğini görünce yeniden dünyaya dönmek isteyecekleri için "hasret günü" gibi isimlerle de zikredilmektedir.[313]

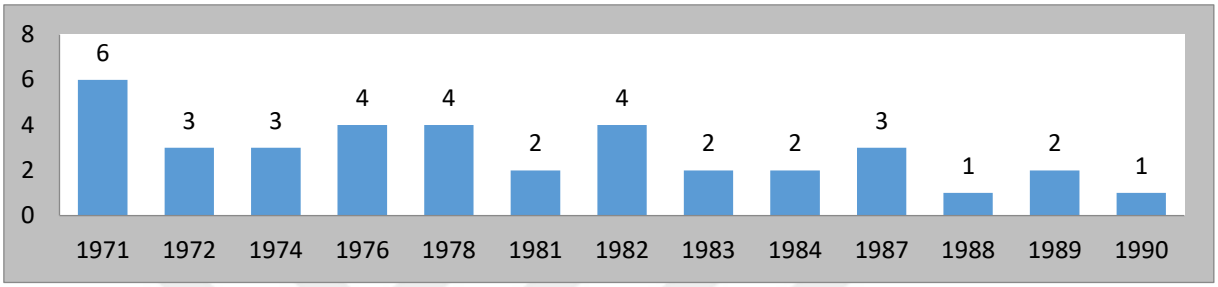
Ehl-i Sünnet alimleri kabir hayatı ve kabir azabının varlığı hususunda ittifak halindedirler.[314] Kelam alimleri kabir hayatı ile ilgili kabir sorgusu, kabir azabı ve kabir nimeti olmak üzere genelde üç mesele üzerinde durmuşlardır. [315] Kıyametten sonraki haller olan ba's (yeniden diriliş), haşr (tekrar diriltilen insanların hesaba çekilmek üzere bir meydanda toplanması), amellerin açığa çıkarılması, insanın dünyada yaptıklarından hesaba çekilmesi, amellerin mizan ismi verilen terazide tartılması, cehennem üzerine kurulmuş olan sırat, şefaat, cennet ve cehennem haktır.[316]

Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde üzerinde önemle durulan konulardan biri de inanç esaslarından olan ahirete imandır. "Sizin tanrınız tek bir tanrıdır. Ahirete inanmayanlara gelince, işte onların kalpleri inkârcıdır; onlar ululuk taslayan küstahlardır."[317] ayeti ahirete inanmanın gerekli olduğunu göstermektedir. Ayet ve hadisler genellikle dünya hayatının geçici olduğu, ahiret hayatının ise gerçek ve ebedi oluşundan bahsetmektedir. "(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; ahiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!"[318] ayeti bu gerçeğe işaret etmektedir.

---

[308] Bekir Topaloğlu, "Ahiret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/543-548.
[309] el-Mü'min 40/15.
[310] et-Tegâbün 64/9
[311] et-Tegâbün 64/9
[312] Kâf 50/34.
[313] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları,* 257.
[314] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları*, 259.
[315] Osman Demir, *Kavram Atlası Kelam 1* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 166.
[316] Sönmez-Karaağaç, *İslâm İnanç Esasları*, 259-266
[317] en-Nahl 16/22.
[318] el-Ankebût 29/64.

Diyanet Gazetesi'nde ahirete iman konusundan "dünya hayatının ahireti kazanmak noktasında bir imtihan yeri oluşu, ahiret hayatının aşamaları, ahiret inancına sahip olmanın dünya hayatına faydaları, ölüm, dünya- ahiret dengesi" konuları çerçevesinde bahsedilmiştir. Bu bağlamda Gazete bu konular dikkate alınarak taranmıştır. Konuya "Din Bilgisi, Başyazı, Minberden Sesleniş, Kur'an'ı Kerim'den Öğütler, Hutbe, Kâinatı Seyrederken" köşelerinde yer verildiği görülmektedir. Gazete'deki yazıların incelenip değerlendirilmesi neticesinde oluşturulan sınıflandırmada ahirete iman konusu ile alakalı makale ve yazıların 1968-1990 yılları arasındaki dağılımını gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 11. Ahirete iman konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere ahirete iman konusuyla ilgili yazıların en fazla olduğu yıl 6 yazının yer aldığı 1971 yılıdır. 1976, 1978, 1982 yıllarında dört, 1972, 1974, 1987 yıllarında 3, 1981, 1983, 1984, 1989 yıllarında 2, 1988, 1990 yıllarında bir yazı ve makaleye yer verilerek 1968-1990 yılları arasında toplamda 37 yazı ve makale Gazete'de yer almıştır. 1968-1970, 1975, 1977, 1979, 1980, 1985, 1986 yıllarında ise konuya hiç yer verilmediği görülmektedir. Bu sayılarda yayınlanan yazı ve makale başlıkları aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 11. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde ahirete iman konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale	Yazar
1970	Kasım (2)	4	Din Bilgisi (İman)	Ahiret İnancının Bu Dünyadaki Faydaları	Dr. Süleyman Ateş
1971	Ocak (2)	3	Serbest Sütun	Hayat İmtihandır	Mehmet Akşit
1971	Mayıs (2)	1	Başyazı	Dünya Hayatı Büyük Bir İmtihandır	Lütfi Doğan
1971	Ağustos (1)	12	Din Bilgisi (İman)	Ahirete İman	Dr. Süleyman Ateş

Tablo 11 (devam).

1971	Ağustos (2)	12	Din Bilgisi (İman)	Ahirete İman	Dr. Süleyman Ateş
1971	Eylül (1)	12	Din Bilgisi (İman)	Ahirete İman	Dr. Süleyman Ateş
1971	Eylül (2)	12	Din Bilgisi (İman)	Ahirete İman	Dr. Süleyman Ateş
1972	Haziran (1)	11		Ölümün Düşündürdükleri	Güner Tolgay
1972	Ekim (2)	10		İmtihan	Osman Özçelik
1972	Kasım (1)	8		Ahiret Dünyada Kazanılır	Yakup Üstün
1974	Ocak	5	Minberden Sesleniş	Ahiret Hayatına Hazırlık	Osman Cilâcı
1974	Mart (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Hesap Günü	Lütfi Şentürk
1974	Kasım (1)	10		Ölüm Duygusu	Ramazan Ayvalılı
1976	Ocak (1)	1	Başyazı	Hayat ve Değeri	Dr. Lütfi Doğan
1976	Ekim (2)	4		İnsanoğlu Gaybı Bilebilir Mi?	Mücteba Uğur
1976	Kasım (2)	11		Ölüme Doğru	Ayşe Özdemir
1977	Mart (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Dünya Ahiret ve İnsan	Mustafa Türkgülü
1978	Şubat (1)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Ahirette Uzuvların Görevleri	Taner Gücü
1978	Nisan (1)	3	Hadislerin Işığında	Ölüm	Mesut Sözgen
1978	Mayıs (2)	12	Hanımlar İçin	Cennet	Dr. Beyza Bilgin
1978	Ekim (2)	1	Başyazı	Kabir Ziyareti	Lütfi Şentürk
1981	Ekim	8		Herkes Ölümü Tadacak	Mehmet Şirin Arvas
1981	Aralık	17	Hutbe	Hesap Günü	Recep Yılmaz
1982	Haziran	4		Tenâsüh Akîdesi İslâm'daki Hükmü	Dr. Ali Arslan Aydın

Tablo 11 (devam).

1982	Ekim	8	Kâinatı Seyrederken	Ölüm ve Mahşer	Dr. Haluk Nurbaki
1982	Kasım	6	Kâinatı Seyrederken	Ölüm ve Mahşer	Dr. Haluk Nurbaki
1982	Aralık	8	Kâinatı Seyrederken	Ölüm ve Mahşer	Dr. Haluk Nurbaki
1983	Eylül	8	Kâinatı Seyrederken	Mahşere İnanmayanlar	Dr. Haluk Nurbaki
1983	Aralık	9		Dünya ve Ahiret Dengesi	Ahmet Karadut
1984	Temmuz		Hutbe	Dünya Hayatı İle Ahiret Hayatının Mukayesesi -1-	Nurettin Turgay
1984	Ağustos		Hutbe	Dünya Hayatı İle Ahiret Hayatının Mukayesesi -2-	Nurettin Turgay
1987	Temmuz	10		İslâm'a Göre Dünya Hayatı	Avni Kurt
1987	Temmuz	12	Hutbe	Dünya ve Ahiret Hayatı İlahi Emirlere Uymakla Kazanılır	Abdurrahman Kahyaoğlu
1987	Kasım	16	Hutbe	Dünya ve Ahiret Dengesi	Ahmet Karadut
1988	Ocak	5	Hutbe	Ahiret' İmanın Dünya Hayatına Tesiri	Ahmet Karadut
1989	Ağustos	2	Bir Ayet Bir Yorum	Dünya-Ahiret Dengesi Nasıl Sağlanır?	Doç. Dr. Mehmet Demirci
1989	Aralık	4		Ahiret Gününün İnsan Hayatı Üzerindeki Etkisi	Ahmet Yılmaz
1990	Aralık	93	Hutbe	Dünya ve Ahiret Dengesi	Musa Yılmazer

Gazete'de ahirete iman konusu çerçevesinde "dünya hayatının ahireti kazanmak noktasında bir imtihan yeri olduğundan, ahiret hayatının aşamalarından, ahiret inancına sahip olmanın dünya hayatına faydalarından, ölümden, dünya- ahiret dengesinden bahsedilmiştir.

Gazete'nin 1971 Ağustos/1 sayısında "Ahirete İman"[319] başlığı altında; ahiret hayatı açıklanmıştır. Dünyanın ömrü kıyametin kopuşuyla son bulacaktır. İsrafil (a.s)'ın birinci kez Sûr'a üflemesiyle bütün canlılar ölüp her şey yok olacak, ikinci kez Sûr'a üflemesiyle insanlar kabirlerinden kalkıp mahşer denilen yerde toplanacaklardır. Bu iki Sûr arasında

[319] Süleyman Ateş, "Ahirete İman", *Diyanet Gazetesi* 25 (15 Ağustos 1971), 12.

geçen zamana kıyamet, haşr ile başlayan sonsuz hayata da ahiret denir. Ahirete inanmak farzdır.

1971 Ağustos/2 sayısının "Ahirete İman" [320], 1971 Eylül/1 sayısının "Ahirete İman" [321], 1971 Eylül/2 sayısının "Ahirete İman"[322] başlıklı yazılarında; ahiret hayatının aşamalarından bahsedilmektedir. Ahiret hayatının aşamalarına inanmanın farz olduğu ayet, hadis ve icmâ ile sabittir. Allah insan için dünyada belli bir ömür takdir etmiştir ve bu ömürde artma ve eksilme olmayıp zamanı gelince melekü'l mevt olarak bilinen Azrail (a.s) ruhu kabzederek ömre son verecektir. Ölen insan kabre konulduktan sonra Münker ve Nekir melekleri tarafından "Rabbin kim?, Peygamberin kim?, Dinin ne?" sorularıyla -ki bu sorulara kabir suali denmekte olup- sorguya çekilecektir. İnsan öldükten sonra ruhu berzah âlemi denilen aleme gidecektir ve orada dünyadaki ameline göre ya rahat yaşayacak veyahut azap görecektir. Berzah âlemi dünya ile ahiret arasında bir geçiş yeri olup mahiyeti sadece Allah tarafından bilinmektedir. İsrafil'in ikinci kez Sûr'a üflenmesiyle birlikte insanlar kabirlerinden doğrulup mahşer denilen alana hesap vermek için toplanacak ve mahşerde hesaplarının görülmesi için uzun süre bekleyeceklerdir. Bu bekleyişten bıkıp bütün peygamberlere en son da peygamberimize başvurarak hesaplarının görülmesi için Allah'tan şefaatte bulunmasını talep edecekler ve o da şefaatte bulunacaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) dışında salihler, şehitler, âlimler, veliler ve meleklerde şefaatte bulunacaklardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ümmetini kendisine verilen Kevser isimli havuzun etrafında toplayıp onun suyundan içirecektir. Kulların dünyada yaptıkları iyi ve kötü işler amel defterlerine yazılmaktadır. Hesap günü bu defterlerde yazılı olan iyi ve kötü işler mizan denilen ve mahiyeti Allah tarafından bilinen terazide tartılacaktır. Mümin-kâfir herkes hesap verecek sadece derecesi yüksek bazı kişiler hesaptan muaf tutulacaktır. Sonrasında insanlar cehennem üzerinde kurulu olan sırat isimli köprüden geçeceklerdir. Müminler ve günahları affedilenler bu köprüyü geçip cennete gidecekler, kâfirler ve günahkâr müminler ise köprüden geçemeyip cehenneme düşeceklerdir. Cennet ve cehennem hayatı ise ebedi olacaktır. Tüm bu yazılarda ahiret hayatının aşamaları anlatılmıştır.

1972 (Haziran/1) sayısının "Ölümün Düşündürdükleri",[323] 1976 (Kasım/2) sayısının "Ölüme Doğru"[324], 1978 (Nisan/1) sayısının "Ölüm"[325], 1981 (Ekim) sayısının "Herkes

[320] Süleyman Ateş, "Ahirete İman", *Diyanet Gazetesi* 26 (30 Ağustos 1971), 12.
[321] Süleyman Ateş, "Ahirete İman", *Diyanet Gazetesi* 27 (15 Eylül 1971), 12.
[322] Süleyman Ateş, "Ahirete İman", *Diyanet Gazetesi* 28 (30 Eylül 1971), 12.
[323] Güner Tolgay, "Ölümün Düşündürdükleri", *Diyanet Gazetesi* 21 (1 Haziran 1972), 11.
[324] Ayşe Özdemir, "Ölüme Doğru", *Diyanet Gazetesi* 153 (15 Kasım 1976), 11.
[325] Mesut Sözgen, "Ölüm", *Diyanet Gazetesi* 186 (1 Nisan 1978), 3.

Ölümü Tadacak"[326] ve 1982 (Ekim) sayısının "Ölüm ve Mahşer -Ölüm ve Dönüşümler-"[327] başlıklı yazılarında ölüm ortak konu olarak ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de "Her canlı ölümü tadacaktır.[328] ayeti ölümün hak olduğuna işaret etmektedir. Ölüm bir yok oluş değil; bilakis yeniden doğuş, ebedi hayat için bir başlangıç noktasıdır. Ölüm hayatın bir parçasıdır. Bu nedenle de her an hatırda tutulmalı ve yaşam da ölüm gerçeği göz önünde bulundurularak düzenlenmelidir. Ölümü unutanlar bedbaht bir yaşantı içerisindedirler. Ölümden korkulmamalıdır. Ondan korkanlar amelleri kötü olanlar olup, amelinden emin olanlar ise ölümü düğün gecesi olarak nitelerler. Ölüme her an hazırlanılmalıdır. İslâm büyükleri ölümü hiçbir zaman unutmamışlar ve karşılaştıkları her ölüm olayından ibret almışlardır.

1970 (Kasım/2) sayısının "Ahiret İnancının Bu Dünyadaki Faydaları"[329], 1988 (Ocak) sayısının "Ahirete İmanın Dünya Hayatına Tesiri"[330], 1989 (Aralık) sayısının "Ahiret Gününün İnsan Hayatı Üzerindeki Etkisi" [331] başlıklı yazılarında; ahiret hayatına inanmanın faziletlerinden bahsedilmektedir. Mümin ahiret hayatının var olduğu inancına sahip olursa dünya hayatında karşılaştığı musibetler karşısında sabreder. Ümitsizliğe kapılmaz. Güzel ahlak sahibi olur. Ahiret inancı müminde hayatını Allah'ın kurallarına göre düzenlemesi gerektiği bilincinin yerleşmesine, kötülüklerden uzaklaşıp iyilik ve hayra yakınlaşmasına, insan ilişkilerinin müsbet yönde gelişmesine fayda sağlar.

1977 (Mart/2) sayısının "Dünya Ahiret ve İnsan"[332], 1983 (Aralık) sayısının "Dünya ve Ahiret Dengesi"[333], 1987 (Kasım) sayısının "Dünya ve Ahiret Dengesi"[334], 1989 (Ağustos) sayısının "Dünya Ahiret Dengesi Nasıl Sağlanır?"[335], 1990 (Aralık) sayısının "Dünya ve Ahiret Dengesi"[336] başlıklı yazılarında; dünya ve ahiret dengesi ele alınmıştır. İnsanlar dünyayla alakaları bakımından 3 gruba ayrılırlar. Birinci grup sadece dünyaya yönelen ve ahireti unutanlardır. Bunlar Kur'an'da "tağutun kulları, şeytanın tapıcıları ve canlıların en rezili olarak adlandırılıp lanetlendiği"[337] kimselerdir. İkinci grup dünyayı boş verip sadece ahirete yönelenlerdir. Üçüncü grup ise her iki hayatı dengede tutan kişilerdir ve peygamberlerin de dahil olduğu bu grup insanların en faziletlilerini içinde barındırır. Her iki

[326] Mehmet Şirin Arvas, "Her Ölümü Tadacak", *Diyanet Gazetesi* 270-271 (1-15 Ekim 1981), 8.
[327] Haluk Nurbaki, "Ölüm ve Mahşer –Ölüm ve Dönüşümler-", *Diyanet Gazetesi* 284 (Ekim 1982), 8.
[328] Âl-i İmrân 3/185.
[329] Süleyman Ateş, "Ahiret İnancının Bu Dünyadaki Faydaları", *Diyanet Gazetesi* 7 (15 Kasım 1970), 4.
[330] Talat Karaçizmeli, "Ahirete İmanın Dünya Hayatına Tesiri", *Diyanet Gazetesi* 347 (Ocak 1988), 5.
[331] Ahmet Yılmaz, "Ahiret Gününün İnsan Hayatı Üzerindeki Etkisi", *Diyanet Gazetesi* 370 (Aralık 1989), 4.
[332] Mustafa Türkgülü, "Dünya Ahiret ve İnsan", *Diyanet Gazetesi* 161 (15 Mart 1977), 2.
[333] Ahmet Karadut, "Dünya Ahiret Dengesi", *Diyanet Gazetesi* 298 (Aralık 1983), 9.
[334] Ahmet Karadut, "Dünya ve Ahiret Dengesi", *Diyanet Gazetesi* 345 (Kasım 1987), 16.
[335] Mehmet Demirci, "Dünya-Ahiret Dengesi Nasıl Sağlanır?", *Diyanet Gazetesi* 354 (Ağustos 1989), 2.
[336] Kemal Cengiz, "Dünya ve Ahiret Dengesi", *Diyanet Gazetesi* 382 (Aralık 1990), 93.
[337] et-Tevbe 9/123.

hayatta saadeti yaşamak istiyorsak dünya-ahiret dengesini kurmak gerekir. Dünyanın ahiretin tarlası olduğu bilinci ile hareket edip ne dünyadan tamamen el etek çekilmeli ne de ona tamamen bağlanılmalıdır. Dünya ahireti kazanmak için Allah'ın koyduğu kurallar çerçevesinde düzenlenmelidir. Özetle dünya hayatında mutedil bir yol izlenmelidir. Dünya-ahiret dengesinin anlaşılması açısından 1983 (Aralık) sayısının "Dünya ve Ahiret Dengesi" başlıklı yazısında peygamberimiz döneminde yaşanan bir olaya burada yer vermek yerinde olacaktır. Olay şu şekilde cereyana etmiştir:

Muhâcirînden Ebu'd-Derdâ (r.a.) ile Selmân-ı Farisî (r.a.)'yi Resulullah (s.a.v.) kardeş yapmıştı. Ebu'd-Derdâ, vaktiyle iyi bir tüccardı. Bu sahabî, daha sonraları dünyadan elini, eteğini çekerek zâhidce bir hayat yaşamaya başlamıştı. Selman-ı Farisî (r.a.), bir gün Ebu'd-Derdâ'yı (r.a) ziyarete gitmişti. Bu ziyareti ahiret kardeşinin dünya ile ilişiğini kestiği günlere rastlamıştı. Selmân'ı kapıda Ebu'd-Derdâ'nın hanımı karşılamış, kadının kılık ve kıyafetinin perişanlığı Selmân'ın dikkatini çekmişti. «Bu ne hal» diye sorunca, kadıncağız: Ne olacak! Kardeşin dünyadan elini eteğini çekti. Gündüzleri nafile oruç tutmaktan, geceleri namaz kılmaktan ne kendine ne de evine bakmaya vakti yok demişti. Daha konuşmaları bitmeden Ebu'Derdâ gelmiş, ahiret kardeşi Selmân'ı selamlayarak eve buyur etmiş, hemen bir sofra hazırlatmıştı. Selmân'ı yemeğe buyur edince o, «Sen de beraber», demişti. Ev sahibi oruçlu olduğunu söyleyince Selmân: «Sen yemezsen ben de yemem», demesi üzerine ev sahibi nafile orucunu bozarak sofraya oturmaya mecbur olmuştu. Ebu'd-Derdâ, o gece Selmân'ı bırakmadı. Beraber bir odada kalmışlardı. Daha yatar yatmaz ev sahibi, nafile namaz kılmak için kalkmak isteyince Selmân, «Uyu» demişti. Bu durum birkaç defa tekrarlanmıştı. Gecenin son saatleri yaklaşınca, bu sefer Selmân, «Artık şimdi kalk, ben de kalkıyorum» demiş, beraber kalkıp abdest almışlar, ibadetlerini yaptıktan sonra Selmân-ı Farisî, ahiret kardeşine şu nasihatte bulunmuştu: «Kardeşim! Şüphesiz ki, üzerinde Rabbinin hakkı vardır. Seni yaratmış, rızık vermiştir. Nefsinin de sıhhat ve hayat hakkı vardır. Ailenin de hakkı vardır. Öyleyse hakları sahiplerine vermelisin. Ye, iç, namaz kıl, uyu, aileni ihmal etme ki böylece Allah'a, nefsin ve ailene karşı borçlu olduğun vazifelerini yerine getirmiş olursun!… Ertesi gün olmuş, Ebu'd- Derdâ (r.a.) doğruca Resul-i Ekrem (s.a.v.) efendimize gitmiş, hadiseyi ve Selmân'ın öğütlerini arz etmişti. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz de: «Selmân doğru söylemiştir » diyerek tasdik etmişlerdi.[338]

1982 (Haziran) sayısının "Tenâsuh Akîdesi - İslâm'daki Hükmü" [339] başlıklı makalesinde yazar tenâsuhun tanımından, çeşitlerinden, tenâsuhla ilgili inananların

[338] Buhârî, "Savm", 51.
[339] Ali Arslan Aydın, "Tenâsuh Akîdesi İslâm'daki Hükmü", *Diyanet Gazetesi* 280 (Haziran 1982), 4.

görüşlerinden, tenâsuh düşüncesi hakkında İslâm dininin hükmünden bahsetmektedir. Tenâsuh; ruh göçü yani ruhun bir bedenden diğer bir bedene geçişidir. Bu ruh göçünün sadece insan bedenleri arasında olduğuna inananlar, insan bedeninden uygun hayvan bedenine geçeceği inancına sahip olanlar, ruhun nebatların bedenlerine geçeceğine inananlar ve ruhun cansız varlıkların cisimlerine geçeceğine inananlar olmak üzere 4 çeşidi bulunmaktadır. Tenâsuh akidesine sahip olanlar hayatın sadece dünyadan ibaret olduğu, ahireti inkâr ettikleri, sevap ve cezanın bu dünyada gerçekleştiği, ruhların dünyadaki amellerine göre iyi ve kötü bedenlerde gezdikleri düşüncelerini benimsemektedirler. Tenâsuh düşüncesi İslâm'da aklın muhal gördüğü batıl ve hayal mahsulü sapık bir düşünce olarak kabul edilmektedir.

Diyanet Gazetesi'nde ahirete iman konusuyla ilgili yazıların incelenmesi neticesinde konu; İslâm inancında iman esasları içerisinde yer alması nedeniyle farklı alanlardaki yazıların muhtevasında gündem edilmiştir. Dünya hayatının sahip olduğu çekicilikten ötürü her geçen gün insanı kendi içine çektiği gerçeğinden hareketle ahiret hayatının daha fazla hatırlatılması ve bu hatırlatmanın Diyanet İşleri Başkanlığı'nın güvenilir merci olmasından ötürü Diyanet Gazetesi vesilesiyle gerçekleştirmiş olması açıktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİYANET GAZETESİ'NDE DİĞER DİNLER, BAZI İNANÇ GRUPLARI VE İNANIŞLAR

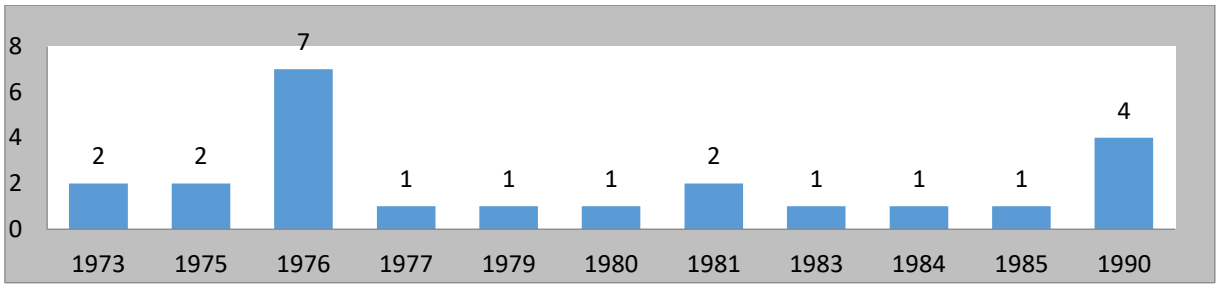
1. Diyanet Gazetesi'nde Diğer Dinler ve Bazı İnanç Grupları

Arapçada inanç kelimesini ifade için genellikle, kesin karar ile gönülden bağlanılan, benimsenen, düğüm atmış gibi sağlam bir yapıya inanmayı ifade eden ve akd kökünden türeyen akîde (çoğulu akaid) ve yine aynı kökten türetilen itikad sözcükleri kullanılır.[340] Geniş bir kullanım alanı olan inanç kelimesi; güvenmek, bir şeyi doğru olarak benimsemek, doğru bilmek, bir şeyin varlığını, doğruluğunu kabul etmek, sevecek, güvenecek ve bağlanacak en yüksek varlık olarak bilmek, iman etmek, kanarak aldanmak anlamlarına gelir.[341] Doğru ya da yanlışlıkları bir yana insanların olduğu her yerde onlara yön veren hayatını anlamlı kılan inançları ve bu inançlardan müteşekkil dinleri her zaman varlığını sürdürmüştür.[342] İslâm inancına göre dinlerin ilki ve sonuncusu İslâm olup, ilk peygamber Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar bütün peygamberler aynı dini tebliğ etmişlerdir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de yer alan "And olsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben üzerinize gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."[343] ayeti ile açıkça ifade edilmiştir. Din müntesipleri inançlarını koruma ve diğer nesillere aktarma konusunda çaba göstermişlerdir. Ancak her zaman istenilen neticeye ulaşılamamıştır. Sonuç olarak dinlerin inanç sistemleri tahrif edilerek insanlar doğru yoldan ayrılmışlar ve farklı inançlar benimsemişlerdir.

Diyanet Gazetesi'nde bu kapsamda yapılan taramalarda diğer dinler ve bazı inanç grupları konusunda; "Hristiyanlık, Yahudilik, Misyonerlik faaliyetleri, Bâbîlik-Bahâîlik" konularından bahsedildiği görülmektedir. Gazete'deki yazıların incelenmesi esnasında yapılan sınıflamada "diğer dinler ve bazı inanç grupları" olarak adlandırılan yazıların 1968-1990 yılları arasındaki dağılımını gösteren grafik şu şekildedir:

---

[340] Ahmet Saim Kılavuz, "Akaid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/212-216.
[341] Ethem Karaçoban, "İslâm İtikadı Açısından Değişim", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi,* 5/1 (2021), 64.
[342] Karaçoban, "İslâm İtikadı Açısından Değişim", 62.
[343] el-A'raf 7/59. Benzer ifadeler için bk. el-A'râf 7/ 65,73,85; Hud 11/25-26, 50, 61,84.

Grafik 12. Diğer dinler bazı inanç grupları konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere diğer dinler bazı inanç grupları konusuyla ilgili yazıların en fazla olduğu yıl 7 yazının yer aldığı 1976 yılıdır. 1990 yılında dört, 1973 yılında iki, 1975 ve 1982 yıllarında iki, 1977, 1979, 1980, 1983, 1984, 1985 yıllarında bir yazı ve makaleye yer verilerek 1968-1990 yılları arasında toplamda 23 yazı ve makale gazetede yer almıştır. 1968-1972, 1974, 1978, 1982, 1986-1989 yıllarında ise konuya hiç yer verilmediği görülmektedir. Bu sayılarda yayımlanan yazı ve makale başlıkları aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 12. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde diğer dinler bazı inanç grupları konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale	Yazar
1973	Haziran (1)	2		Hristiyanlık Propagandası Hakkında Birkaç Söz	Osman Keskioğlu
1973	Eylül (1)	9		Bâbîlik ve Bahâîlik	İsmail Hakkı Şen
1975	Haziran (2)	10		Hristiyanlık Propagandası Karşısında	Osman Keskioğlu
1975	Kasım (2)	8		Barnaba İncili ve Mahiyeti	Osman Cilâcı
1976	Nisan (1)	6		İslâm-Hristiyan Diyaloğu Semineri –I-	Dr. Ali Arslan Aydın
1976	Nisan (2)	8		İslâm-Hristiyan Diyaloğu Semineri –II-	Dr. Ali Arslan Aydın
1976	Mayıs (1)	8		İslâm-Hristiyan Diyaloğu Semineri –III-	Dr. Ali Arslan Aydın
1976	Mayıs (2)	10		İslâm-Hristiyan Diyaloğu Semineri –IV-	Dr. Ali Arslan Aydın
1976	Haziran (1)	8		İslâm-Hristiyan Diyaloğu Semineri –V-	Dr. Ali Arslan Aydın
1976	Haziran (2)	8		İslâm-Hristiyan Diyaloğu Semineri –VI-	Dr. Ali Arslan Aydın
1976	Temmuz(1)	8		İslâm-Hristiyan Diyaloğu Semineri –VII-	Dr. Ali Arslan Aydın

Tablo 12 (devam).

1977	Şubat (1)	4		Ehl-i Sünnet Mezhebi'nin İtikadı	Hasan Karakaş
1979	Ağustos (2)	4	Tarihin İçinden	Avrupalı Vaftizciler Kongresi	Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu
1980	Ocak (1)	8	Her Sayıda İki Hutbe?	İslâmlık-Hristiyanlık Münasebetleri	Kemal Güran
1981	Mart	8		Misyoner Faaliyetlerine Dikkat Edilmelidir	Fatih Yiğit
1981	Eylül	24	Hutbe	Misyonerlik Faaliyetleri Karşısında	Dr. Osman Cilâcı
1983	Aralık	6		Din Düşmanı Maddeci Cereyanlar	Doç. Dr. S. Hayri Bolay
1984	Şubat	6		Bir Mühtedî'nin Kaleminden Hrıstiyanlık	Ahmet Yaman
1985	Kasım	6		Barnaba İncili'nde Hz. Muhammed (s.a.v.)	Ebu Hureyre Özdemir
1990	Temmuz	4		Avrupa Ülkelerinde Dini İnanç	Abdullah Sevinç
1990	Eylül	4		Perdedeki Kuklalar Yehova Şahitleri	Abdullah Sevinç
1990	Ekim	9		Amerika'dan Mektup Amerika'da Yahudilik ve Yahudiler	Dr. Abdulbaki Keskin
1990	Kasım	9		Amerika'dan Mektup Amerika'da Yahudilik ve Yahudiler -2-	Dr. Abdulbaki Keskin

Gazete'de diğer dinler bazı inanç grupları konusunda kaleme alınan yazıların çoğunluğunun konusunu Hristiyanlık inancı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra İslâm-Hristiyan diyaloğu, Misyonerlik Faaliyetleri, Yahudilik ve Bâbîlik- Bâhâîlik konuları hakkında da bilgi verilmektedir.

1973 (Haziran/1) sayısının "Hristiyanlık Propagandası Hakkında Birkaç Söz"[344] , 1975 (Haziran/2) sayısının "Hristiyanlık Propagandası Karşısında"[345] başlıklı yazılarında; misyonerlerin Hristiyanlık propagandalarına Müslümanları alet edemeyecekleri; çünkü İslâm dini ile Hristiyan inancı karşılaştırıldığında İslâm'ın üstünlüğünün ortaya çıktığı, bu nedenle bu propagandanın boşa kürek çekmek olduğu anlatılmak istenmiştir. İslâm dini ile Hristiyan inancı arasında yapılan bu karşılaştırma neticesinde şu veriler ortaya çıkmıştır.

1- Hristiyan inancında papaz önünde günah çıkarma söz konusudur. Günahkâr kişi papaza günahını itiraf ettikten sonra papaz vasıtasıyla affedilmeyi bekler. Ancak

[344] Osman Keskioğlu, "Hristiyanlık Propagandası Hakkında Birkaç Söz", *Diyanet Gazetesi* 68-69 (1 Haziran 1973), 2.
[345] Osman Kesksioğlu, "Hristiyanlık Propagandası Karşısında", *Diyanet Gazetesi* 119 (15 Haziran 1975), 10.

İslâm'da böyle bir şey yoktur. Günahları bağışlayan kusurları örten yalnızca Allah'tır. Mağfiret edecek olan O'dur. Ayrıca İslâm'da günahları yayma değil; gizleme doğru olan davranıştır.

2- Hristiyan inancında endüljans olarak isimlendirilen papazlar tarafından cennetten yer satma uygulaması İslâm'da yoktur. Cennet satın alınamaz. Oraya salih amel, ibadet, güzel ahlak ile gidilir.
3- Hristiyanlıkta papa günahsız, hatasız olarak kabul edilir. Halbuki papa da bir insandır ve günah işleyip hata yapabilir.
4- Hristiyanlıkta aforoz etme uygulaması mevcuttur. Aforoz; papazların kendi inançlarından olmayanları dinden çıkarmalarıdır. İstediklerini cennete istemediklerini cehenneme gönderirler. İslâm'da ehl-i kıbleden kimse tekfir edilemez.
5- Hristiyanlıkta şarap kutsal sayılırken, İslâm'da aklı uyuşturup insanı sarhoş eden içkiler yasaktır.
6- Hristiyanlıkta mevcut olan manastıra kapanıp dünyadan el etek çekme anlayışı, İslâm'da yoktur. Bilakis İslâm çalışmayı emreder.
7- İslâm'da neslin çoğalması için evlenmek makbul iken, Hristiyanlıkta ruhbanlık vardır.
8- İslâm eşitlik ve vicdan hürriyeti tanıyan bir dindir.

Bu veriler misyonerlerin Hristiyanlık propagandasının karşısında Müslümanların akledip düşündüklerinde İslâm'ın üstünlüğü ve hayata uygunluğunu görebileceklerini göstermektedir. Ancak bu verilere sahip olmak bu propaganda karşısında kayıtsız kalmayı gerektirmez. İşte bazı alimler misyonerlerin faaliyetlerine eserlerinde ciddi bir şekilde cevap vermişler ve Müslümanların bu propaganda karşısında uyanık olmasını telkin etmişlerdir.

1981 (Mart) sayısının "Misyoner Faaliyetlerine Dikkat Edilmelidir"[346], 1981 (Eylül) sayısının "Misyonerlik Faaliyetleri Karşısında"[347] başlıklı yazılarında da misyonerlikten bahsedilmektedir. Misyonerlik faaliyetleri geçmişte olduğu gibi bugün de İslâm alemi için büyük tehlike oluşturmaktadır. Hatta bu faaliyetler İslâm aleminin geri kalmasını tetiklemektedir. Misyonerlik dünya üzerinde Hristiyanlığı yaymak için gerçekleştirilen bir faaliyettir. Misyoner teşkilatının amacı; Müslümanları dinlerinden uzaklaştırmak, birlik ve beraberliklerini bozmak için aralarına nifak sokmak, inanç sistemlerini bozmak Hristiyan olmayan milletleri Hristiyanlaştırmaktır. Bu teşkilatı kiliselere bağlı resmi ve gayri resmi

[346] Fatih Yiğit, "Misyoner Faaliyetlerine Dikkat Edilmelidir", *Diyanet Gazetesi* 256-257 (1-15 Mart 1981), 8.
[347] Osman Cilacı, "Misyonerlik Faaliyetleri Karşısında", *Diyanet Gazetesi* 268-269 (1-15 Eylül 1981), 24.

kuruluşlar oluşturmaktadır. Misyonerler tarafından Hristiyanlıkta kabul edilen ve doğru olduğuna inanılan Teslis inancına insanlık davet edilmektedir. İslâm'ın temelini oluşturan tevhid ilkesine ise geçmişten beri Yahudiler ve Hristiyanlar tarafından tepki gösterilmekte olup bu tepkiler hala da artarak devam etmektedir. Misyonerler faaliyetlerine her koşulda ve şartta devam etmektedir. Faaliyetlerini açık ve gizli her şekilde büyük bir mücadele ile yürütmektedirler. Onlar Kitâb-ı Mukaddes'i çoğaltıp çoğu zaman parasız dağıtarak, evlere ücretsiz broşür, bildiri, dergi göndererek, evleri dolaşıp Hristiyanlık propagandası yaparak faaliyetlerini sürdürmektedir. İslâm âlemi misyonerlerin propagandalarına karşı uyanık olmalı, basiretini açmalı, kendi öz kültür ve medeniyetlerine geri dönmeli, İslâm'ı iyi bilmelidir. Ancak bu şekilde misyoner teşkilatı ile mücadele edilip ayakta kalınabilir.

1976 (Nisan/1) sayısının "İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri I"[348], 1976 (Nisan/2) sayısının "İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri II"[349], 1976 (Mayıs/1) sayısının "İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri III"[350], 1976 (Mayıs/2) sayısının "İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri IV"[351], 1976 (Haziran/1) sayısının "İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri", 1976 (Haziran/2) sayısının "İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri", 1976 (Temmuz/1) sayısının "İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri" başlıklı yazılarında; 1-5 Şubat 1976 tarihinde Libya'nın başkenti Trablus'ta Libya Arap Cumhuriyeti ve Vatikan Hükümeti işbirliği ile düzenlenen İslâm Hristiyan Diyaloğu isimli seminerden bahsedilmektedir. Seminere Libya devlet başkanı Muammer Kaddafi'nin ve Vatikan hükümetinin davetlisi olarak altmıştan fazla gözlemci ülke iştirak etmiştir. 600 kadar davetli arasında İslâm dini âlimleri, Katolik, Ortodoks, Protestanlardan oluşan Hristiyan din bilginleri, fikir ve politika insanları ve basın mensupları bulunmuştur. Seminerde her iki tarafı 15'er kişilik heyetler temsil etmiştir. Seminer 7 sayfa ve 24 maddeden oluşan karar ve tavsiyelerle son bulmuştur. Seminerde;

1-Din hayat için ideoloji olabilir mi?

2-İki dindeki müşterek inanç esasları ve hayatın bütün sahalarında birleştikleri noktalar

3-Sosyal adalet Allah'a imanın bir mahsulüdür.

4-Bizi hala ayırmakta olan geçmişteki yanlış hükümleri ve güvensizlikleri nasıl giderebiliriz.[352] başlıkları altında dört ana konuda karşılıklı tebliğler sunulmuş ve bu tebliğler etrafında konuşmalar, tartışmalar gerçekleşmiştir. Seminerin yapılma amacı; İslâm âlemi ile Hristiyan dünya arasında güven köprüsünün oluşturulmasıdır. Bu köprünün oluşturulması

[348] Ali Arslan Aydın, "İslam Hristiyan Diyaloğu I", *Diyanet Gazetesi* 138 (1 Nisan 1976), 9.
[349] Ali Arslan Aydın, "İslam Hristiyan Diyaloğu II", *Diyanet Gazetesi* 139 (15 Nisan 1976), 8.
[350] Ali Arslan Aydın, "İslam Hristiyan Diyaloğu III", *Diyanet Gazetesi* 140 (1 Mayıs 1976), 9.
[351] Ali Arslan Aydın, "İslam Hristiyan Diyaloğu IV", *Diyanet Gazetesi* 141 (15 Mayıs 1976), 10.
[352] Ali Arslan Aydın, "İslam Hristiyan Diyaloğu Semineri I", *Diyanet Gazetesi* 138 (1 Nisan 1976), 14.

için; savaş ve sömürge dönemlerinin sonunda ortaya çıkan çeşitli sorunları, bu sorunları oluşturan gerçek sebepler üzerinde durarak ortak bir çalışma ile ortadan kaldırmak, çağımızdaki insanların yaşamış oldukları maddi ve manevi sıkıntıları anlayarak onları çözmek için uygun ortamlar oluşturmak gerekmektedir. Bunun için de her iki dinin mensuplarının birbirlerine anlayış göstermeleri ve dayanışma içerisinde olmaları gerekmektedir. Bu anlayış ve dayanışma ortamını oluşturacak şey de ilahi dindir.

İslâm ve Hristiyan âlemi arasında aynı ilahi kaynaktan ve ortak gayeden oluşan muhavere eskilere dayanır ve İslâmi davet ile başlar. İslâmi davet hususunda gösterilen mücadele Kur'an-ı Kerim'de yer alan "İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i Kitapla mücadelenizi sadece en güzel yolla sürdürün ve deyin ki: "Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir. Biz O'na teslim olmuşuzdur."[353] ayetinde de buyrulduğu üzere Ehl-i Kitap'la özel bir önem kazanır. Yine Kur'an-ı Kerim'in "Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının Yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin. Yine onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da, "Biz Hristiyanız" diyenler olduğunu göreceksin. Çünkü bunların içinde (insaflı) keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar. Peygambere indirileni dinledikleri zaman hakikate dair bilgileri bulunduğundan dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz! İman ettik, bizi Hakka şahitlik edenlerle beraber yaz."[354] ayeti Ehl-i Kitap içerisinde bir zümre olan Hristiyanlarla muhavereye daha çok önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde başlayan Müslüman Hristiyan diyaloğu ondan sonraki dönemlerde de devam etmiş; ama bir süre sonra yaşanan sorunlar ve yeni şartlar bu diyaloğu kesintiye uğratmıştır. İşte temeli geçmişe dayanan bu İslâm Hristiyan diyaloğunu yeniden canlandırmak için bu seminer düzenlenmiştir.

Yukarıda ifade edildiği üzere seminerin muhtevasını oluşturan 4 ana konudan birincisi; din hayat için ideoloji olabilir mi?[355] başlığıdır. Bu konuda öncelikle karşılıklı olarak ideoloji kelimesinin manası hakkında bilgi verilmiş ardından konu din ve İslâmiyet, din ve Hristiyanlık açısından ele alınmıştır. Yapılan konuşma ve tartışmalarda dinin bütün doktrin ve ideolojilerden üstün olduğu noktasında görüş birliğine varılmıştır. Hristiyan heyetinin konuşmacısı; Hristiyanlığın öncelikli olarak ruhi yöne önem atfettiğini din olarak da bütün ideolojilere ilham kaynağı olduğunu söylemiştir. İslâm heyetinin konuşmacısına

[353] el-Ankebût 29/46.
[354] el-Mâide 5/82-83.
[355] Ali Arslan Aydın, "İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri V", *Diyanet Gazetesi* 142 (1 Haziran 1976), 8.

göre ise; İslâm her zaman ve mekâna uygun bir yaşam düzeni kurabilecek güçte olup, bütün ideolojilerden üstün özelliklere sahip olan hatta diğer ideolojilere rehberlik eden ilahi bir menbâıdır. Var olan hiçbir ideoloji hayatı düzenleyecek ve yönlendirecek güçte değildir. Hayatı düzenleme ve yönlendirme ancak din tarafından gerçekleştirilebilir. İslâm dini yalnızca inanç ve ibadetten ibaret değildir. O kâinatta mevcut olan bütün mahlûkatla ilgilenen, bunlar arasındaki münasebeti düzenleyen bir hayat dinidir. Görülmektedir ki her iki din müntesipleri de hayatın ve toplumun ancak ilahi bir kaynak olan din tarafından düzenlenip yönlendirilebileceğini, dinin bütün ideolojilerden üstün olduğu görüşündedir. Seminerin bu bölümünde Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi[356] konuya müdahil olarak Hristiyan heyetine birkaç soru sormuş ve verilen cevaplarla çıkarımlarda bulunmuştur. Kaddafi'nin sorduğu sorulardan birine burada yer vermek konunun anlaşılması açısından yeterli olacaktır. Kaddafi Hristiyan heyete; Vatikan'da kurulan devlet dini esaslar üzerine mi yoksa medeni kanun ve esaslar üzerine mi kurulmuştur? sorusunu yöneltmiştir. Bu soruya Hristiyan heyeti; gerçekte bir Vatikan Devleti olmadığı, orta çağdan beri Vatikan şehrinin papanın kaldığı ruhani bir merkez olup bu durumun devletler tarafından kabul ve ilan edildiği, Vatikan'ın manevi gücünün buradan geldiği, yine kilisenin büyük rahiplerinden Patris'in mezarının burada bulunduğu ve İmparator Konstantin'in Vatikan'da yaptırdığı büyük kilisenin Hristiyanlığın merkezi kilisesi olduğu, kilise nazarında devlet fikrinin önemli olmadığı sadece kendisine ait kanunlarının bulunduğu, papanın da bu devletin başkanı kabul edildiği ve böylece Vatikan'a devlet hukuku tanındığını beyan eden açıklamalarıyla cevap vermiştir. Kaddafi verilen cevaplardan hareketle Vatikan'da bilinen manada bir devlet olmadığı, dolayısıyla Hristiyan dünyada Hristiyan dinine dayanan bir devlet bulunmadığı, hiçbir zaman Hristiyan şeriatına dayalı bir devletin Vatikan dahil kurulmadığı ve halen de mevcut olmadığı, İslâm aleminde bunun aksi bir durum söz konusu olduğu; İslâm nizamına göre birçok devlet kurulduğu ve halen de mevcut olduğunu dile getirmiştir. Bu gerçek yukarıda konuşulan ana konuda müspet neticeye götürmüştür.[357]

Kaddafi yönelttiği sorular sonrasında yaşanan münakaşaların sonunda bir konuşma gerçekleştirmiştir. Yaptığı konuşma ehemmiyet arz ettiğinden konuşmasında bahsettiği konulara burada kısaca yer vermekte fayda vardır. Kaddafi konuşmasına din hakkındaki şahsi görüşlerinden bahsederek başlamıştır. Kaddafi'ye göre günümüzde bir Kur'an bir de Müslümanlık vardır. Müslümanlar Kur'an-ı hakiki manada tatbik edememektedir.

[356] Kaddafi'nin konuşmasına burada yer verilmesi 1974 tarihli Kıbrıs Harekâtı'nda Türkiye'ye yapmış olduğu yardım ve desteklere bir teşekkür mahiyetinde olduğu düşünülmektedir.
[357] Ali Arslan Aydın, "İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri IV", *Diyanet Gazetesi* 141 (15 Mayıs 1976), 10.

Müslümanların inancı ve uygulamaları Kur'an'a uygunluk göstermemektedir. Bunun sebebi Müslümanların ekserîsinin dini yaşantılarını Kur'an'a göre değil, fıkıh kitaplarına göre düzenlemeleridir. Çağımızda Müslümanlar din noktasındaki bilgileri Kur'an'dan öğrenmedikleri için din anlayışları ve Kur'an arasında farklılıklar meydana gelmiştir. Bunun sebebi de fıkıh âlimlerinin yaşamış oldukları şartların etkisiyle Kur'an'ı farklı anlayıp insanlara anlatmalarıdır. Hâlbuki İslâm'ın ana kaynağı Kur'an'dır. Kur'an Allah'ın kelamıdır ve asla değişim kabul etmez. Hadisler ise Kur'an'ın tefsiri sayılır. İşte Müslümanlar ile Kur'an arasındaki farklılığın sebebi fukahânın Kur'an'ı kendi anlayışlarına göre tefsir etmeleridir. Kaddafi Hristiyanlıkla ilgili olarak da Hz. İsa'nın Allah'ın peygamberi olup kendisine İncil indirildiğinin Müslümanlar tarafından inanılıp kabul edildiğini söylemiştir. Ama nasıl ki Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisleri arasında sahih olanlar olduğu gibi sahih olmayanlar da mevcutsa, Hz. İsa'nın ölümünden sonra da yazılanlar arasında sahih olanlar ve olmayanlar mevcuttur. Yani İnciller içerisinde sahih olanlar ve olmayanlar vardır. Bunun sebebi bunların Hz. İsa'dan çok sonra yazılmalarıdır. Günümüzde var olan İncillerin hepsi birbirinden farklıdır. Eğer bu İncillerin hepsi gerçek olsaydı tıpkı Kur'an-ı Kerim gibi bir tane İncil olurdu. Fakat İnciller arasında var olan bu farklılık Hz. İsa'dan rivayet edilen doğru bazı ayetlerin bulunduğunun delilidir. Kaddafi Yahudilerin Müslümanlara olan düşmanlığının sebebine de konuşmasında yer vermiştir. Yahudilerin düşmanlığının sebebinin bekledikleri son peygamberin kendi soylarından değil de Arap soyundan gelmesini hazmedememeleridir. Bundan ötürü de İslâm'a ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e düşman olmuşlardır ve bu düşmanlıklarını hala sürdürmektedirler. Kaddafi, Hristiyan ve Yahudilerin varlığı noktasında da; İslâm'ın bu iki dini kabul etmesinin tek şartının Hristiyanların gerçek İncil'e Yahudilerin de gerçek Tevrat'a dönmeleriyle olacağını söylemiştir. Çünkü Kur'an'da "De ki Ey Ehl-i Kitap! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'an'ı) doğru dürüst uygulamadıkça tuttuğunuz yol yol değildir. Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz arttıracaktır. Kâfirler topluluğu yüzünden üzülme."[358] ayetiyle gerçek ortaya konulmuştur. Kaddafi Ehl-i Kitap ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliği hususunda da; Hristiyan ve Yahudilerin en büyük sorunlarının Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nübüvvetini inkâr etmeleridir. Bu büyük hata sadece Müslümanlar hakkında değil Allah hakkındadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nübüvvetini inkâr etmek Allah'ın iradesine karşı koymak onun hükmünü reddetmektir. Kaddafi konuşmasının sonunda dinin fert ve toplum için zaruri

[358] el-Mâide 5/68.

olduğunu söylemiştir. Çünkü iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın, hak ile batılın anlaşılmasında ilahi bir temeli olan kurallara ihtiyaç vardır. İşte bu da tüm bu özelliklere sahip olan din İslâm'dır.

Seminerin ikinci ana konusu ise; iki dindeki ortak inanç esasları ve hayatın bütün sahalarında birleştikleri noktalar[359] başlığıdır. İki dindeki ortak inanç esaslarından biri; Allah'ın varlığının ve tek olduğunun kabulüdür. Hristiyanlar Allah'ın bilinmesinin akıl ve vahiy yani iman olmak üzere iki yolla gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Böylelikle Müslümanlarla akıl ve iman ehli olma noktasında birleşmektedirler. Yine meleklere, peygamberlere, kutsal kitaplara ve ahiret hayatına inanma birleşilen diğer ortak noktalardır. Sonra konunun diğer bölümü olan Müslüman ve Hristiyanların toplumsal ve hukuki hayatta birleştikleri prensipleri ve beraber hareket etmeleri gereken noktalardan bahsedilmiştir. Buna göre yaşanılan çağda mevcut olan dinden ayrılma ve sapık inançlara yönelme hususunda iş ve güç birliği yapılmalıdır. İnsanlara nasihat edilmeli batıldan uzaklaşmaları sağlanmalı, bütün insanlara adil davranılmalı, insanlar arasında ayrım yapılmamalı, zulme karşı savaşılmalıdır.

Seminer iki âlem arasındaki düşmanlığın son bulması için yapılması gerekenlerden bahsedilerek son bulmuştur. Buna göre "her iki âlem de birleştikleri ortak noktaları kabul edip bunları öğrenmeli, savunmalı ve yayın yoluyla yaymalıdır. Hristiyanlar İslâm düşmanlığı için çalışmalar yapan Siyonistler ve İsrail tarafında yer almaktan ve BM'de Müslümanlar aleyhine görüş belirtmekten vazgeçmelidir. Müslümanlar ise Hristiyan âlemi ile kiliseyi birbirinden ayırt etmelidir."[360]

Diğer dinler ve bazı inanç grupları başlığı altında yer verilen diğer din Yahudiliktir. 1990 (Ekim) sayısının "Amerika'dan Mektup Amerika'da Yahudilik ve Yahudiler"[361] , 1990 (Kasım) sayısının "Amerika'dan Mektup Amerika'da Yahudilik ve Yahudiler 2"[362] başlıklı yazılarında Amerika'da yaşayan Yahudiler hakkında bilgi verilmektedir. Amerika'ya ilk defa 1654 yılında gelen Yahudilerin 1990'lı yıllardaki nüfusu 5-6 milyon civarındadır. Burada bulunan Yahudiler dini görüşleri ve dünyaya bakış açıları bakımından Ortodoks Yahudiler, Muhafazakâr Yahudiler ve Reformist Yahudiler olmak üzere 3 ana gruba ayrılmıştır. Ortodoks Yahudiler Hz. Musa'ya indirilen sözlü ve yazılı Tora'ya inanan Yahudi

[359] Ali Arslan Aydın, "İslam Hristiyan Diyaloğu Semineri VI", *Diyanet Gazetesi* 143 (15 Haziran 1976), 8.
[360] Ali Arslan Aydın, "İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri VII – İki Dindeki Müşterek İnanç Esasları ve Yardımlaşma Sahaları-", *Diyanet Gazetesi* 144 (1 Temmuz 1976), 14.
[361] Abdülbaki Keskin, "Amerika'dan Mektup Amerika'da Yahudilik ve Yahudiler", *Diyanet Gazetesi* 380 (Ekim 1990), 9.
[362] Abdülbaki Keskin, "Amerika'dan Mektup Amerika'da Yahudilik ve Yahudiler 2", *Diyanet Gazetesi* 381 (Kasım 1990), 9.

grubudur. Bunlar dinin emirlerine uymayan, kıyafetine dikkat etmeyen Yahudilere karşı bazen şiddete kadar varan bir tavır içerisindedirler. Muhafazakâr Yahudilik üç gruptan en büyüğü olduğu iddiasındadırlar. Geleneklere bağlıdırlar. Yahudi hukukunu reddedip, havralarda İbraniceyi kullanmamaktadırlar. Reformist Yahudiler Yahudi geleneğini modern kültürle harmanlamaya çalışan Yahudi grubudur. Görüldüğü üzere Yahudilikle ilgili kaleme alınan yazılarda Amerika'da yaşayan üç Yahudi sınıfının birtakım özelliklerinden bahsedilmiştir.

Abdullah Sevinç 1990 (Eylül) "Perdedeki Kuklalar Yehova Şahitleri"[363] isimli yazısında; Belçika'da Yehova Şahitleri ile yaptığı görüşmesinden hareketle bunlar hakkında bilgi vermektedir. Yehova şahitleri inanç ve fikir noktasında Yahudilerle birleşen hatta onlar tarafından desteklenen bir gruptur. Bu kişiler sakin, inatçı ve ısrarcı özelliklere sahip olup, İslâm'ı yakından tanıma düşüncesiyle insanlara yaklaşıp onları kendi inançlarına ikna etmeye çalışmaktadır. Yehova Şahitleri; Allah'ın varlığına inanan ve onu Yehova olarak isimlendiren, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini reddeden, cehennemi Allah kullarını cehennemde yakmaz düşüncesiyle inkâr eden, cennete Yehova'ya yakın olanların gireceğini savunan, kendilerini yeryüzünde Mesih'in seçilmiş kardeşleri olarak gören, ahiretin dünyada görüleceğine inanan, kendilerini Tanrının kavmi olarak görüp seçilmişlik iddiasında bulunarak kurtuluşa erenlerin sadece kendileri olduğunu düşünen, Katolikler tarafından sevilmeyen bir gruptur. Bunların tüm dünya dillerinde yayınları vardır. Bunlarla mücadele etmenin yolu ise; İslâm hakkında derin bilgi sahibi olmak, İslâm'la ilgili kitaplara sahip olmak, diğer dinler hakkında malumat edinmektir.

İsmail Hakkı Şen (Eylül 1973) "Bâbîlîk ve Bahâilik"[364] isimli yazısında; Bâbîlîk ve Bahâîlik'in tarihinden kısaca bahsetmektedir. Bâbîlîk; Mirza Ali Muhammed tarafından İran'da kurulmuştur. Mirza Ali Muhammed'in fikirleri etrafında toplanan kimselere Bâbî denilmektedir. Önceleri batıl bir tarikat hüviyetinde iken sonradan siyasi bir parti kimliğine bürünmüştür. Mirza Ali Muhammed önceleri sofu iken sonrasında beklenen imama açılan kapı olduğunu; hatta daha da ileri giderek kendisinin peygamber ve Allah olduğunu ilan etmiştir. Bâbîler İran'da isyana kalkışınca buradan atılmışlardır. Bahâilik, Bâbîlîk'in bir koludur. Mirza Ali Muhammed'in öğrencileri arasında çıkan ihtilaf Bâbîleri Ezeli ve Bahâi olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Bahailerin lideri ise; Mirza Hüseyin Ali'dir. Mirza Hüseyin Ali önce kendisinin zuhuru beklenen kişi olduğunu sonrasında mehdi ve peygamber olduğunu ilan etmiş hatta nihayetinde Tanrılık iddiasında bulunmuştur. Sonuç olarak

[363] Abdullah Sevinç, "Perdedeki Kuklalar Yehova Şahitleri", *Diyanet Gazetesi* 379 (Eylül 1990), 4.
[364] İsmail Hakkı Şen, "Bâbîlîk ve Bahâilik", *Diyanet Gazetesi* 75 (1 Eylül 1973), 9.

Bâbîlîk'in devamı olan Bahâilik, batıl bir tarikat olup aynı zamanda siyasi bir tarafı da olan, sapık düşünceleriyle İslâm'ı tahrif eden bir harekettir.

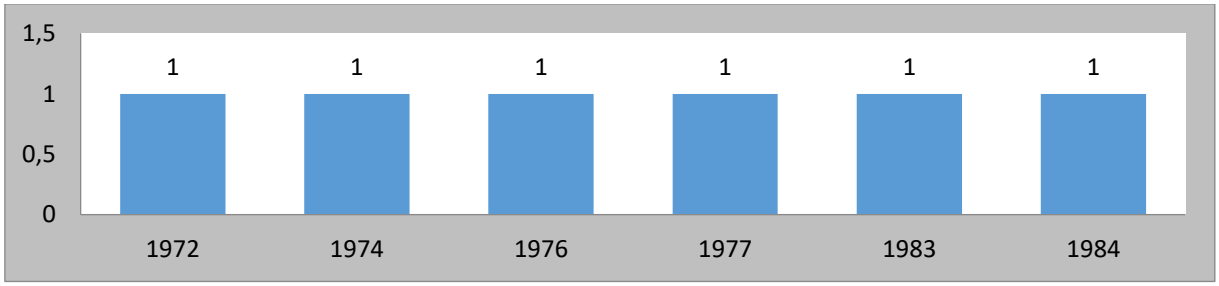
Diyanet Gazetesi'nde diğer dinler bazı inanç grupları konusunda kaleme alınan yazılarda genellikle İslâm ile Hristiyanlık arasındaki muhaverenin nasıl sağlanacağı ve Misyonerlik faaliyetleri ile bununla mücadele etme yollarından bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra Yahudilik ve Bahâîlik-Bâbîlik'ten bahsedilmiştir.

2. Bazı İnanışlar

Bu başlık altında kaleme alınan konulardan biri Noel diğeri hurafe ve batıl inançlar konularıdır. Bu iki konuya Gazete'de sıkılıkla yer verilmesi ve ülkemizde bu iki konuyla alakalı uygulamaların mevcudiyeti bu konulara bu başlık altında yer verilmesini gerekli kılmıştır.

2.1. Diyanet Gazetesi'nde Noel

Diyanet Gazetesi'nde Noel konusundan; "Noel nedir?, Noel'in İslâm'daki yeri nedir?" başlıkları çerçevesinde bahsedilmiştir. Gazete bu konular dikkate alınarak taranmıştır. Gazetedeki yazı ve makalelerin incelenip değerlendirilmesi neticesinde oluşturulan sınıflandırmada Noel konusu ile alakalı yazı ve makalelerin 1968-1990 yılları arasındaki dağılımını gösteren grafik aşağıda verilmiştir:

Grafik 13. Noel konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere Noel konusuyla ilgili yazılar 1972, 1974, 1976, 1977, 1983, 1984 yıllarında birer tane olmak üzere 1968-1990 yılları arasında toplamda 6 yazı ve makale gazetede yer almıştır. 1968-1971, 1973, 1975, 1978-1982, 1985-1990 yıllarında ise konuya hiç yer verilmediği görülmektedir. Bu sayılarda yayınlanan yazı ve makale başlıkları aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 13. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde Noel konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale	Yazar
1972	Ocak (1)	9		Noel Aslı ve Düşündürdükleri	Kemaleddin Erdil
1974	Aralık (2)	2	Kur'an-ı Kerim'den Öğütler	Noel Yortusu	Doç. Dr. Süleyman Ateş
1976	Aralık (2)	12	Hanımlar İçin	Noel	Emine Abla
1977	Aralık (2)	10		Noel ve Yeni Yıl	Ali Gözütok
1983	Aralık	14		Yeni Yıl ve Hz. İsa İlişkisi	Doç. Dr. Mehmet Aydın
1984	Aralık	18		Hz. İsa ve Yılbaşı	Dursun Dede

Diyanet Gazetesi'nde bazı inanışlar konusunda kaleme alınan yazıların muhtevası içerisinde yer alan konulardan biri Noel'dir. Yazılarda Noel kutlaması ve İslâm'daki yeri hususunda bilgilendirmeler yapılmıştır.

1972 (Ocak/1) sayısının "Noel Aslı ve Düşündürdükleri"[365], 1974 (Aralık/2) sayısının "Noel Yortusu"[366], 1976 (Aralık/2) sayısının "Noel"[367], 1977 (Aralık/2) sayısının "Noel ve Yeni Yıl"[368], 1983 (Aralık) sayısının "Yeni Yıl ve Hz. İsa İlişkisi"[369], 1984 (Aralık) sayısının "Hz. İsa ve Yılbaşı"[370] başlıklı yazılarında; Noel ve Noel'in Hz. İsa ile ilişkisi anlatılmaktadır. Dünya tarihinde insanlık alemini etkileyen önemli olaylar devamlı olagelmiştir. Hz. İsa'nın doğumu da dünya tarihinde meydana gelen önemli olaylardan birisidir. İslâm inancına göre Hz. İsa Hz. Meryem'den babasız olarak dünyaya gelmiştir. İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilen Hz. İsa peygamberliği süresince tevhid inancını, Allah'ın emir ve yasaklarını anlatmış, kavmine hidayet yolunu göstermeye çalışmıştır. Diğer peygamberler gibi o da risalet görevini ifa ederken çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. O bir yandan İsrailoğullarının düşmanlığı ile bir yandan da Roma'nın baskısı

[365] Kemalettin Erdil, "Noel Aslı ve Düşündürdükleri", *Diyanet Gazetesi* 34 (1 Ocak 1972), 9.
[366] Süleyman Ateş, "Noel Yortusu", *Diyanet Gazetesi* 107 (15 Aralık 1974), 2.
[367] Emine Abla, "Noel", *Diyanet Gazetesi* 155 (15 Aralık 1976), 12.
[368] Ali Gözütok, "Noel ve Yeni Yıl", *Diyanet Gazetesi* 179 (15 Aralık 1977), 10.
[369] Mehmet Aydın, "Yeni Yıl ve Hz. İsa İlişkisi", *Diyanet Gazetesi* 298 (Aralık 1983), 14.
[370] Dursun Dede, "Hz. İsa ve Yılbaşı", *Diyanet Gazetesi* 310 (Aralık 1984), 18.

ile mücadele etmiştir. Bunun yanı sıra sayıları az da olsa kendisine inanan insanlar da olmuştur. Bu insanlar Hz. İsa'dan sonra onun risaletini yaymaya devam etmişlerdir. Ancak bu dine sonradan insan sözü karıştırılmış, İncil Allah kelamı olmaktan çıkmış ve Hz. İsa'nın tebliğ ettiği din asıl kimliğini kaybetmiştir. Günümüzde Hristiyan dünyası ve birçok millet Hz. İsa'nın doğumunu miladi takvimin başlangıcı olarak kabul etmiştir. Hz. İsa'nın doğum tarihi ile ilgili yapılan araştırmalar onun yılbaşından önce doğduğunu göstermektedir. Aslında Hz. İsa'nın doğum tarihi kesin olarak belli değildir. İlk asırlarda Hz. İsa'nın doğum günü olarak 6 Ocak kabul edilmekteydi. Sonraki asırlarda 25 Aralık tarihinde doğduğu kabul edilmiştir.

Hristiyanlıktan önce insanlar güneşe tapıyorlardı. Güneşin bu insanların hayatlarındaki kutsallığı haftalar süren şenlikler, festivaller ve bayramlar yapılmasını beraberinde getirmiştir. Sonraki dönemlerde bu törenler Hristiyan dünyası tarafından da benimsenmiş, ilerleyen zamanlarda Hz. İsa'nın doğumu ve Noel Baba şenlikleri ismiyle kutlanmaya başlanmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere Hz. İsa'nın doğumu ve Noel şenliklerinin temelinde yabancı unsurlar vardır. Günümüzde Hz. İsa'nın doğum gününü kutlama sebebiyle "Noel Yortusu" adıyla törenler yapılmaktadır. Noel kutlaması, Hristiyan geleneğinde mevcut olan bir dini törendir. Kutlamalarda hindi kesme, çam ağacı süsleme, içkili ortamlarda eğlenceler düzenleme, Noel Babanın hediyeler getirdiğine inanma gibi uygulama ve inanışlar vardır. Noel kutlamaları Yılbaşı kutlaması adıyla bize de geçmiş ve zamanla yerleşmiştir. Batıda var olan bu tören bizim dini ve milli inançlarımızla örtüşmemektedir. Dolayısıyla Noel kutlaması başta olmak üzere Batı'nın diğer geleneklerini taklid etmek dini ve milli geleneğimizi yıkmak için atılan bir darbedir. Geleneğimizin yıkılması ise yok olmayı beraberinde getirir. Eğer milletler hayatlarını idame ettirmek istiyorlarsa mensubu oldukları dine bağlı kalmalı, örf ve adetlerini aynen yaşatıp devam ettirmelidir. Türk milleti olarak Kur'an-ı Kerim'i terk eder, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i bırakır, atalarımızın iyi ahlakından yüz çevirirsek varlığımızı devam ettiremeyiz. Nitekim Allah Kur'an-ı Kerim'de "Yeryüzünde bulunanların çoğu, kendilerine uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar. Çünkü onlar zandan başka bir şeye tabi olmuyorlar ve temelsiz bir tahminden başka bir şeye de dayanmıyorlar."[371] ayetiyle bizi Allah ve Resulü'nün yolunda olma hususunda uyarmaktadır.

Gazete'de Noel'in Hristiyan geleneğine ait bir tören olup İslâm'da yer almadığı, ülkemizde gerçekleştirilen, kültürümüz ve inancımızda bulunmayan Noel kutlamalarının

[371] el-En'âm 6/116.

dini ve milli gelenekleri yıkmak için atılan bir adım olması yaklaşımından hareketle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Gazete aracılığıyla topluma bu konuda güvenilir bilgiler vermeye çalıştığı görülmektedir.

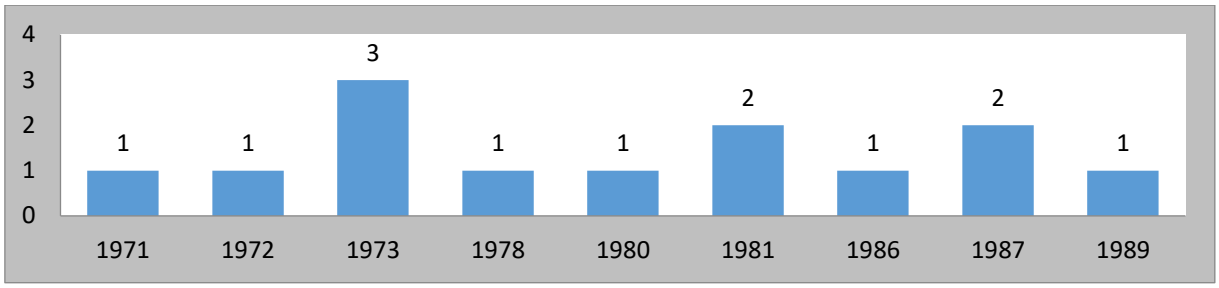
2.2. Diyanet Gazetesi'nde Hurafe ve Batıl İnanışlar

Arapça'da "icat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek" anlamlarına gelen "b-d-a" kökünden türeyen bid'at, "daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhdes) şey" anlamına gelir. Bir başka anlamı ise yeni bir iş yapmak veya bir şeyi icat etmektir.[372] Dini bir terim olarak, bid'at, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sonra ortaya çıkan, Kitap ve Sünnette hükmü bulunmayan, dolayısıyla dini bir delile dayanmayan, ayrıca ashabın, tabiinin ve müçtehit imamların görüşlerine aykırı olan anlayış, fikir, fiil ve davranışlar şeklinde tanımlanmıştır.[373]

"H-r-f" (Harefe), kökünden türemiş bir isim olan hurafe kelimesi, inanılmaz, uydurma, yalan hikâye ve rivayet anlamlarına gelmektedir.[374] Bir başka ifade ile dinin özünde olmayan, bir takım yollarla sonradan dine sokulan, toplumda dini inanç ve ibadet gibi kabul gören söz, fiil ve davranışlardır.[375] İslâm dini açısından değerlendirdiğimizde; Kur'ân-ı Kerîm ve hadislere dayanmayan uydurulmuş masallar hurafe kapsamına girer.[376]

Diyanet Gazetesi'nde hurafe ve batıl inanışlar konusundan; "Hurafe ve bid'at Nedir? , Hurafe ve bid'atların ortaya çıkış sebepleri nelerdir?, Hurafe ve bid'at çeşitleri nelerdir?, Hurafe ve bid'atlarla mücadele etme yolları nelerdir?, İslâm'ın bid'at ve hurafeler konusundaki tavrı nedir?" başlıkları çerçevesinde bahsedilmiştir. Gazete bu konular dikkate alınarak taranmıştır. Gazetedeki yazı ve makalelerin incelenip değerlendirilmesi neticesinde oluşturulan sınıflandırmada hurafe ve batıl inanış konusu ile alakalı yazı ve makalelerin 1968-1990 yılları arasındaki dağılımını gösteren grafik aşağıda verilmiştir:

[372] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi, 1986), 233.
[373] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983), 256.
[374] Devellioğlu, "Hurafe", 456.
[375] Abdul Celil Candan, *Bid'at ve Batıl İnançlar Ansiklopedisi* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010), 360.
[376] Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975), 168.

Grafik 14. Hurafe ve batıl inanışlar konusuna dair yazıların yıllara göre dağılım grafiği

Grafikte görüldüğü üzere bid'at ve hurafeler konusuyla ilgili 1973 yılında üç, 1981, 1982 yıllarında iki, 1971, 1972, 1978, 1980, 1986, 1989 yıllarında bir yazı ve makaleye yer verilirken 1968-1990 yılları arasında toplamda 13 yazı ve makale Gazete'de yer almıştır. 1968-1970, 1974-1977, 1979, 1982-1985, 1988,1990 yıllarında ise konuyla ilgili Gazete'de yazı ve makalelerin yer almadığı görülmektedir. Grafikte yer verilen makale ve yazıların başlıkları aşağıda yer alan tablodaki gibidir:

Tablo 14. 1968-1990 yılları arasındaki gazetelerde hurafe ve batıl inanışlar konusu ile ilgili yazıların konu başlıkları

Yıl	**Ay**	**Sayfa**	**Köşe**	**Makale**	**Yazar**
1971	Kasım (1)	5	Minberden Sesleniş	Dinde Hurafe Yoktur	Eşref Can
1972	Ekim (2)	9		Türbelere Akın	Hasan Çelikkaya
1973	Nisan (2)	4		Batıl İnançlar ve İslâm -I-	Kemalettin Erdil
1973	Mayıs (1)	4		Batıl İnançlar ve İslâm -II-	Kemalettin Erdil
1973	Mayıs (2)	4		Batıl İnançlar ve İslâm -III-	Kemalettin Erdil
1978	Nisan (2)	11		Bid'ât ve Hurafeler	Muharrem Geyik
1980	Mayıs (1)	4	Hutbe	Batıl ve Hurafelerden Sakınma, İslâm'a Bağlanma	Dr. Ramazan Ayvalılı
1981	Mart	15		Müslümanlık Hurafe ve Bid'âtları Reddeder	Hüseyin Erden
1981	Ekim	14	Hutbe	Bid'âtlara Karşı Uyanık Olalım	İsmail Yıldırım

Tablo 14 (devam).

1986	Eylül	18		Bir Batıl İnanış Üzerine	Bayram Altan
1987	Mart	18		Hurafeler ve Zararları	Kemalettin Erdil
1987	Kasım		Hutbe	Hurafeler	Kemal Küreli
1989	Şubat		Hutbe	Hurafe ve Bid'âtlar	Mustafa Varlı

Gazete'de diğer bazı inanışlar başlığı altında yer alan konulardan bir diğeri hurafe ve bid'atler konusudur. Tablodan da anlaşılacağı üzere bid'ât ve hurafeler konusuna genellikle "Hutbe" köşesinde yer verilmiş, bunun haricinde müstakil yazı olarak da Gazete'de yer almıştır. Makale ve yazıların muhtevası incelendiğinde bid'ât ve hurafenin tanımından, ortaya çıkış nedenlerinden, çeşitlerinden, mücadele etme yollarından ve İslâm'ın bu konudaki görüşlerinden bahsedilmiştir.

1973 (Nisan) sayısının "Batıl İnançlar ve İslâm"[377] başlıklı yazısında; çeşitli kavim ve milletlerin İslâm'a girişiyle eski inançlarında var olan birtakım adet ve uygulamaları yeniden canlandırmaları hurafelerin dine girmesine neden olduğu, gerçek din bilginlerinin yerini prototip hocaların almasıyla hurafelerin dinde yaygınlık kazandığı anlatılmaktadır. Halk arasında yaygın olan hurafelerden biri olan tılsım ve muskanın menşeini fetişler (bazı nesnelerde uğur veya uğursuzluk olduğu inancı) oluşturmaktadır. Bu hurafenin en eski haline Mısırlılarda rastlanılmış olmakla beraber Romalılarda, İslâmiyetten önce Türklerde ve Hristiyan din adamlarının yasaklamasına rağmen Hristiyanlarda da mevcuttur. Bunların dışında daha pek çok tılsım ve muska çeşitleri vardır. Yazıda da bunların birkaç örneğine yer verilmektedir.

1973 (Mayıs/1) sayısının "Batıl İnançlar ve İslâm" [378] başlıklı yazısında hurafe örnekleri ve İslâm'ın bu hususta tavrı anlatılmaktadır. Halk arasında yaygın olan bir diğer hurafe türbelere, yatırlara, tekkelere, ağaçlara, taşlara vs. çaput bağlama, taş ve tuz atma, mum yakmadır. Bu hurafenin menşei ise Şamanizm'dir. Bid'at ve hurafeler karşısında İslâm'ın tavrı nettir. İslâm'da kutsiyet yalnız Allah üzerinde toplanmıştır. Onun haricinde hiçbir varlığa kutsiyet atfetmek caiz değildir. Herhangi bir varlığa kutsiyet atfetmek puta tapma şekillerinden biridir. Kutsiyet atfetmekle ortaya çıkan bid'at ve hurafeler inanç zayıflığından kaynaklanmaktadır. Bunlarla mücadele etmenin yolu ise sahih İslâm inancı ve ilimdir.

[377] Kemalettin Erdil, "Batıl İnançlar ve İslâm", *Diyanet Gazetesi* 65 (15 Nisan 1973), 4.
[378] Kemalettin Erdil, "Batıl İnançlar ve İslâm", *Diyanet Gazetesi* 66 (1 Mayıs 1973), 4.

1978 (Nisan) sayısının "Bid'at ve Hurafeler" [379] başlıklı yazısında; bid'at ve hurafe kavramlarının tanımları ve halk arasında yaygın olan bid'at ve hurafe örnekleri anlatılmaktadır. Bid'at ve hurafeler; dinin asılları içerisinde yer almayıp, dine sonradan ihdas edilen, uydurma inanç ve uygulamalardır. Halk arasında yaygın olan pek çok hurafe ve bid'at mevcuttur. "Meşhedlerden çocuk dilemek, türbelere mum yakmak, kabirlere çelenk koymak, bez parçaları bağlamak, kabir taşlarına resimler koymak, talih açmak için makara çözmek, sevgi çekmek için kartal tırnağı, leylek pisliği taşımak, kartal uçmasından, köpek ulumasından, kuş ötmesinden, evin çatısında baykuş tünemesinden, horozun vakitsiz ötmesinden, yoldaki yolcunun önünden tavşan veya kadın geçmesinden, iki bayram arasında nikâh kıyılmasından, cuma günü temizlik yapılmasından mânalar çıkarmak…"[380] bunlardan bazılarıdır.

1987 (Mart) sayısının "Hurafeler ve Zararları"[381] başlıklı yazısında; hurafenin tanımı ve kaynağı anlatılmaktadır. Hurafe; İslâm dininin aslında olmayan, sonradan İslâm'a sokularak sanki İslâm'dan gibi gösterilen uydurma ve asılsız şeylerdir. İslâm'da yeri olmayan hurafelerin kaynağı ise; insanların peygamberlerinin öğretilerinden uzaklaştıkça eski inançlarında var olan adet ve alışkanlıkları dine sokmalarıdır. Halk arasında çok yaygın olan hurafelerden olan muska ve tılsımların kaynağı Mısır ve Romalılar, kabir ve türbelerde mum yakmanın kaynağı Fenikeliler, tekke, türbe ve ağaçlara çaput bağlamanın kaynağı ise Şamanizm'dir. İslâm'da yeri olmayan bu bid'at ve hurafelerle mücadele etmenin yolu ise İslâm'ı iyi tetkik etmek ve inancımızı taklit seviyesinden tahkik derecesine yükseltmektir.

1989 (Şubat) sayısının "Hurafeler ve Bid'atlar"[382] başlıklı yazısında hurafelere örnekler verilmiştir. Zikredilen hurafelerden bazıları şu şekildedir:

-Mezar içine, kefen arasına âyet-i kerîme, vasiyyetnâme ve duâ yazılı kâğıtlar yerleştirmek ve giyilecek eşya bırakmak,

-Bilhassa hanımların, haftanın belirli günlerinde bazı işlerin yapılamayacağına inanmaları, Cuma ezanı okunurken mendil sallamaları, makara boşaltmaları, konuşamayan çocukların ağzını cami anahtarıyla açmaları, doğum yapan kadınların başlarına kırmızı örtü bağlamaları,

-İki bayram arasında nikâh yapılamayacağı inanışı,

-Ay ve güneş tutulduğunda silah atılması

[379] Muharrem Geyik, "Bid'at ve Hurafeler", *Diyanet Gazetesi* 187 (15 Nisan 1978), 11.
[380] Geyik, "Bid'at ve Hurafeler", 187/11.
[381] Kemalettin Erdil, "Hurafeler ve Zararları", *Diyanet Gazetesi* 337 (Mart 1987), 18.
[382] Hasan Aras, "Hurafeler ve Bid'atlar", *Diyanet Gazetesi* 360 (Şubat 1989), 12.

-Alâmet olma ve tanınma hududunu aşan israflı mezar inşâları.

Diyanet Gazetesi'nde hurafe ve batıl inançlar konusunda yer alan yazılarda anlatılanlar hurafe ve bid'âtlerin dinin asılları arasında yer almayan İslâm'a sonradan ihdâs edilen uydurma inançlar olduğu, dinin asılları arasında yer almamasına rağmen halk arasında çok yaygın olduğu, bunlarla mücadele etmenin yolunun ise; İslâm'ı iyi tetkik edip, sahip olunan imanı taklid seviyesinden tahkik seviyesine yükseltmekle olduğu vb. hususların vurgulandığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Diyanet Gazetesi inanç konuları açısından incelemeye tabi tutulmuştur. 1965 tarihli 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'da Başkanlığın görevlerinden birinin toplumu din konusunda aydınlatmak olduğu ifade edilmiştir. Başkanlık bu görevi hem cami içi hem de cami dışı din hizmetleriyle ifa etmektedir. Bu hizmetler içerisinde dini yayınlar önemli bir yere sahiptir. Süreli yayınlar Başkanlığın dini yayın hizmetlerinden birisidir. Diyanet İlmi Dergi, Diyanet Çocuk Dergi, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Aile Dergisi, Diyanet Arapça İlmi Dergi, Diyanet Cim Dergi, Geçerken Dergisi, Diyanet Bayram Gazetesi, Diyanet Kalem Dergi, Nüceym Çocuk Dergisi ve Diyanet Journal Başkanlığın devam etmekte olan süreli yayın faaliyetleridir.

22 Kasım 1968 yılında yayın hayatına başlayan ve Aralık 1990 yılına kadar bu serüveni devam ettiren Diyanet Gazetesi de Başkanlığın süreli yayın faaliyetlerinden birisidir. Gazete 22 yıl süren yayın hayatı boyunca toplumu din konusunda aydınlatmayı gaye edinmiştir. 1968 yılında Kasım ve Aralık aylarında olmak üzere 2 sayı, 1969 yılında Ocak ve Nisan aylarında olmak üzere 2 sayı, 1970 yılında Ekim ayında 1, Kasım ayında 3, Aralık ayında 2 olmak üzere toplamda 6 sayı olarak yayımlanmıştır. 1971 Ocak ayı itibariyle 1981 yılına kadar 15 günde bir olmak üzere ayda iki kez 16 sayfa olarak, 1981 yılı Aralık ayından itibaren 1990 yılına kadar ise ayda bir kez 32 sayfa olarak yayın hayatına devam etmiştir.

Toplumu din hususunda doğru bilgiyle buluşturmayı ve dine dayalı kültür, sanat ve edebiyat birikimini okurlarıyla paylaşmayı hedefleyen bu itibarla yayımlandığı dönemde toplumda yaşanan dini, sosyokültürel gelişmeleri dikkate alan Gazete, Aralık 1990 yılına kadar 382 sayı olarak yayımlanmıştır. Diyanet Gazetesi yayın hayatı boyunca çocuk, genç, yetişkin olmak üzere her yaş aralığından insana hitap etmiştir. Dolayısıyla içeriğinde inanç, ibadet, dini sosyokültürel hayat, şehirleşme, yurt dışı, personel durumu, kurumun bürokratik yapısı ve işleyişi hakkında bilgilendirme vb. konular bulunmaktadır. Ayrıca ahlaka dair konuların burada da gerçekten oldukça yoğun bir yekûn tuttuğu görülmektedir. İçerisindeki zengin dini muhtevanın yanı sıra;

Çocuk köşeleri bölümünde özellikle 0-4 ve 4-7 yaş çocukların eğitimi hususunda dile getirilenler gerçekten çok erken dönemde Başkanlığın gündemi yakından takip etmesi,

Yurt dışı köşelerine yer verilmesi ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışında yaşayan vatandaşların her türlü problemine dair gösterdiği ilgi ve yaptığı bilgilendirmenin ve buralarda yapmış olduğu hizmetin son derece önemli olması,

1949 ile 1982 yılları arasında okullarda seçmeli olarak okutulan din dersi ancak 1982 yılından itibaren ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasına dahil edilmiştir. Din dersinin bu tarihler arasında seçmeli olarak okutulması Gazete'nin İslâm dininin temel inanç esasları hakkında bilgi vermek amacıyla "ilmihal ve Türk çocuğuna din dersleri" isimli köşeye, Kur'an-ı Kerim hakkında bilgilendirmenin yapıldığı "Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim" isimli köşeye, hafizların hayatları hakkında bilgilerin verildiği "Röportaj Seçkin Hafızlarımız" isimli köşeye yer verilmesi ile Başkanlığın dini konuların farklı alanlarında çok önemli ve detaylı bilgilendirmeler yapması,

"Tarihin içinden" isimli köşesinde ele alınan konularla bir tarih bilinci oluşturulmaya çalışılması,

Döneminde ilgili kurumların herhangi bir süreli yayını olmaması dikkate alındığında ziraattan sağlığa pek çok köşesinde yaptığı bilgilendirme, Diyanet Gazetesi'nin ve Başkanlığın toplumu farklı alanlarda bilgilendirmesi ve huzuru açısından üstlenmiş olduğu rolün önemini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Diyanet Gazetesi zengin ve yelpazesi geniş bir konu içeriğine sahiptir. Gazete'de Kanun'un Başkanlığa yüklediği temel görevler doğrultusunda ve muhatap aldığı okuyucu kitlesinden ötürü inanç, ibadet, ahlak, dini sosyokültürel hayat konularına yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla Başkanlık 65 yasasından sonra özellikle kuruluş Kanunu'nun büyük orada şekillenmesi ile bu tarihten sonraki bütün faaliyetlerinde ilgili Kanun'un emir hükmünü esas almış, bu anlamda Gazete Kanun'da yer alan inanç alanlarıyla ilgili olarak bilgilendirme faaliyetinde bulunmuş, farklı boyutlarıyla konuları işlemiştir. İnanç konuları üç bölümde ele alınmıştır.

Birinci bölümde inanç başlığı altında kazandırılmak istenen çerçeve Gazete'de hayli üzerinde durulan iman, İslâm, din ve ihtida kavramları bağlamında ortaya konulmuştur. İman bahsi içerisinde yer verilen; imanın tanımı, mahiyeti ve çeşitleri konularındaki yazıların Ehl-i Sünnet geleneğinin ilkeleriyle uyuştuğu, ayrıca zaman zaman Mâtürîdî düşüncenin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Din konusu ise; din ve mahiyeti kapsamında ele alınmış, din hürriyeti teması ön plana çıkarılmıştır. İslâm başlığı altında; İslâm inancının sahip olduğu hususiyetlerin onu diğer din ve inançlardan farklı ve üstün kılması, İslâm'ın insan fıtratına en uygun din olması, inanç noktasında kişileri hür bırakması, din ve dünya arasında dengeyi gözetmesi konuları işlenmiştir. İhtida konusunda yer alan yazılarda ise

daha çok İslâm'ın inanç sistemi, akıl ve mantıkla uyumu ve ahlaki hayata bakış açısının din olarak kabul edilmesinde önemli bir role sahip olduğu hususları üzerinde durulduğu görülmektedir. Ayrıca Gazete'de İslâm ve ihtida konularında akla uygunluğa vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir.

İkinci bölümde iman esasları konusu, klasik Kelam ilminin muhtevasında bulunan gayb alemiyle ilgili bilgilere uluhiyyet, nübüvvet ve sem'iyyat şeklinde üç başlık altında ve Amentü' formulasyonuna göre ele alınmıştır. Gazete'de;

Allah'a iman konusunun Allah'ın varlığı ve sıfatları, tek Allah inancı, Allah korkusu ve Allah sevgisi kapsamında ele alındığı, ancak en çok Allah'ın varlığı konusu üzerinde durulduğu görülüp, Allah'ın varlığı kâinattaki düzen, ahenk, ölçü, uyum üzerinden anlatılarak, gaye ve nizam delili ile ispat edilmeye çalışıldığı,

Kader ve kaza inancı konusunun; kader inancı konusu hariç (Kaderiyye mezhebinin kader inancına dair görüşlerinden bahsedildiği için), kaderle ilişkili olan tevekkül, rızık, sorumluluk, hayır ve şer, ecel kavramları çerçevesinde ve daha çok Mâturîdî geleneğin görüşleri ekseninde ele alındığı ve konunun Kelâm ve Mezhepler Tarihi ilimlerinde en çok tartışılan konulardan biri olması hasebiyle Gazete'de daha çok yer verilmesi beklenirken yeterince yer verilmediği

Peygamberlere iman konusuna geniş ölçüde yani bütün peygamberleri bahis konusu yaparak yer vermese de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatıyla ilgili birçok noktaya değinerek konuyu ele aldığı, yazıların çoğunlukla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in beşeri ve nebevi yönü, son peygamber oluşu, irşad metodu, örnek ahlakı, İsrâ ve Miraç mucizesi kapsamında ele alındığı,

Kitaplara iman konusuna daha çok Kur'an-ı Kerim özelinde yer verildiği, konuyu Kur'an-ı Kerim'in özellikleri, Kur'an-ı Kerim'i okuma ve anlamanın fazileti ve Kur'an-ı Kerim öğrenme ve öğretmenin faziletleri çerçevesinde ele alıp bu konuda insanların güvenilir bilgilere ulaşmasında kaynaklık ettiği,

Meleklere iman konusuyla alakalı kaleme alınan yazıların ortak özelliğinin meleklerin mahiyetinden bahsedilmiş olması, ancak konuya Gazete'de yeterli ölçüde yer verilmediği, halbuki meleklere iman konusunun sahih kaynaklar kullanılarak uzman kişiler rehberliğinde halkın aydınlatılması gereken bir konu olduğu,

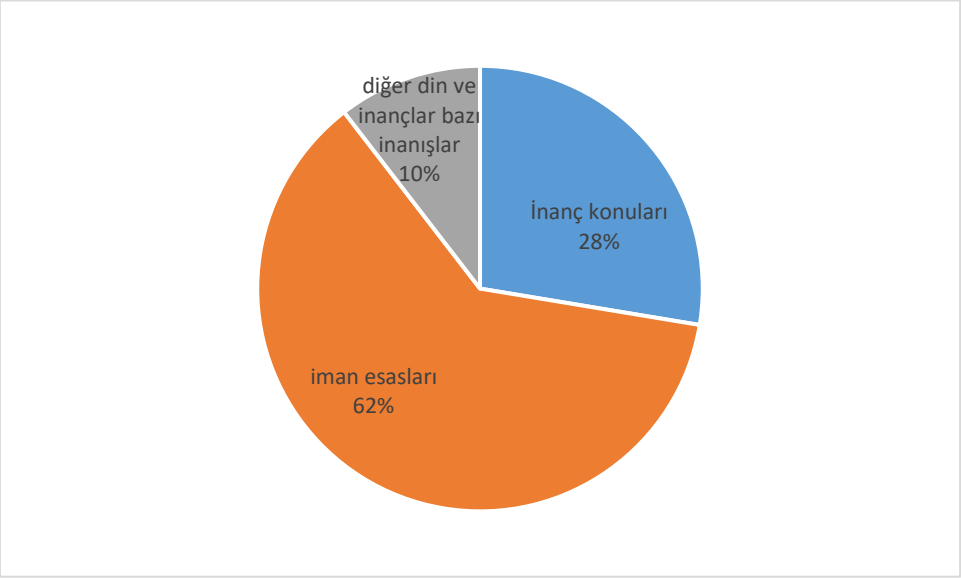
Ahirete iman konusuyla ilgili yazıların incelenmesi neticesinde konunun; İslâm inancında iman esasları içerisinde yer alması nedeniyle farklı alanlardaki yazıların muhtevasında gündem edildiği, dünya hayatının sahip olduğu çekicilikten ötürü her geçen

gün insanı kendi içine çektiği gerçeğinden hareketle ahiret hayatının daha fazla hatırlatılması ve bu hatırlatmanın Diyanet İşleri Başkanlığı'nın güvenilir merci olmasından ötürü Diyanet Gazetesi vesilesiyle gerçekleştirmiş olmasının açık olduğu görülmektedir.

Üçüncü bölümde diğer dinler bazı inanç grupları ve inanışlar başlığından Yahudilik, Hristiyanlık, misyonerlik, Bâbîlik-Bahâiilik, noel ve hurafe kavramları bağlamında bahsedilmiştir.

Gazete'de ele alınan sosyokültürel hayatla ilgili konuların inançtan bağımsız olmadığı da dikkati çekmektedir. Başkanlık bütün konuları dinin ilahi mesajı ile muhatabına aktarmaktadır. Görüldüğü üzere Gazete hayatın dine taallûk eden kısımlarında mutlaka bir şeyler söyleme gayretinde olmuş ve böylelikle büyük bir ihtiyacı karşılamıştır.

1968 Kasım-1990 Aralık tarihleri arasında Gazete'de yayımlanan yazı ve makalelerin 248 tanesinin inanç konularıyla alakalı olduğu görülmüştür. Burada şunu belirtmekte fayda vardır. Gazete'nin gündemli olmayışı ve Gazete'nin köşelerinin, muhtevasının değişkenlik göstermesi sebebiyle toplam yazı ve makale oranı çalışmada belirtilmemiştir. Çalışmada Diyanet Gazetesi'nin inanç konuları açısından incelenmesi hedeflenmiştir. İnanca dair konular, Gazete'nin muhtevasını oluşturması sebebiyle inanç, iman esasları ve diğer dinler bazı inanç grupları ve inanışlar olarak tayin edilmiştir. Kasım 1968- Aralık 1990 yılları arasında tesbit edilen toplam 402 yazının bulunduğu Gazete'de konuların yer alışlarına göre yüzdelikleri aşağıdaki grafikteki gibidir:

Diyanet Gazetesi'nde inanç konusu ile alakalı toplam yüz on bir (% 28) makale yer almaktadır. Bu makalelerin elli üç tanesini (%48) iman konusu, on yedi tanesini (%15) din konusu, yirmi dört (%22) tanesini İslâm konusu, on yedi (%15) tanesini ihtida konusu

oluşturmaktadır. Gazete'de iman esasları ile alakalı toplam iki yüz kırk dokuz (% 62) makale yer almaktadır. Bu makalelerin yüz yedi (%43) tanesini uluhiyyet konusu, doksan dokuz (%40) tanesini nübüvvet konusu, kırk üç (%17) tanesini ise sem'iyyat konusu oluşturmaktadır. Uluhiyyet konusunun seksen dört tanesini Allah'a iman, yirmi üç tanesini kader ve kazaya iman; Nübüvvet konusunun kırk bir tanesini kitaplara iman, elli sekiz tanesini peygamberlere iman; sem'iyyat konusunun ise altı tanesini meleklere iman, otuz yedi tanesini ahirete iman konusu oluşturmaktadır. Ayrıca 1970-80'li yıllarda grafiklerde iman esaslarıyla ilgili hususların Gazete'de daha fazla yer aldığı da görülmektedir. Diğer dinler, bazı inanç grupları ve inanışlar ile ilgili Gazete'de kırk iki (%10) makale yer almaktadır. Bu makalelerden yirmi üç tanesini diğer dinler, bazı inanç grupları, on dokuz tanesini bazı inanışlar konusu oluşturmaktadır. Elde edilen bu veriler Diyanet Gazetesi'nde inanç konularının muhtevasında ağırlıklı bölümün iman esasları konusu olduğunu göstermektedir. Söz konusu dönem itibariyle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin zorunlu olmaması hasebiyle Diyanet Gazetesi'nin toplumun İslâm'ın iman esasları hakkında bilgilendirilmesi hususunda Başkanlığın önemli bir aracı olduğunu ve mühim bir ihtiyacı karşıladığı da göstermektedir.

KAYNAKÇA

Abla, Emine. “Noel”. *Diyanet Gazetesi 1*55 (15 Aralık 1976), 12.

Abul, Lamia Levent. “Diyanet Gazetesi’nden Diyanet Aylık Dergi’ye”. *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Aralık 2015), 28-33.

Akşit, Mehmet. “Tevekkül Nedir? Ne Değildir?”. *Diyanet Gazetesi* 10 (15 Temmuz 1971), 12.

Altıkulaç, Tayyar. “Tevekkül”. *Diyanet Gazetesi* 54 (1 Kasım 1972), 3.

Altıkulaç, Tayyar. “Kur’an Tilaveti”. *Diyanet Gazetesi* 76 (15 Eylül 1973), 3.

Altıkulaç, Tayyar. “Tevhidin Neresindeyiz?”. *Diyanet Gazetesi* 186 (1 Nisan 1978), 1.

Altıntaş, Hayrani. “Allah’a İman”. *Diyanet Gazetesi* 312 (Şubat 1985), 17.

Aras, Hasan. “Hurafeler ve Bid‘âtlar”. *Diyanet Gazetesi* 360 (Şubat 1989), 12.

Arvas, Mehmet Şirin. “Her Ölümü Tadacak”. *Diyanet Gazetesi* 270-271 (1-15 Ekim 1981), 8.

Ateş, Süleyman. “İslam”. *Diyanet Gazetesi* 2 (16 Aralık 1968), 2.

Ateş, Süleyman. “Sahih İman”. *Diyanet Gazetesi* 4 (15 Nisan 1969), 2.

Ateş, Süleyman. “Tek Allah İnancının Faydaları”. *Diyanet Gazetesi* 5 (15 Ekim 1970), 4.

Ateş, Süleyman. “Tek Allah İnancının Faydaları”. *Diyanet Gazetesi* 6 (1 Kasım 1970), 4.

Ateş, Süleyman. “Ahiret İnancının Bu Dünyadaki Faydaları”. *Diyanet Gazetesi* 7 (15 Kasım 1970), 4.

Ateş, Süleyman. “Meleklere İman”. *Diyanet Gazetesi* 8 (30 Kasım 1970), 4.

Ateş, Süleyman. “Meleklere İman”. *Diyanet Gazetesi* 9 (15 Aralık 1970), 4.

Ateş, Süleyman. “Meleklere Hakkında Âlimlerin Görüşleri”. *Diyanet Gazetesi* 10 (30 Aralık 1970), 4.

Ateş, Süleyman. “Meleklere Hakkında Âlimlerin Görüşleri”. *Diyanet Gazetesi* 11 (15 Ocak 1971), 4.

Ateş, Süleyman. “Meleklere Hakkında Âlimlerin Görüşleri”. *Diyanet Gazetesi* 12 (30 Ocak 1971), 4.

Ateş, Süleyman. “Melekler Hakkında”. *Diyanet Gazetesi* 13 (15 Şubat 1971), 4.

Ateş, Süleyman. “Peygamberlere İman”. *Diyanet Gazetesi* 14 (28 Şubat 1971), 4.

Ateş, Süleyman. “Peygamberlerin Sayısı”. *Diyanet Gazetesi* 15 (15 Mart 1971), 4.

Ateş, Süleyman. “Peygamberlerin Sıfatları”. *Diyanet Gazetesi* 16 (30 Mart 1971), 4.

Ateş, Süleyman. “Peygamberlere Olan İhtiyaç”. *Diyanet Gazetesi* 18 (30 Nisan 1971), 12.

Ateş, Süleyman. “Kitaplara İman”. *Diyanet Gazetesi* 19 (15 Mayıs 1971), 12.

Ateş, Süleyman. “Kur’an-ı Kerim”. *Diyanet Gazetesi* 20 (30 Mayıs 1971), 12.

Ateş, Süleyman. “Ahirete İman”. *Diyanet Gazetesi* 25 (15 Ağustos 1971), 12.

Ateş, Süleyman. “Ahirete İman”. *Diyanet Gazetesi* 26 (30 Ağustos 1971), 12.

Ateş, Süleyman. “Ahirete İman”. *Diyanet Gazetesi* 27 (15 Eylül 1971), 12.

Ateş, Süleyman. “Ahirete İman”. *Diyanet Gazetesi* 28 (30 Eylül 1971), 12.

Ateş, Süleyman. “Keramet”. *Diyanet Gazetesi* 123 (15 Ağustos 1974), 2.

Ateş, Süleyman. “Noel Yortusu”. *Diyanet Gazetesi* 107 (15 Aralık 1974), 2.

Ateş, Süleyman. “Dinde Zorlama Yoktur”. *Diyanet Gazetesi* 135 (15 Şubat 1976*),* 2.

Ateş, Süleyman. “Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri”. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.

Avcu, Ali. “İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı’nda Yapılan Yüksek Lisans Tezlerinin Bir Değerlendirmesi”. *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 29/2 (2018), 399-421.

Aydın, Ali Arslan. “İslam’da Hayır ve Şer Akidesi”. *Diyanet Gazetesi* 120 (1 Temmuz 1975), 8.

Aydın, Ali Arslan. “Rızık ve Ecel Meseleleri”. *Diyanet Gazetesi* 121 (15 Temmuz 1975), 4.

Aydın, Ali Arslan. “İslâm’da Tevekkül Anlayışı 1-2”. *Diyanet Gazetesi* 124-125 (1-15 Eylül 1975), 4.

Aydın, Ali Arslan. “İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri I”. *Diyanet Gazetesi* 138 (1 Nisan 1976), 9.

Aydın, Ali Arslan. “İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri II”. *Diyanet Gazetesi* 139 (15 Nisan 1976), 8.

Aydın, Ali Arslan. “İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri III”. *Diyanet Gazetesi* 140 (1 Mayıs 1976), 9.

Aydın, Ali Arslan. “İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri IV”. *Diyanet Gazetesi* 141 (15 Mayıs 1976), 10.

Aydın, Ali Arslan. “İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri V”. *Diyanet Gazetesi* 142 (1 Haziran 1976), 8.

Aydın, Ali Arslan. “İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri VI”. *Diyanet Gazetesi* 143 (15 Haziran 1976), 8.

Aydın, Ali Arslan. “İslâm Hristiyan Diyaloğu Semineri VII – İki Dindeki Müşterek İnanç Esasları ve Yardımlaşma Sahaları-”. *Diyanet Gazetesi* 144 (1 Temmuz 1976), 14.

Aydın, Ali Arslan. “Tenâsuh Akîdesi İslâm’daki Hükmü”. *Diyanet Gazetesi* 280 (Haziran 1982), 4.

Aydın, Mehmet. “Yeni Yıl ve Hz. İsa İlişkisi”. *Diyanet Gazetesi* 298 (Aralık 1983), 14.

Aydınlı, Osman. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*. Ankara: Hitit kitap Yayınevi, 2008.

Aydınlı, Osman. *Akılcı Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mu‘tezile Ekolü*. Ankara: Hitit Kitap Yayınevi, 2010.

Aykaç, Mustafa. “İman”. *Sistematik Kelam*. ed. Mehmet Evkuran. 333-353. Ankara: Bilay Yayınları, 2019.

Aykaç, Mustafa. “İman Kavramı”. *Sistematik Kelam.* ed. Mehmet Evkuran. 311-326. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 6. Baskı, 2022.

Aytürk, Nihat vd. “Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi”. *Diyanet İlmi Dergi* 15/1 (1989), 31-66.

Bahsi, Mehmet. “Peygamberler ve İnsanlar”. *Diyanet Gazetesi* 121 (15 Temmuz 1975), 6.

Balcı, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler.* Ankara: Pegem Yayıncılık. 2001.

Berki, Ali Himmet. “İslam’da Tevekkül ve Manası”. *Diyanet Gazetesi* 86 (15 Şubat 1974), 2.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Açıklamalı İlm-i Kelam Dersleri.* İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015.

Bolay, Süleyman Hayri. “İnsanın Dine Olan İhtiyacı”, *Diyanet Gazetesi* 52 (1 Ekim 1972), 6.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîh-i Buhârî;* el-Kütübü’s-Sitte, Mevsûatü’l Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru’s-Selâm, 2000.

Bulut, Mehmet. “İlk Cumhuriyet Meclisinde Dini Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar”. *Diyanet İlmi Dergi* 28/1 (1992), 139-149.

Bulut, Mehmet. “Diyanet İşleri Reisliği (Başkanlığı) 1341 (1925) Malî Yılı Bütçe Müzakereleri. *Diyanet İlmi Dergi* 36/1 (2000), 99-128.

Büyüker, Kamil. “Mecmua’dan Dergiye Sırat-ı Müstakim’den Diyanet’e Süreli İslami Yayıncılığa Dair Notlar”. *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Aralık 2015), 22-23.

Büyüköztürk, Şener vd. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Yayınları, 2021.

Can, Kemal. “Kur’an Okumanın Fazileti”. *Diyanet Gazetesi* 92 (15 Mayıs 1974), 7.

Candan, Abdul Celil. “Hurafe”. *Bid’at ve Batıl İnançlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.

Cebr, Mustafa “Niçin Müslüman Oldum?”. ter. Osman Cilacı. *Diyanet Gazetesi* 220 (1 Eylül 1979), 4.

Cengiz, Kemal. “Dünya ve Ahiret Dengesi”. *Diyanet Gazetesi* 382 (Aralık 1990), 93.

Cerrahoğlu, İsmail. “Allah ve Peygamber Sevgisi”. *Diyanet Gazetesi* 52 (1 Ekim 1972), 2.

Cerrahoğlu, İsmail. “Dinde Zorlama İkrâh Yoktur”. *Diyanet Gazetesi* 199 (15 Ekim 1978), 2.

Cilacı, Osman. “Misyonerlik Faaliyetleri Karşısında”. *Diyanet Gazetesi* 268-269 (1-15 Eylül 1981), 24.

Cürcâni, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Tarifat.* ter. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

Cürcani, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Şerhu’l Mevâkıf*. çev. Ömer Türker. 3. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021

Çelebi, Hatice Kübra. *Diyanet Aylık Dergi’nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi.* Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Daryal, Ali Murad. “Bir Amerikalı Sosyoloğun Müslüman Olması I”. *Diyanet Gazetesi* 86 (15 Şubat 1974), 10.

Dede, Dursun. “Hz. İsa ve Yılbaşı”. *Diyanet Gazetesi* 310 (Aralık 1984), 18.

Demir, Osman. *Kavram Atlası Kelam 1*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.

Demirci, Mehmet. “Dünya-Ahiret Dengesi Nasıl Sağlanır?”. *Diyanet Gazetesi* 354 (Ağustos 1989), 2.

Devellioğlu, Ferit. “Hurafe”. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi, 1986

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü”. Erişim 25 Ağustos 2023. https://dergi.diyanet.gov.tr/indexarama.php

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Tarihçesi”. Erişim:24 Ağustos 2023. https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyanet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Hadislerle İslam I-VII*. Ankara: Semih Ofset. 2013.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi. “Süreli Yayınlar”. Erişim: 1 Temmuz 2021. https://kutuphane.diyanet.gov.tr/SureliYayinlar.html.

Diyanet. “Allah Korkusunun İnsan Hayatındaki Yeri ve Önemi”. *Diyanet Gazetesi* 367 (Eylül 1989), 16.

Doğan, Lütfi. “ İslâm’da Din Hürriyeti”. *Diyanet Gazetesi* 119 (Haziran 1975), 1.

Doğan, Lütfi. “Allah Sevgisi”. *Diyanet Gazetesi* 129 (15 Kasım 1975), 1.

Doğan, Lütfi. “Tevekkül”. *Diyanet Gazetesi* 134 (1 Şubat 1976), 1.

Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdî. Sünen-i Ebû Dâvûd. el-Kütübü’sSitte. Mevsûatü’l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdulazîz. Arabistan: Dâru’s Selâm, 2000.

el- Mâturîdî, Ebu Mansur. “*Te‘vilâtü’l Kur’an*”. thk. Ahmet Vanlıoğlu vd. İstanbul: Daru’l Mizân, 2005-2007.

el-Maturidi. *Kitâbü't Tevhid.* thk. Bekir Topaloğlu- Muhammed Aruçi. Ankara: TDV Yayınları, 2017.

el- Mâturîdî, Ebu Mansur. *Kitabu't Tevhid.* ter. Bekir Topaloğlu. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Erdil, Kemalettin. "Noel Aslı ve Düşündürdükleri". *Diyanet Gazetesi* 34 (1 Ocak 1972), 9.

Erdil, Kemalettin. "Batıl İnançlar ve İslâm". *Diyanet Gazetesi* 65 (15 Nisan 1973), 4.

Erdil, Kemalettin. "Batıl İnançlar ve İslâm". *Diyanet Gazetesi* 66 (1 Mayıs 1973), 4.

Erdil, Kemalettin. "Hurafeler ve Zararları". *Diyanet Gazetesi* 337 (Mart 1987), 18.

Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 8. baskı, 2018.

Evkuran, Mehmet. *Sistematik Kelam.* Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 1. Baskı, 2019.

Geyik, Muharrem. "Bid'at ve Hurafeler". *Diyanet Gazetesi* 187 (15 Nisan 1978), 11.

Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelam –Tarih Ekoller Problemler*- Konya: Tekin Kitabevi, 7. Baskı, 2012.

Gömbeyaz, Kadir –Dündar, Muhammed Mücahid. "İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. Mehmet Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit.1-32. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.

Gözütok, Ali. "Noel ve Yeni Yıl". *Diyanet Gazetesi* 179 (15 Aralık 1977), 10.

Güler, Halit. "Dini Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları". *Diyanet İlmi Dergi* 29/2 (Nisan-Mayıs- Haziran 1993), 31-40.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Neysâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn.* Thk. Hamdî ed-Demirdâş Muhammed. Mekke: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000.

Han, Nimetullah. "İslamiyet Nedir?". *Diyanet Gazetesi* 49 (15Ağustos 1972), 12.

Hançerlioğlu, Orhan. *İslam İnançları Sözlüğü.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.

Harman, Ömer Faruk. "Din ve Mahiyeti –Din Tanımı-". *İlmihal – İman ve İbadetler-*. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvinî. *Sünen-i İbn Mâce.* el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdulazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.

İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Mustafa Abdülvâhid. b.y.: Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1971.

İmam-ı Azam Ebu Hanife. *el-Fıkhu'l Ekber*. çev. Hamza Yaman. Ankara: Beyan Yayınları, 2016.

İmam-ı Azam Ebu Hanife. *el-Fıkhu'l Ekber*. ter. Abdülvehhap Öztürk. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2019.

Kalaycı, Mehmet. "Eş'arîlik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. 395-422. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

Kâmûsû'l Muhît Tercümesi. Erişim 31 Mart 2023.

Karaçam, İsmail. "Kur'an-ı Kerim Öğrenme ve Öğretmenin Fazileti". *Diyanet Gazetesi* 148 (1 Eylül 1976), 3.

Karaçizmeli, Talat. "Ahirete İmanın Dünya Hayatına Tesiri". *Diyanet Gazetesi* 347 (Ocak 1988), 5.

Karaçoban, Ethem. “İslâm İtikadı Açısından Değişim”. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi.* 5/1 (2021), 61-87.

Karadaş, Cağfer. “İman Konuları: Kader ve Kazaya İman”, *İslam’a Giriş.* İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.

Karadut, Ahmet. “Dünya Ahiret Dengesi”. *Diyanet Gazetesi* 298 (Aralık 1983), 9.

Karadut, Ahmet. “Dünya ve Ahiret Dengesi”. *Diyanet Gazetesi* 345 (Kasım 1987), 16.

Karahan, Fatma Bayraktar. *Dua ve Kader*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.

Kardâvi, Yusuf. “İslam Akaidinin Üstünlüğü”. çev. İbrahim Ural. *Diyanet Gazetesi* 21 (15 Haziran 1971), 12.

Karmış, Mustafa. “Tevekkülün Önemi”. *Diyanet Gazetesi* 223 (15 Ekim 1979), 3.

Kasaboğlu, A. Hamdi. “İman Esasları: Allah’a ve Sıfatlarına İman”, *Diyanet Gazetesi* 39 (15 Mart 1972), 7.

Kavut, Necati. “Sorumluluğun Önemi ve İnsana Kazandırdıkları”. *Diyanet Gazetesi* 162 (1 Nisan 1977), 2.

Kazancı, Ahmet Lütfi. “Niçin İnanmadılar?”. *Diyanet Gazetesi* 66 (1 Mayıs 1973), 5.

Kazancı, Ahmet Lütfi. “Niçin İnanmadılar?”. *Diyanet Gazetesi* 67 (15 Mayıs 1973), 11.

Kazancı, Ahmet Lütfi. “Niçin İnanmadılar?”. *Diyanet Gazetesi* 68 (1 Haziran 1973), 13.

Kazancı, Ahmet Lütfi. “Niçin İnanmadılar?”. *Diyanet Gazetesi* 72 (15 Temmuz 1973), 9.

Kazancı, Ahmet Lütfi. “Niçin İnanmadılar?”. *Diyanet Gazetesi* 76 (15 Eylül 1973), 10.

Keskin, Abdülbaki. “Amerika’dan Mektup Amerika’da Yahudilik ve Yahudiler”. *Diyanet Gazetesi* 380 (Ekim 1990), 9.

Keskin, Abdülbaki. “Amerika’dan Mektup Amerika’da Yahudilik ve Yahudiler 2”. *Diyanet Gazetesi* 381 (Kasım 1990), 9.

Keskin, Mehmet. “Eş‘arîlik”. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 253-266. Ankara: Nobel, 2020.

Keskioğlu, Osman. “Hristiyanlık Propagandası Üzerine Birkaç Söz”. *Diyanet Gazetesi* 68-69 (1 Haziran 1973).

Keskioğlu, Osman. “Hristiyanlık Propagandası Karşısında”. *Diyanet Gazetesi* 119 (15 Haziran 1975).

Kılavuz, Ahmet Saim. “Akaid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/212-216. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Kılavuz, Saim. *İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. “Tevhidi Anlamak”. *Diyanet Gazetesi* 360 (Şubat 1989), 3.

Koçyiğit, Talat. Başlık yok. *Diyanet Gazetesi* 39 (15 Mart 1972), 3.

Koçyiğit, Talat. “Allah’tan Korkunuz!”. *Diyanet Gazetesi* 190 (1 Haziran 1978), 2.

Köse, Ali. “İhtidâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/554-558. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Kur'an Yolu Meâli. Haz. Hayrettin Karaman- Mustafa Çağrıcı- İbrahim Kâfi Dönmez- Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2014.

Kurt, Hafize Esra. *Diyanet Aylık Dergi'nin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Kutlu, Sönmez. "Mâturîdîlik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. 365-394. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2008.

Morrison, A. Gressy. "Bir Bilim Adamını Allah'ın Varlığına İnandıran Yedi Sebep". ter. Naciye Hamdi Öncül. *Diyanet Gazetesi* 3 (15 Ocak 1969).

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisâbûrî Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.

Namlı, Abdullah. "Kazâ ve Kadere İman". *İslâm İnanç Esasları*. Ed. Vecdi Sönmez - Hilmi Karaağaç. 98. Ankara: Lisans Yayıncılık, 2021.

Nesefi, Ömer. *İslam İnancının Temelleri Akaid*. çev. M. Seyyid Ahsen. İstanbul: Bayrak Yayınları, 1991.

Nesefî, Ebu'l Muin. *Bahru'l Kelam Maturidi Kelamı*. ter. Yusuf Arıkaner. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

Nurbaki, Haluk. "Ölüm ve Mahşer –Ölüm ve Dönüşümler-". *Diyanet Gazetesi* 284 (Ekim 1982), 8.

Nurbaki, Haluk. "Samed Sırrı". *Diyanet Gazetesi* 289 (Mart 1983), 14.

Nurbaki, Haluk. “Ahad Sırrı”. *Diyanet Gazetesi* 290 (Nisan 1983), 8.

Odacı, Cafer. “İslâm”. *Diyanet Gazetesi* 75 (1 Eylül 1973), 11.

Onat, Hasan - Ateş, Orhan. “Haricilik”. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. 63-89. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

Onat, Hasan - Kutlu, Sönmez. “İslâm Mezhepler Tarihine Giriş”. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. 19-60. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

Öcal, Zeynep. “Asr-ı Saadetten Günümüze Kur’an-ı Kerim”. *Diyanet Gazetesi* 259-260 (15 Nisan- 1 Mayıs 1981).

Özafşar, Mehmet Emin. vd. (ed.). *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2013.

Özdemir, Ayşe. “Ölüme Doğru”. *Diyanet Gazetesi* 153 (15 Kasım 1976), 11.

Özdemir, Metin. *İslam İnanç Esasları*. Ankara: Bilay Yayınları, 2017.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.

Parladır, Selahattin. “Dinin Fert ve Cemiyet İçin Önemi”. *Diyanet Gazetesi* 347 (Ocak 1988), 2.

Rıza, Muhammed. “İslam’da Taassup Yoktur”. çev. Ali Rıza Kenanoğlu. *Diyanet Gazetesi* 299 (Ocak 1984), 18.

Sabuni, Nureddin. *el- Bidâye fi Usuli’d-Din-Matûrîdîyye Akaidi.* çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: DİB Yayınları, 2005.

Sarıkaya, Mehmet Saffet-Ümit, Mehmet (ed.). *İslam Mezhepleri Tarihi.* 2. Basım. Ankara: Nobel Yayınları, 2021.

Serdar, Murat- Işık, Harun. *Sistematik Kelam I.* Kayseri: Kimlik Yayıncılık, 2. Basım, 2018.

Serter, Ali. "Tevekkül". *Diyanet Gazetesi* 152 (1 Kasım 1976), 8.

Sevinç, Abdullah. "Perdedeki Kuklalar". *Diyanet Gazetesi* 379 (Eylül 1990), 4.

Sinanoğlu, Mustafa. "İslâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/1-2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Sönmez, Vechi- Karaağaç, Hilmi. *İslam İnanç Esasları.* İstanbul: Lisans Yayıncılık, 1. Basım, 2021.

Sözgen, Mesut. "Ölüm". *Diyanet Gazetesi* 186 (1 Nisan 1978), 3.

Şahin, Selin. *Din Siyaset İlişkilerine Yönelik Yaklaşımlar Çerçevesinde Diyanet Gazetesi ile İslamcı Dergilerin Mukayesesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Şen, İbrahim Hakkı. "Bâbîlîk ve Bahâilik". *Diyanet Gazetesi* 75 (1 Eylül 1973), 9.

Şurâvi, İbrahim. "el-Musavvir". çev. İbrahim Ural. *Diyanet Gazetesi* 64 (1 Nisan 1973), 7.

Tıraşçı, Osman. "Allah Korkusu". *Diyanet Gazetesi* 379 (Eylül 1990), 13.

Timur, İhsan. "Mâturîdîlik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 235-252. Ankara: Nobel, 2020.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünen-i Tirmizî.* el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.

Tolgay, Güner. "Ölümün Düşündürdükleri". *Diyanet Gazetesi* 21 (1 Haziran 1972), 11.

Topaloğlu, Bekir. “Hz. Peygamber’in İrşad Hayatı”. *Diyanet Gazetesi* 74 (15 Ağustos 1973), 2.

Topaloğlu, Bekir. “İman İle Küfür Arasındaki Sınır”. *Diyanet Gazetesi* 80 (15 Kasım 1973), 4.

Topaloğlu, Bekir. “İman İle Küfür Arasındaki Sınır”. *Diyanet Gazetesi* 81 (1 Aralık 1973), 7.

Topaloğlu, Bekir. “Niçin İnanmıyorlar?”. *Diyanet Gazetesi* 313 (Mart 1985), 14.

Topaloğlu, Bekir. “Niçin İnanmıyorlar?”. *Diyanet Gazetesi* 314 (Nisan 1985), 10.

Topaloğlu, Bekir. “Ahiret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 1/543-548. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Topaloğlu, Bekir. “Samed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 36/68-69. İstanbul: 2009.

Topaloğlu, Bekir. “Musavvir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/241. Ankara: 2020.

Tunç, Cihad. “Allah’a İman”. *Diyanet Gazetesi* 192 (1 Temmuz 1978). 4.

Tümer, Günay. “İslâm”. *Diyanet Gazetesi* 52 (1 Kasım 1976), 5.

Tümer, Günay. “Dinin Önemi ve Lüzumu”. *Diyanet Gazetesi* 331 (Eylül 1986), 2.

Türk Tarım ve Orman Dergisi. “Hakkımızda”. 17 Eylül 2023. http://www.turktarim.gov.tr/Hakkimizda

Türkgülü, Mustafa. “Dünya Ahiret ve İnsan”. *Diyanet Gazetesi* 161 (Mart 1977), 2.

Türkgülü, Mustafa. “Kur’an’ın Allah’ın Varlığını İspat Metodu”. *Diyanet Gazetesi* 174 (1 Ekim 1977), 2.

Ural, İbrahim. “Kur’an-ı Kerim Mucizesi”. *Diyanet Gazetesi* 261 (1 Mayıs 1973), 2.

Urpîlyân, Seyyid Abdülzâde Muhammed Tahir Serkîz. *Mahzenu’l Ulûm.* İstanbul: 1998.

Üçer, Cenksu. “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi - Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örnekleminde”. *İlahiyat Akademi* 14 (2021), 23-104.

Üçer, Cenksu - Çelebi, Hatice Kübra. “Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları ve Başyazılarda Yer Verilen Kur’an Ayetleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal* 5/2 (Haziran 2021), 134-172.

Üçer, Cenksu –Toköz, Münevver. “Hasan Onat’ın Alevî Gelenek Hakkındaki Çalışmaları ve Alana Katkısı”. *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 23 (2021), 3-42.

Üçer, Cenksu- Zoba, Büşra. “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Süreli Yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler”. *Journal Of Analytic Divinity* 6/2 (Aralık 2022), 220-283.

Ümit, Mehmet. “Zeydîlik”. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 125-145. Ankara: Nobel, 2020.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Âmentü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/30 Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Kader”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/58-63. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Tekfir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/350-356. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Kelam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/194-196. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Yaz, Namık. “Tevekkül ve Kanaat”. *Diyanet Gazetesi* 10 (30 Aralık 1970), 8.

Yıldırım, Ramazan. “Ulûhiyyet”. Sistematik Kelam. Ed. Ömer Aydın. 73-158. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.

Yılmaz, Ahmet. “Ahiret Gününün İnsan Hayatı Üzerindeki Etkisi”. *Diyanet Gazetesi* 370 (Aralık 1989), 4.

Yılmaz, Musa K. “Allah’a İmanın Cemiyet Hayatı Üzerindeki Etkisi”. *Diyanet Gazetesi* 371 (Ocak 1990), 2.

Yiğit, Fatih. “Misyonerlik Faaliyetlerine Dikkat Edilmelidir”. *Diyanet Gazetesi* 256-257 (1-15 Mart 1981), 8.